सूर्योदय नगरपालिकाको

भू-उपयोग वर्गिकरण तथा योजना

अन्तिम प्रतिवेदन

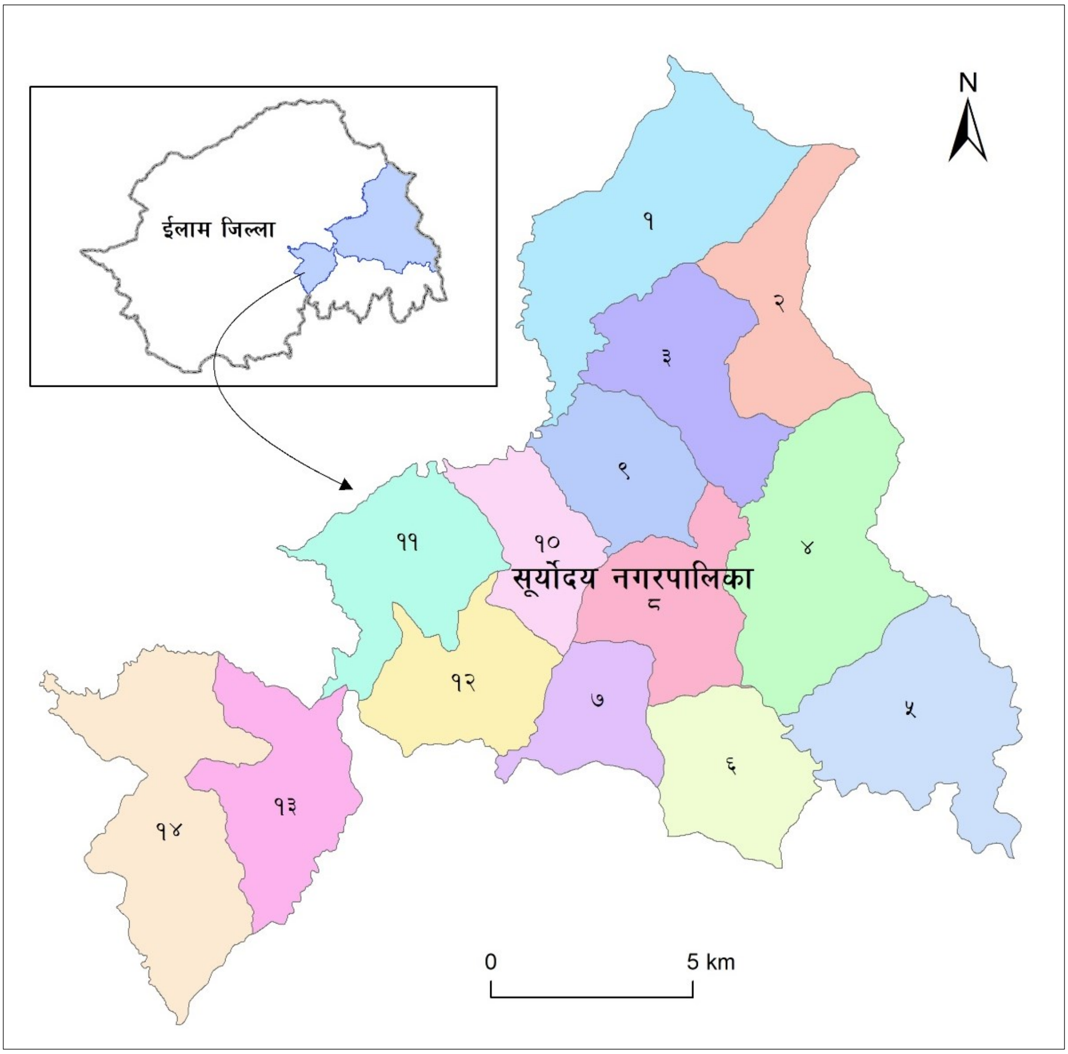

सूर्योदय नगरपालिका

फिक्कल, इलाम, कोशी प्रदेश

२०८०

सूर्योदय नगरपालिकाको

भू-उपयोग वर्गिकरण तथा योजना

अन्तिम प्रतिवेदन

प्राविधिक सहयोग

इन्स्टिच्युट अफ हिमालयन रिसर्च एण्ड इन्टिग्रेड डेभलपमेन्ट प्रा.लि.
नागार्जुन, काठमाण्डौं
फोन नं. ०१-५९११८२१

सारांश

भू–उपयोग ऐन २०७६ ले सबै तहका सरकारहरुलाई (संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय) भू–उपयोग सम्बन्धि अधिकार, जिम्मेवारी र कर्तव्य प्रदान गरेको छ। विगतमा विभिन्न नीतिहरु तथा आवधिक योजनाको माध्यमबाट देशमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतहरुको सन्तुलित उपयोगको लागि विभिन्न प्रयासहरु गरिएका छन् । हालको दशकहरुमा यस नगरपालिकामा जनसंख्या बृद्धि, आर्थिक, सामाजिक विकास र बसाईसराईको प्रवाहबाट विभिन्न स्थानको भू–उपयोग क्षेत्रहरु परिवर्तन भैरहेको छ। पर्याप्त भौतिक पूर्वाधारको अभाव, छरिएको सानो आकारको जमिन र निर्वाहमुखि खेतीको अभ्यासका परिणामस्वरूप भूमिको उत्पादकत्व घट्नुको साथै खाद्य संकटको समस्या पनि बढिरहेको छ। पहाड तथा भिरालो भूमिबाट तराई तथा समथर जमिन भएका क्षेत्रहरुमा आप्रवासीहरुको बसाईसराइ र अव्यवस्थीत शहरीकरणले कृषि उत्पादनको लागि उपयुक्त मानिएको जमिनहरु अतिक्रमणका साथै माटोको उर्वरा शक्तिमा ह्रास आईरहेको छ।

सूर्योदय नगरपालिका क्षेत्र भित्र र वरपर भइरहेको जनसंख्या र सामाजिक आर्थिक विकासको वर्तमान परिदृश्य र तीव्र शहरीकरणले गैर कृषि उपयोगको लागि कृषि योग्य जमिन अनाधिकृत रुपमा उपयोग हुदै गएको पाइन्छ। अनाधिकृत जमिनको उपयोग, वन अतिक्रमण, प्राकृतिक प्रकोपमा वृद्धि, सार्वजनिक जमिनको संरक्षण र दिगो विकास सूर्योदय नगरपालिकाका भू–उपयोगको मुख्य मुद्दाहरु हुन् । भूमिहीनता, गरिबी र बेरोजगारीको कारण खण्डिकृत खेती र अव्यस्थित वसोवासका लागि वन, सार्वजनिक जग्गा र खेती योग्य जमिनको अतिक्रमण बढिरहेको देखिन्छ। माथि उल्लेखित कारणहरुले गर्दा नगरपालिकाको आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय सन्तुलन र दिगो विकासमा असर परेको देखिन्छ।

यस सन्दर्भमा सूर्योदय नगरपालिकाले सन्तुलित र दिगो विकासका लागि भू–उपयोग वर्गिकरण तथा योजना तयार गर्न पहल गरेको छ, जसको उद्देश्य आर्थिक तथा समाजिक विकास, वातावरणीय सन्तुलन, दिगो विकास, खाद्य सुरक्षा, माटो र जलाधार व्यवस्थापन र मानव बस्ती बीच सन्तुलन प्राप्त गर्नु हो। यस योजनाको उद्देश्य नगरपालिका स्तरमा वैज्ञानिक र व्यापक भूमि संसाधन सूची तयार गर्ने, भूमि प्रणाली र सम्बन्धित माटो र भूमि क्षमतामा आधारित भू–उपयोग ऐन २०७६ र भू-उपोग नियमावली २०७९ अनुसार भू-उपयोग क्षेत्रहरुको मूल्यांकन र चित्रण गर्नु हो।

भू-उपयोग योजना र भू-उपयोग क्षेत्रहरु निर्धारण तथा वर्गिकरण कार्य एक बहुआयामिक कार्य हो। भू–उपयोग योजना तयार गर्न आवश्यक तथ्यांकहरु विभिन्न स्रोतहरु जस्तैः नक्सा, स्थलगत अवलोकन र गुगल तस्विर आदिबाट प्राप्त गरीएको थियो । यसै गरी सूर्योदय नगरपालिकाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरु, पदाधिकारीहरु, सरकारी कर्मचारीहरु संग गरिएको छलफल र वडा तथा नगरपालिका स्तरमा गरिएको समुहगत छलफलका साथै स्थानीय संग गरिएको पर्रामसबाट वर्तमान भू-उपयोगको अवस्था, निकट भबिष्यमा संचालन गरिने योजनाहरुहरुको तथ्याङ्क संकलन गरेको थियो । यसै गरि विभिन्न तहमा प्रकाशित कृतिहरु, नगरपालिकाको पार्श्वचित्र र सामाजिक आर्थिक र जनसांख्यिक, अन्य सान्दर्भिक कागजात, डाटाहरु तथा विविध तथ्यांकहरु नगरपालिकाबाट प्राप्त गरीएको थियो ।

यो भू-उपयोग वर्गिकरण तथा योजना तयार गर्नका लागि प्राथमिक स्रोतको रुपमा निशुल्क प्राप्त हुने Google Earth Image को प्रयोग गरिएको छ। यसका साथै Vector र Raster डाटाहरु प्रयोग गरि DEM (Digital Elevation Model), भौगर्भिक नक्सा, भूमि प्रणाली नक्सा (Land system map), र स्थलाकृतिक नक्सा (Physiographic map) आदि तयार गरिएको थियो। यस बाहेक, वर्तमान भू-उपयोग नक्सा (Present land use map), भूमि क्षमताको नक्सा (Land capability map), र माटोको नक्सा (Soil map) प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र (Land use zones) र अन्तमा भू-उपयोग वर्गिकरण गरि भू-उपयोग योजना पनि तयार गरिएको छ।

यस सूर्योदय नगरपालिकाको भू-उपयोग वर्गिकरण तथा योजना तयार गर्दा भू–उपयोग ऐन २०७६ र भू–उपयोग नियमावली २०७९ ले निर्देशीत गरेका भू-उपयोग क्षेत्रहरुलाई आधार मानिएको छ। साथै सूर्योदय नगरपालिकाको भू-उपयोग वर्गिकरण कार्यविधि २०७९ लाई पनि मध्यनजर गरिएको छ। भू-उपयोग क्षेत्र १ अन्तरगत कृषि क्षेत्र भन्नाले कृषि वाली उत्पादन पशुपन्छी पालन, फार्म हाउस, मत्स्य पालन, माहुरी पालन लगायत कृषिजन्य उत्पादन, वागवानी जडिबुटि र कृषि वनको लागि प्रयोग भएको वा हुन सक्ने जग्गा भनेर व्याख्या गरेको छ। यसैगरि भू-उपयोग क्षेत्र २ आवासीय क्षेत्र भन्नाले मानवीय बासस्थानको लागि प्रयोग भएका घर रहेको जग्गा तथा घरसँग जोडिएको वा नजोडिएको गोठ, भकारी ग्यारेज तवेला, इनार, फलफुल बगैंचा, करेसाबारी, आँगन वा त्यस्तै अरु कुनै काममा प्रयोग गरिएको जग्गा सम्झनु पर्छ र सो शब्दले बसोबासको लागि प्रचलित कानुन बमोजिम तोकिएको कुनै क्षेत्रलाई समेत जनाउँछ। भू-उपयोग क्षेत्र ३ व्यवसायीक क्षेत्र भन्नाले बैङ्क, सहकारी र वित्तीय संस्था, पसल, होटेल, प्रदर्शनी कक्ष, पेट्रोल पम्प, गोदामघर, चलचित्रघर, स्वास्थ्य, सञ्चार, मनोरञ्जन सम्बन्धी सेवा, वस्तुको खरिद बिक्री हुने स्थान, कुनै साहित्यिक, वैज्ञानिक, प्राविधिक सेवा, सूचना तथा परामर्श उपलब्ध गराउने संस्था, अन्य कुनै व्यावसायिक प्रयोजनको लागि निर्माण गरिएका भवनले चर्चेको जग्गा तथा सो प्रयोजनको लागि छुट्याइएका जग्गा तथा पर्यटन व्यवसायले चर्चेको जग्गा सम्झनु पर्छ र सो शब्दले कुनै निश्चित भौगोलिक क्षेत्रमा बजार तोकिएको क्षेत्रलाई समेत जनाउँछ। भू-उपयोग क्षेत्र ४ औद्योगिक क्षेत्र भन्नाले कुनै पनि कार्यस्थल वा वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग तथा सो सञ्चालन गर्ने प्रयोजनको लागि निर्माण गरिएका भवन, घर, टहराले चर्चेको जग्गा लगाएत सो प्रयोजनको लागि छुट्याइएका जग्गा सम्झनु पर्छ र सो शब्दले कुनै निश्चित भौगोलिक क्षेत्रमा उद्योग प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले प्रचलित कानून बमोजिम तोकिएको विशेष आर्थिक क्षेत्रलाई जनाउँछ। भू-उपयोग क्षेत्र ५ वन क्षेत्र भन्नाले प्रचलित कानुन बमोजिम तोकिएको वन क्षेत्र बुझाउछ। यसले विद्यमान वन सम्भावित वन क्षेत्रहरु जस्तै बंजर भूमि, सिमसार आदिको लागि छुट्याइएको भूमि हो। भू-उपयोग क्षेत्र ६, सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र भन्नाले विद्यालय, विश्वविद्यालय, छात्रावास, अन्त्येष्टि स्थल, सडक, सिँचाई कुलो वा नहर, कुवा, चौतारी, पाटी, पौवा, गौशाला, उद्यान, बसपार्क, विमानस्थल, गौचरन, खेलकूद, मैदान तथा अन्य सार्वजनिक उपयोगको लागि त्यस्ता संरचनाले चर्चेको जग्गा सम्झनु पर्छ र सो शब्दले कुनै निश्चित भौगोलिक क्षेत्रमा सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र भनी प्रचलित कानुन बमोजिम तोकिएको क्षेत्रलाई समेत जनाउँछ। भू-उपयोग क्षेत्र ७, खनिज क्षेत्र भन्नाले खनिज उत्खनन, उत्पादन वा प्रशोधनका लागि प्रयोग भइरहेको भूमि वा सरकारले खानी तथा उत्खनन क्षेत्र निश्चित भौगोलिक क्षेत्र घोषित गरेका क्षेत्र

हो। भू-उपयोग क्षेत्र ८, सांस्कृतिक र पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र भन्नाले किल्ला, दरवार, भवन, मन्दिर, तीर्थस्थल, मस्जिद, गुम्बा, मानेलगायत अन्य तीर्थस्थल र पूजास्थल क्षेत्रलाई पनि जनाउँछ। भू-उपयोग क्षेत्र ९ नदी ताल तथा सिमसार क्षेत्र भन्नाले खोला नाला, नहर, ताल, पोखरी, दलदल वा सिमसार भएको क्षेत्रलाई जनाउँछ। भू-उपयोग क्षेत्र १० अन्य क्षेत्रहरु भन्नाले माथिको कनै पनि भू-उपयोग क्षेत्र अर्न्तगत नआउने तर विशेष भूमि प्रयोग क्षेत्रको रुपमा उल्लेख गर्नुपर्ने क्षेत्रलाई जनाउँछ।

भौगोलिक अबस्थितिका हिसाबले कोशी प्रदेश अन्तरगत इलाम जिल्लाको पूर्व तर्फ (नेपाल-भारतको सिमानासंग जोडिएको) अवस्थित रहेको छ। यस नगरपालिकाको उत्तर दक्षिण लम्बाई लगभग लगभग २२ कि.मि. लामो रहेको छ भने पुर्व पश्चिम चौडाई २५ कि.मि. लामो रहेको छ। सूर्योदय नगरपालिकाको क्षेत्रफलको हिसावले (नापी विभागले प्रकाशन गरेको डाटा अनुसार) २२४.३७ वर्ग कि.मि. रहेको छ। यस नगरपालिकाको पश्चिममा इलाम नगरपालिका, उत्तरमा माईजोगमाई गाउँपालिका, दक्षिणमा रोङ गाउँपालिका र पूर्वमा भारतको पश्चिम बंगाल राज्य अन्तरगत दार्जिलिङ्ग जिल्लाले छेकेको छ। यस नगरपालिकाको केन्द्र फिक्कल बजारमा रहेको छ। साविकको फिक्कल, पञ्चकन्या र कन्याम गा.वि.स. मिलाएर २०७१ सालमा सूर्योदय नगरपालिका बनाइयो। तर नयाँ संविधानले स्थानीय तहको व्यवस्था गरेपछि स्थानीय तह पुनर्संरचना आयोगले २०७३ सालमा गाविसहरु गोर्खे, पशुपतिनगर, श्रीअन्तु र समालबुङ तथा लक्ष्मीपुर गाविसको वडा नं ५ वाहेकको क्षेत्र र जोगमाईको वडा नं. ८ र ९ मिलाएर हालको सूर्योदय नगरपालिका बनाइएको हो। यो नगरपालिका पर्यटकिय हिसावले प्रमुख गन्तव्यको रुपमा रहेको छ। देशकै प्रमुख पर्यटक स्थलहरु मध्ये श्रीअन्तु, फिक्क्ल, कन्याम चियावारी, पशुपतिनगर आदि मुख्य पर्यटन स्थलहरु यहि नगरपालिका भित्र पर्दछ।

यस नगरपालिका पहाडी भागमा अवस्थित भएको हुनाले यहाँ सम्म परेका जमिनहरु निक्कै नै कम रहेको छ। यस नगरपालिकामा ५ डिग्री भन्दा कम ढलानमा जमिन करिव १.८८ प्रतिशत क्षेत्र रहेको छ। साथै ५ देखि १० डिग्री ढलानमा जम्मा ६.७६ प्रतिशत, १० देखि १५ डिग्री ढलानमा १५.३० प्रतिशत, १५ देखि २५ डिग्री ढलानमा ४३.३७ प्रतिशत जमिन रहेको छ भने २५ देखि ३५ डिग्री ढलानमा करिव २६.५२ प्रतिशत जमिन र ३५ डिग्री भन्दा बढि ढलान भएको जमिन ६.१८ प्रतिशत रहेको छ। यस नगरपालिकाले पनि ३० डिग्री भन्दा बढि ढलान (Slope) भएको जमिनलाई मानव बसोवासका लागि अनुपयुक्त मानेको छ। यस नगरपालिकामा ७४.६३ प्रतिशत जमिनमा सेन्डि लोम माटो रहेको छ यसैगरि १७.४० प्रतिशत जमिन लोम माटो रहेको छ। यस नगरपालिकामा ८१.१७ प्रतिशत भूमि क्षमता वर्ग ३ मा रहेको छ। यसैगरि १३.५५ प्रतिशत भूमि क्षमता वर्ग २ रहेको छ भने २.६८ प्रतिशत जमिन भूमि क्षमता वर्ग ४ मा रहेको छ। यसैगरि यस नगरपालिका समून्द्र सतह देखि २६५ मीटर देखि २६०६ मिटर सम्मको उचाईमा रहेको छ। यहाँ २८.५७ प्रतिशत जमिन दक्षिणी तर्फ फर्किएको छ भने पश्चिम तर्फ २६.९८ प्रतिशत, १८.३३ प्रतिशत पूर्व तर्फ फर्किको जमिन रहेको छ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस नगरपालिकाको कूल घरधुरी संख्या र जनसंख्या क्रमश: १४०३२ र ५४७२७ रहेको छ। वडा अनुसार सबैभन्दा वढि जनसंख्या वडा नं. ४ मा ५१२७ रहेको छ भने सबै भन्दा कम वडा नं. १३ मा २५१५ रहेको छ। घरधुरी सर्वेक्षण २०७५ अनुसार यहाँ जम्मा १३,०२१ घरधुरी र ५८,१३० जनसंख्या रहेको थियो। जनघनत्व हिसाले हेर्दा यस सूर्योदय नगरपालिकाको वडा नं १० मा सबैभन्दा वढि

जनघन्तव ४७८.४० जना प्रति वर्ग कि.मि. रहेको छ र सबैभन्दा कम वडा नं. १४ मा १३४.७२ जना रहेको छ । वडा नं. १० मा फिक्कल बजार पनि रहेको हुनाले यहाँ बाक्लो वस्ति, बजार र व्यावसायीक क्षेत्र पनि भएको हुनाले जनसंख्या पनि बढि रहेको छ । त्यसैगरि वडा नं. ९ र ८ मा पनि वडा नं. १० पछिको उच्च जनघनत्व भएको वडाको रुपमा रहेको छ ।

यस नगरपालिमा विभिन्न भाषाहरु बोल्नेको जनसंख्या रहेको छ । नगरपालिका पार्श्वचित्र २०७५ अनुसार यहाँ सबैभन्दा बढि नेपाली भाषा बोल्नेको जनसंख्या करिव ४१.३७ प्रतिशत रहेको छ। त्यसैगरि दोश्रोमा किराँत ३५.३३ प्रतिशत, र तेश्रोमा तामाङ १२.७७ प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा कम हिन्दी भाषा बोल्ने जनसंख्या रहेको छ जसको जनसंख्या ५६ जना (०.१० प्रतिशत) रहेको छ । यसका साथै सबैभन्दा धेरै हिन्दु धर्म मान्नेहरु ३८.२८ प्रतिशत, किराँत, बौद्ध, र क्रिस्टियन धर्म मान्नेहरुको जससंख्या क्रमशः ३३.५९ %, २५.४३ % र २.४८ % रहेको छ । यस सूर्योदय नगरपालिकामा सडक पूर्वाधारको विकास र यसको सुविधा राम्रै रहेको मान्न सकिन्छ । मेची राजमार्ग पनि यही नगरपालिका हुदै पार गर्दछ । नगरपालिका भित्र सबै वडामा कालो पत्रे, ग्राभेल तथा धुले सडकहरुको सुविधा रहेका छन् ।

यस नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था हेर्दा उच्च अध्ययन (पिएच.डी.) गर्ने जम्मा ३१ जना रहेको छ । त्यसैगरि स्नाकोत्तर गर्ने ९०७ (१.९३ प्रतिशत), स्नातक ६.०५ प्रतिशत, माध्यमिक तह ६.०५ प्रतिशत र सामान्य लेखपढ गर्न सक्ने ३४.१९ प्रतिशत रहेका छन् भने निराक्षार जम्मा १०.८३ प्रतिशत रहेका छन् । यस नगरपालिकामा जम्मा ६५ वटा विभिन्न तहका स्कुलहरु रहेका छन् । यसका साथै ३० वटा निजि स्कुलहरु पनि रहेका छन् ।

भू-उपयोग ऐन २०७६ र भू-उपयोग नियमावलि २०७९ ले तोकिएको मापदण्ड अनुसार सूर्योदय नगरपालिकाको भू-उपयोग वर्गिकरण गरिएको छ । भू-उपयोग वर्गिकरण अन्तरगत कृषि तथा गैर कृषि भनि वर्गिकरण गरिएको छ । गैर कृषि अन्तरगत आवास, वन, खानी तथा खनिज क्षेत्र, सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक क्षेत्र, सार्वजनिक उपयोगका क्षेत्र, व्यावसायिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, खोला, नदी, ताल, सिमसार क्षेत्रमा वर्गिकरण गरिएको छ । । यस नगरपालिकामा जम्मा ५९१७४ कित्ता मध्ये लगभग २८१७४ कित्ता कृषि (४७.६१%), ३१००० गैर कृषि (५२.३९) कित्ता संख्यामा वर्गिकरण भएको छ । गैर कृषि अन्तरगत आवासीय क्षेत्रमा २६७७८ कित्ता, सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र ७८९ कित्ता, वन क्षेत्रमा १५१ कित्ता, औद्योगिक क्षेत्रमा ३३५ कित्ता, व्यावसायिक क्षेत्रमा १९८२ कित्ता, नदी, ताल र सिमसार क्षेत्रमा ५०७ कित्ता रहेको छ । सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र र खानी र खनिज क्षेत्र मा क्रमस ८० र ३७८ कित्ता संख्या रहेको छ । वडा अनुसार सबैभन्दा वढि कित्ता वडा नं. ११ र ४ मा क्रमस ५७०७ कित्ता र ५६३७ कित्ता रहेको छ । यस नगरपालिकामा जम्मा ३०६ वटा फ्रि सिट नक्साहरु उपलब्ध भएका थिए ।

भू–उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्ने बहु मापदण्ड मूल्याङ्कन (MCE) पद्धतिको विश्लेषण र माथि उल्लेखित मापदण्डको आधारमा प्रस्तावित भू–उपयोग क्षेत्र तथा योजना निर्धारण गरिएको छ । नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल मध्ये प्रस्तावित कृषि क्षेत्र १५४.३६ वर्ग कि. मि. रहेको छ जुन वर्तमान भू–उपयोगको कृषि क्षेत्रको तुलनामा ३८.५७ वर्ग कि.मि वर्ग कि.मि (१७.१९ प्रतिशत) ले कम हुन गएको छ भने प्रस्तावित वन क्षेत्रले कुल क्षेत्रफलको १७.२२ वर्ग कि.मि (७.६७%) रहेको छ जुन वर्तमान भू–उपयोग क्षेत्र भन्दा ०.१३ वर्ग कि.मि. वढि रहेको छ । यस्तैगरी

प्रस्तावित आवास क्षेत्र ३६.१६ वर्ग कि.मि. (१६.११ प्रतिशत) रहेको छ जुन वर्तमान आवासीय क्षेत्रको तुलनामा १३.३७ प्रतिशतले बढि रहेको छ। प्रस्तावित आवास क्षेत्र निर्धारण गर्न सबै प्रकारका जोखिम रहित क्षेत्रमा प्रमुख सडकहरुको वढिमा १०० मिटर सम्मको अर्धव्यास क्षेत्रलाई आवासीय क्षेत्रको लागि प्रस्ताव गरिएको छ। आवास क्षेत्र प्रस्ताव गर्दा नगरपालिकाले तयार गरेको भू-उपयोग कार्यविधिलाई पनि मध्यनजर गर्दै र फिल्डमा भएका छलफल तथा निर्णयको आधारमा प्रस्ताव गरिएको छ । त्यसैगरि व्यवसायिक क्षेत्र १.२७ वर्ग कि.मि.ले बृद्धि भएको छ । यसै गरि खानी तथा खनिज क्षेत्र पनि ०.८४ वर्ग कि.मि.ले बढेको छ । नगरपालिका भित्र ढुंगा, बालुवा, गिट्टि जस्ता बस्तुहरु उत्खनन हुन सक्ने क्षेत्रहरु पहिचान गरिएको छ । नदी, ताल, सिमसार क्षेत्र, सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र वर्तमान र प्रस्तावित भू-उपयोगको क्षेत्रफलमा कुनै परिवर्तन भएको छैन तर, नगरपालिकाले आवश्यक ठानेका नगरपालिकाको क्षेत्र भित्र रहेका मन्दिर, मस्जिद, तीर्थस्थल, गुम्बा, माने लगायत अन्य तीर्थ स्थल र पूजा स्थल जस्ता क्षेत्रलाई सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न सक्दछ । माथि प्रस्तवित भू-उपयोग क्षेत्रले नगरपालिकाको लागि आगामी कम्तिमा पनि एक डेड दशकको समयलाई पर्याप्त हुनेछ भन्ने अपेक्षा र विश्वस रहेको छ ।

यस नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना तयार गर्दा यहाँको भूमि संसाधन, सामाजिक, आर्थिक र विकास पूर्वाधारको स्थितिको वैज्ञानिक र व्यावहारीक मुल्यांकन गरी भू-उपयोग क्षेत्र नक्सांकन गरिएको छ । यी नक्साहरुले नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना तयार गर्नको लागि वैज्ञानिक र व्यावहारीक आधारहरु प्रदान गर्न सहयोग गरेको छ । भू-उपयोग योजनाको सफल कार्यान्वयनको लागि हुन सक्ने समस्या र चुनौतीको साथै शक्ति, कमजोरी, अवसर विश्लेषण (SWOT Analysis) समेत गरिएको छ । यो भू-उपयोग योजना सहभागितामूलक दृष्टिकोण अवलम्बन गरि तयार गरिएको छ । सहभागितामूलक छलफलबाट प्राप्त विचार र वैज्ञानिक र व्यावहारीक तथ्यहरुको आधारमा भू-उपयोग योजना तयार गर्ने टिमले निम्न दृष्टिकोण निर्माण गरेको छः

“सूर्योदय नगरपालिकाको भू-संसाधनको शतप्रतिशत सदुपयोग गर्ने”

“सूर्योदय नगरपालिकाको दिगो विकासको लागि भू-संसाधनको अधिकतम लाभको आधारमा उपयोग गर्ने”

यस भू-उपयोग योजनाले सूर्योदय नगरपालिकामा उपलब्ध स्रोत र साधनहरुको दिगो उपयोग गर्न र सामाजिक-आर्थिक बृद्धि गर्न सहयोगी भूमीका निर्वाह गर्ने लक्ष्य निर्धारण गरेको छ।

माथि उल्लेखित लक्ष्य हासिल गर्नका लागि निम्न उद्देश्यहरु निर्धारण गरिएका छन्:

१) भविष्यमा भू-संसाधन विकासको लागि रणनीतिक मार्गदर्शन प्रदान गर्ने,

२) कृषि र वन तथा नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र अतिक्रमणबाट जोगाउने,

३) आवासीय क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र र व्यावसायिक क्षेत्रको लागि उपयुक्त स्थान प्रस्ताव गर्ने,

४) नगरपालिकामा रहेका जोखिम क्षेत्रहरुको पहिचान र जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्ने,

५) सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र र जलाधार संरक्षण गर्ने,

६) नगरपालिकामा रहेको जैवीक विविधताको संरक्षण गर्ने,

७) वतावरणमैत्री शहरी क्षेत्रको वृद्धी गर्ने,

८) भू-उपयोग क्षेत्रलाई जलवायु अनुकुल बनाउने,

९) शहरीकरणको आवश्यकताहरुलाई सम्बोधन गर्न भौतिक पूर्वाधार विकास योजना गर्ने,

१०) प्राकृतिक संसाधनहरुको दिगो व्यवस्थापन र आर्थिक अवसरहरु बृद्धि गर्ने ।

यस भू-उपयोग योजनाले सूर्योदय नगरपालिकाको भूमि संसाधन, सामाजिक, आर्थिक र पूर्वाधार विकासका लागि आगामी लगभग १५ बर्ष सम्मको लक्ष्य निर्धारण गरेको छ । यो भू-उपयोग योजना तयार गर्दा लक्ष्य हासिल गर्न उपलब्ध स्रोत र साधनहरुको वैज्ञानिक र व्यावहारीक आधारमा पूर्ण मुल्यांकन गरीएको छ । विविध गतिविधिहरु फरक फरक समय अवधि र अनुमानित लागतको परिधीको आधारमा रही तयार गरिएको छ ।

विषय सूची

अध्याय १: परिचय १

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ भू–उपयोग नीति, कार्यक्रम र अभ्यासको समीक्षा २

१.३ भू–उपयोग सम्बन्धि योजना, नीति, ऐन, नियमहरु ३

१.४ उद्धेश्य र कार्य क्षेत्र ५

१.५ अध्ययनका सीमाहरु ६

१.६ अध्ययनका पद्धतिहरु ६

१.६.१ तथ्याङ्कको प्रकार र स्रोतहरु ८

१.६.२ स्थलगत भ्रमण ८

१.६.३ स्थलगत अवलोकन, बैठक र छलफल ८

अध्याय २: सूर्योदय नगरपालिकाको पृष्ठभूमि ९

२.१ नगरपालिकाको परिचय ९

२.२ प्रशासनिक विभाजन १०

२.३ ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक पक्ष १२

२.४ आर्थिक स्थिति १२

२.५ भूस्वरुप १२

२.६ भौगर्भिक बनावट (Geology) १३

२.७ ढलान, पक्ष, उचाइ र पहाडी छयाँ १४

२.८ नदि प्रणाली १८

२.९ जलवायु तथा जैविक विविधता १८

अध्याय ३: सामाजिक तथा आर्थिक अवस्था २१

३.१ जनसांख्यिकी २१

३.१.१ जनसंख्या वितरण र जनघनत्व २१

३.१.२ उमेर संरचना २३

३.१.३ धर्म अनुसार जनसंख्याको वर्गिकरण २७

३.१.४ जात/जातिको आधारमा जनसंख्याको विवरण २८

३.१.५ साक्षरताको अवस्था तथा शैक्षिक संस्थाहरु ३०

३.२ आर्थिक अवस्था ३३

३.२.१ कृषि ३३

३.२.२ रोजगार र पेशा ३३

३.२.३ व्यापार र उद्योग ३४

३.२.४ संभावित आय अवसर ३५

३.३ सम्पदा, संस्कृति र पर्यटन **३५**
३.३.१ सम्पदा ३५
३.३.२ संस्कृति ३५
३.३.३ पर्यटन ३६
३.४ पूर्वाधार र सेवाहरु **३८**
३.४.१ सडक ३८
३.४.२ स्वास्थ्य ३९
अध्याय ४: भूमि प्रणाली, माटो र भूमि क्षमता....................................४१
४.१ भूमि प्रणाली **४१**
४.२ माटो **४२**
४.२.१ माटोको उपयोगित वर्गीकरण ४३
४.२.२ माटोको बनावट ४६
४.३ भूमि क्षमता **४७**
अध्याय ५: वर्तमान तथा प्रस्तावित भू-उपयोग ४९
५.१ सूर्योदय नगरपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग **४९**
५.२ सूर्योदय नगरपालिकाको वडा □ुसारको वर्तमान भू-उपयोग **५०**
५.३ प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रहरु **५२**
५.३.१ अवधारणा र सिद्धान्तहरु ५२
५.३.२ भू-उपयोग क्षेत्र: कार्य र सिद्धान्त ५३
५.४ विधि र मापदण्ड **५४**
५.५ भू-उपयोग क्षेत्रहरु र तिनीहरुको विवरण **५४**
५.६ प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रको लागि मापदण्ड **५८**
५.७ प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र **६१**
५.७.१ कृषि क्षेत्र ६३
५.७.२ आवासिय क्षेत्र ६६
५.७.३ व्यावसायिक क्षेत्र ६६
५.७.४ वन क्षेत्र ६८
५.७.५ सार्वजनिक क्षेत्रहरु ६९
५.७.६ खानी तथा खनिज ६९
५.७.७ सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक क्षेत्र ७०
५.७.८ नदी, ताल तथा पोखरी क्षेत्र ७१
५.७.९ औधोगिक क्षेत्र ७२
५.७.१० अन्य क्षेत्र ७२

५.८ वर्तमान र प्रस्तावित भू–उपयोग ७३
५.९ कित्ता नापी नक्साको विवरण ७५
५.१० भू–उपयोग क्षेत्रको मुद्दाहरु ७८
अध्याय ६: सम्भावित प्राकृतिक प्रकोप क्षेत्रहरु..७९
६.१ बाढी संवेदनशीलता ७९
६.२ पहिरो संवेदनशीलता ८०
६.३ भूकम्प संवेदनशीलता ८१
६.४ जंगल आगलागी ८२
अध्याय ७: कृषि र गैर कृषि क्षेत्रको वर्गीकरण....................................८४
अध्याय ८: SWOT विश्लेषण ८७
अध्याय ९: भू–उपयोग योजना... ८९
९.१ अवधारणा र दृष्टिकोण ८९
९.२ सोच, मिसन, लक्ष्य र उद्धेश्यहरु ९०
९.३ रणनीतिहरु ९१
९.४ कार्यक्रम (तार्किक दृष्टिकोण ढाँचा: Logistical Framework) ९१
अध्याय १०: निष्कर्ष र सिफारिशहरु ९६
१०.१ निष्कर्ष ९६
१०.२ सिफारिश ९७
सन्दर्भ सामाग्री...१०१
अनुसूची १०२

चित्र सूचि

पेज नं.

चित्र नं. १. भू-उपयोग योजना तयारी ढाँचा.....७
चित्र नं. २. सूर्योदय नगरपालिकाको भौगोगिक अवस्थिति नक्सा.....१०
चित्र नं. ३. सूर्योदय नगरपालिकाको वडा कार्यालय भएको स्थान.....११
चित्र नं. ४. अध्ययन क्षेत्रको भू-स्वरुप नक्सा.....१३
चित्र नं. ५. सूर्योदय नगरपालिकाको भौगर्भिक नक्सा.....१४
चित्र नं. ६. सूर्योदय नगरपालिकाको ढलान नक्सा.....१५
चित्र नं. ७. सूर्योदय नगरपालिकाको पक्ष -Aspect_ नक्सा.....१६
चित्र नं. ८. सूर्योदय नगरपालिकाको उचाई नक्सा.....१७
चित्र नं. ९. सूर्योदय नगरपालिका भित्र रहेको खोला, नदीहरुको वितरण.....१८
चित्र नं. १०. वडा अनुसार जनघनत्व वितरण.....२३
चित्र नं. ११. मातृभाषा अनुसार जनसंख्या वितरण.....२५
चित्र नं. १२. सूर्योदय नगरपालिकामा विभिन्न धर्म मान्ने जनसंख्या (प्रतिशत).....२८
चित्र नं. १३. सूर्योदय नगरपालिकाको साक्षरता अवस्था.....३०
चित्र नं. १४. वडा अनुसार कृषि तथा पशुपालनमा आवद्ध घरधुरी संख्या.....३३
चित्र नं. १५. पर्यटकिय स्थान (कन्यामको चिया बगान).....३६
चित्र नं. १६. नेपालमा पहिलो सूर्योदय हुने स्थान (श्रीअन्तु) तथा अन्तु पोखरी.....३७
चित्र नं. १७. स्काइ वाक, कन्याम.....३७
चित्र नं. १८. सूर्योदय नगरपालिकाको मुख्य सडक सञ्जाल.....३९
चित्र नं. १९. सूर्योदय नगरपालिकाको भूमि प्रणाली नक्सा.....४२
चित्र नं. २०. सूर्योदय नगरपालिकाको माटोको वर्गिकरण नक्सा.....४३
चित्र नं. २१. यु.एस.डि.ए. माटोको बनावटको वर्गीकरण.....४५
चित्र नं. २२. सूर्योदय नगरपालिकामा माटोको बनावट.....४७
चित्र नं. २३. भूमि क्षमता वितरण नक्सा.....४८
चित्र नं. २४. सूर्योदय नगरपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग नक्सा.....५०
चित्र नं. २५. भू-उपयोग योजना निर्माण पद्धति ढाँचा.....५४
चित्र नं. २६. सूर्योदय नगरपालिकाको प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा.....६३
चित्र नं. २७. सूर्योदय नगरपालिकाको प्रमुख बालि क्षेत्र.....६४
चित्र नं. २८. चिया वगान, कन्याम.....६६
चित्र नं. २९. फिक्कल बजार (Google Earth View).....६६
चित्र नं. ३०. पशुपतिनगर बजार (Google Earth View).....६७
चित्र नं. ३१. सूर्योदय नगरपालिकाको वन क्षेत्र.....६८

चित्र नं. ३२. वडा नं. ४ मा रहेको तामाखानी क्षेत्र (रातो घेरा भित्र)............... ७०
चित्र नं. ३३. वडा नं. ६ मा रहेको ढुंगाखानी क्षेत्र (रातो घेरा भित्र)................ ७०
चित्र नं. ३४. अन्तु पोखरी, श्रीअन्तु ७१
चित्र नं. ३५. सूर्योदय नगरपालिकाको नदी प्रणाली नक्सा ७२
चित्र नं. ३६. वडा नं ६ को दक्षिणी भागमा (सिद्धि खोला संगै) रहेको पहिरोहरु... ७३
चित्र नं. ३७. वडा नं. १४ को पश्चिमी सिमानामा पर्ने पहिरो........................ ७३
चित्र नं. ३८. नगरपालिकाको वर्तमान (A) र प्रस्तावित (B) भू-उपयोग नक्सा....... ७५
चित्र नं. ३९. सूर्योदय नगरपालिकामा संभावित बाढिको खतरा नक्सा ८०
चित्र नं. ४०. सूर्योदय नगरपालिकामा संभावित पहिरो संवेदनशीलता नक्सा........... ८१
चित्र नं. ४१. सूर्योदय नगरपालिकाको भूकम्प क्षेत्रीय नक्सा ८२
चित्र नं. ४२. सूर्योदय नगरपालिकाको संभावित जंगल आगलागी क्षेत्र.................. ८३
चित्र नं. ४३. प्रस्तावित भू-उपयोगमा कित्ता नापि नक्साको ओभरल्याप................ ८६

तालिका सूचि

पेज नं.

तालिका नं. १. सूर्योदय नगरपालिकाको वडा तथा क्षेत्रफल................................१०
तालिका नं. २. सूर्योदय नगरपालिकाको वर्तमान भू-गर्भ वितरण १३
तालिका नं. ३. सूर्योदय नगरपालिकाको ढलान विवरण.....................................१५
तालिका नं. ४. सूर्योदय नगरपालिकाको जमिनको पक्ष विवरण.............................१६
तालिका नं. ५. सामुदायिक वनका नाम तथा आवद्ध घरधुरी संख्या.....................१९
तालिका नं. ६. सूर्योदय नगरपालिकामा वडा अनुसार जनसंख्या वितरण २१
तालिका नं. ७. वडा अनुसार क्षेत्रफल र जनघनत्व.. २२
तालिका नं. ८. वडागत रुपमा उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या २३
तालिका नं. ९. सूर्योदय नगरपालिमा विभिन्न मातृभाषा बोल्ने जनसंख्या............... २६
तालिका नं. १०. सूर्योदय नगरपालिकामा विभिन्न धर्म मान्ने जनसंख्या................. २७
तालिका नं. ११. जात/जातिका आधारमा जनसंख्याको वितरण २८
तालिका नं. १२. १५ बर्ष र सो भन्दा माथिको साक्षरताको जनसंख्या................. ३०
तालिका नं. १३. सूर्योदय नगरपालिका भित्र अवस्थित विद्यालयहरु..........................३१
तालिका नं. १४. प्रमुख पेशा अनुसारको जनसंख्या..३४
तालिका नं. १५. पर्यटकिय स्थानहरुको विवरण ३७
तालिका नं. १६. वडागत रुपमा स्वास्थ्य सम्बन्धी विवरण................................ ४०
तालिका नं. १७. सूर्योदय नगरपालिकाको भूमि प्रणाली ४१
तालिका नं. १८. सूर्योदय नगरपालिकामा रहेको माटोको वर्गिकरण.....................४२
तालिका नं. १९. विरुवाको लागि आवश्यक पर्ने माटोको प्रतिक्रिया वर्गीकरण........४३
तालिका नं. २०. विरुवाको लागि आवश्यक पर्ने प्राङ्गाारिक पदार्थ खाद्यतत्वको वर्गीकरण ४४
तालिका नं. २१. विरुवाको लागि आवश्यक पर्ने नाइट्रोजन खाद्यतत्वको वर्गीकरण.. ४४
तालिका नं. २२. विरुवाको लागि आवश्यक पर्ने फस्फोरस खाद्यतत्वको वर्गीकरण .. ४४
तालिका नं. २३. विरुवाको लागि आवश्यक पर्ने पोटास खाद्यतत्वको वर्गीकरण...... ४४
तालिका नं. २४. विरुवाको लागि आवश्यक पर्ने माटोको बनावट वर्गीकरण..........४५
तालिका नं. २५. नगरपालिकामा रहेको माटोको बनावट...................................४६
तालिका नं. २६. सूर्योदय नगरपालिकाको भूमि क्षमता वितरण.......................... ४८
तालिका नं. २७. सूर्योदय नगरपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग.............................४९
तालिका नं. २८. वडा अनुसार वर्तमान भू-उपयोग.. ५१
तालिका नं. २९. अध्ययन क्षेत्रको भू-उपयोग क्षेत्र र उपक्षेत्र ढाँचा.....................५५
तालिका नं. ३०. भू-उपयोग र भूमि क्षमताको सम्बन्ध....................................५६

तालिका नं. ३१. सूर्योदय नगरपालिकाको प्रस्तावित भू–उपयोग क्षेत्र ६१
तालिका नं. ३२. वडा अनुसार प्रस्तावित भू–उपयोग क्षेत्रहरु.............................. ६२
तालिका नं. ३३. वर्तमान भू–उपयोग अनुसारको प्रमुख बाली क्षेत्र........................६३
तालिका नं. ३४. सूर्योदय नगरपालिकामा बालिको चक्र ६५
तालिका नं. ३५. वित्तीय संस्था सम्बन्धी विवरण ६७
तालिका नं. ३६. सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गाहरुको विवरण.......................... ६९
तालिका नं. ३७. वर्तमान र प्रस्तावित भू–उपयोग क्षेत्र (क्षेत्रफल वर्ग कि.मि.)........७४
तालिका नं. ३८. नगरपालिकामा उपलब्ध कित्ता नापी नक्साहरुको विवरण............ ७६
तालिका नं. ३९. सूर्योदय नगरपालिकामा संभावित बाढिको खतरा....................... ७९
तालिका नं. ४०. सूर्योदय नगरपालिकामा पहिरोको संम्भावित खतरा ८०
तालिका नं. ४१. सूर्योदय नगरपालिकामा जंगल आगलागिको संम्भावित खतरा........८२
तालिका नं. ४२. भू–उपयोग क्षेत्र तथा वर्गिकरण ८४
तालिका नं. ४३. नगरपालिकाको कृषि र गैर कृषि कित्ताको वर्गिकरण................८५
तालिका नं. ४४. वडा अनुसार कृषि र गैर कृषिको कित्ता वर्गिकरण.................८५
तालिका नं. ४५. सूर्योदय नगरपालिकाको SWOT विश्लेषण................................८७
तालिका नं. ४६. तार्किक दृष्टिकोण ढाँचा (Logistical Framework) ९२
तालिका नं. ४७. गतिविधि, कार्यान्वयन अवधि र बजेट स्रोत............................ ९३
तालिका नं. ४८. माटोको पोषक तत्व र बालि उपयुत्तता...............................९८
तालिका नं. ४९. माटोको क्षमता र बालिको उपयुत्तता...................................९९
तालिका नं. ५०. उचाई र बालिको उपयुत्तता..१००

अध्याय १: परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

पृथ्वीको सबैभन्दा महत्वपूर्ण र बहुमूल्य प्राकृतिक स्रोतहरु मध्ये भू-संसाधन पनि एक हो । यो मानव जातीका लागि एक महत्वपूर्ण प्राकृतिक सम्पत्ति पनि हो । यसको यथोचित प्रयोगबाट उन्नत आर्थिक र सामाजिक विकासका साथै समुन्नत जीविकोपार्जनका लागि महत्वपूर्ण भुमिका खेल्दछ । यसका अतिरिक्त सबै प्रकारका मानविय गतिविधिहरु र उत्पादन वा विकासको आधारभूत आवश्यकता भूमिको उपयोगमा निर्भर गर्दछ । तसर्थ, भूमि मानवीय गतिविधिहरुलाई केन्द्रित गर्ने प्राथमिक स्थान हो । सिमित भूमि संसाधनहरुको उत्तम उपयोगको लागि उचित भू-उपयोग अभ्यास अपरिहार्य छ ।

भू-उपयोग योजनाको लक्ष्य स्थानियहरुलाई भूमिको दिगो तरिकाबाट उपयोग गरि जल, जमिन र जंगलको संरक्षण गदै वातावरणको रक्षा गर्न सिकाउनु हो । भू-उपयोग योजनाले कृषि जमिन, जंगल, चरण, आवस, पार्क तथा सार्वजनिक उपयोगका क्षेत्रहरुको संरक्षण गदै त्यहाँ बस्ने बासिन्दाहरुको आर्थिक र सामाजिक अवस्थामा सुधार गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । यी स्रोतहरुको उच्चतम प्रयोगले व्यक्तिगत तथा समाजीक लाभ र उन्नतीको लागि सहयोग पुऱ्याउँदछ । भू-उपयोग योजनाले सामाजिक तथा आर्थिक लाभको लागि भूमिको दुरूपयोग रोक्दै र भूमि र पर्यावरणीय संसाधनहरुको दिगो उपयोग र स्थायित्वको लागि मार्गनिर्देशन गर्दछ, जसले पर्यावणीय सन्तुलनको लागि महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न महत्वपूर्ण सहयोग गर्दछ ।

भू-उपयोग योजनाले बाढी, पहिरो र भू-क्षय जस्ता प्रकृतिक प्रकोपहरुको व्यवस्थापन गर्दै आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय दिगो विकासका उपायहरु अवलम्बन गरि परम्परागत जीविकोर्पाजन र त्यस माथिको निर्भरतालाई कम गर्ने काम गर्दछ । भू-उपयोग योजना तयार गर्दा दुर संवेदक यन्त्र (Remote Sensing) र भौगोलिक सूचना प्रणाली (Geographic Information System) जस्ता उपकरणहरुबाट जोखिमको क्षेत्रहरुलाई पहिचान गरिएको छ र यसले प्रतावित भू-उपयोग क्षत्रको निर्धारण गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ ।

नेपालको संविधान २०७२ भाग ४ 'राज्यको निर्देशक सिद्धान्त, नीति र दायित्व' धारा ५१, उपधारा ङ-३ विभिन्न प्रयोजनका लागि भूमि व्यवस्थापन र भू-उपयोग अभ्यासको आवश्यकता औंल्याएको छ । यसले कृषि उत्पादन र अन्य गतिविधिहरु लाई सुधार गर्नको लागि आवश्यक नीतिहरु अपनाउन दिशानिर्देश पनि गरेको छ । नेपालको संविधान २०७२ अनुसार कृषकको हक हित संरक्षण र सम्वर्धन गर्दै कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन भू-उपयोग नीतिको अवलम्बन गरी भूमिको व्यवस्थापन र कृषिको व्यवसायीकरण, औद्योगिकीकरण, बिविधीकरण र आधुनिकीकरण गर्न निर्देशन गरेको छ । यस्तै उपधारा ङ-४ मा भूमिको उत्पादनशीलता, प्रकृति तथा वातावरणीय सन्तुलन समेतका आधारमा नियमन र व्यवस्थापन गर्दै त्यसको समुचित उपयोग गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । संविधानको यी निर्देशनहरुको पालना गरी, 'स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४' ले स्थानीय तहहरुका लागि आफ्नो स्थानीय स्रोतहरु र साधनको उचित भू-उपयोग योजना तर्जुमा गरि भू-उपयोग क्षेत्रको व्यवस्थापन गर्ने प्रावधान बनाएको छ ।

नेपालको संघीय लोकतान्त्रिक संविधानले स्थानीय तहलाई स्वायत्त सरकारको रूपमा परिभाषित गरेको छ जसमा भू-उपयोग, कृषि, सडक, वातावरण आदि जस्ता तत्काल सार्वजनिक चासोको योजना, नीति र कार्यक्रम बनाउने विशेष अधिकारको समेत प्रत्यभूति गरेको छ । तसर्थ, प्रत्येक स्थानीय तहले आफ्नो स्थानीय आवश्यकता अनुसार उनीहरुको आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय दिगो विकासको लागि काम गर्नु पर्ने छ । नेपालको संघीय लोकतान्त्रिक संविधान लागू

भए पछि धेरै गाउँपालिका तथा नगरपालिकाहरुको पुनर्गठन भएको छ जसले नयाँ सिमानाहरु थपिदा अघिल्लो राजनीतिक सीमाहरुको तुलनामा व्यापक भौगोलिक क्षेत्र फेरबदल भएका छन् तसर्थ, नगरपालिका तथा नगरपालिका सिमानाहरु परिवर्तन भए सगैँ नयाँ परिवर्तित सन्दर्भ मा भू-उपयोग क्षेत्रको समुचित प्रयोगका लागि धेरै चुनौति र सम्भावनाहरुको सामना गरी रहेका छन् । हाल पूर्नगठित गाउँपालिका तथा नगरपालिकाहरुले अनुभव गरेका चुनौतीहरु निम्न वमोजिम रहेका छन्:

- पूर्वाधार विकासको आवश्यकता - गाउँपालिका/नगरपालिकाहरुको नयाँ स्थापित सीमाको कारण अतिरिक्त भू-भागमा अतिरिक्त पूर्वाधार विकास गर्नु पर्ने आवश्यकता देखिएको छ ।
- गाउँपालिका/नगरपालिकालाई उनीहरुको आर्थिक, सामाजिक, वातावरणीय र पूर्वाधार विकासको सुधारका लागि आय आर्जन गर्ने नयाँ क्षेत्रको पहिचानको आवश्यकता रहेको छ ।
- फराकिलो भौगोलिक क्षेत्रको कारण गाउँपालिका/नगरपालिकाहरुलाई विपद् जोखिम र आफ्नो क्षेत्र भित्र भू-उपयोग क्षेत्र व्यवस्थापन सहित धेरै चुनौतिहरु छन् । त्यस्ता चुनौतिहरुलाई पार गर्नको लागि, उनीहरुलाई आफ्नो भौगोलिक क्षेत्र भित्र यर्थाथ र सम्पुर्ण जानकारीको आवश्यकता पर्दछ ।
- गाउँपालिका/नगरपालिका क्षेत्र भित्र स्थानीयहरुको जीविकोपार्जनको व्यवस्थापन गर्न आर्थिक, सामाजिक पूर्वाधार र वातावरणीय दिगो विकासको आवश्यकता रहेको छ ।

यी चुनौतिलाई सम्बोधन गर्न नगरपालिकालाई भू-उपयोग योजना मार्फत विस्तृत डाटाबेसको तयारी गर्न उपयुक्त देखिन्छ । तसर्थ यस "सूर्योदय नगरपालिकाको भू-उपयोग वर्गिकरण तथा योजना" संघिय सरकारद्वारा प्रदान गरिएको भू-उपयोग योजना ढाँचा अनुसार तयार गरिएको छ ।

१.२ भू–उपयोग नीति, कार्यक्रम र अभ्यासको समीक्षा

भू-उपयोग योजनालाई बिभिन्न किसिमबाट परिभाषित गरिएको पाईन्छ । भू-उपयोगको सम्बन्ध विभिन्न प्राकृतिक घटनाहरु जस्तै जलवायु परिवर्तन, खाद्य सुरक्षा, मानव स्वास्थ्य, शहरीकरण, जैविक विविधता, सीमा पार बसाईसराई, पर्यावरण शरणार्थी, पानीको उपलब्धता र गुणस्तर, पारिस्थितिकी प्रणालिसगँ रहेको छ । यस प्रकार भू-उपयोग स्थानीय र विश्वव्यपी परिवर्तनको एक महत्वपूर्ण कारण हो (टर्नर एट अल. १९९५: २४-२८; Skole १९९६: ६-७) ।

भू-उपयोगले खाद्य सुरक्षा, जैवीक विविधता र विश्वव्यपी परिवर्तनका साथै मानिसहरुको सामाजिक आर्थिक र पर्यावरणीय प्रणालीमा महत्वपूर्ण प्रभाव पारेको छ । समय परिवर्तन सगै कुनै एक निश्चित स्थानको भू-उपयोग अर्को प्रकारको भू-उपयोगद्वारा पूर्ण वा आंशिक प्रतिस्थापन भएको हुन सक्दछ, उदाहरणको लागि वन कटान भई कृषी भूमिमा वृद्धि हुनु । योजनावद्ध भू-उपयोगले खाद्य सुरक्षा, सामाजिक र आर्थिक विकासमा, भूमि व्यवस्थापन र विकासमा एक महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ ।

भू-उपयोग योजना भूमि व्यवस्थापनको मुद्दा र चुनौतिहरुलाई समाधन गर्नको लागि आवश्यक छ । भू-उपयोग योजना खाद्य सुरक्षा, जलवायु परिवर्तनबाट अनुकूलन र पर्यावरण व्यवस्थापन, पर्यावरण मैत्री र दिगो विकासलाई बढावा दिनको लागि बनाईएको हो । तसर्थ, कुनै पनि प्रशासनिक र भौगोलिक इकाईको भू-उपयोग योजनाको निर्माणबाट सामाजिक, आर्थिक र पर्यावरण मैत्री दिगो विकासको फराकिलो लक्ष्य संगै भविष्यमा यसले सौहार्दपूर्ण भू-उपयोगको दिशा प्रदान गर्दछ । भू-उपयोग योजना ढाँचा भित्र, भू-उपयोग योजना तयार गर्दा धेरै स्थानिक चर (Spatial Varialbe) हरुको

बिश्लेषण गरीएको छ । ती स्थानिक चरहरु नक्सा, चित्रहरु, तस्वीरहरु र प्रत्यक्ष अवलोकन, सामाजिक सर्वेक्षण र अनुसन्धानबाट संकलन गरिएको थियो । विभिन्न स्रोतहरुबाट प्राप्त सुचना तथा जनकारिहरु एकीकरण गर्नु र विश्लेषण गर्नु झंझटिलो काम हो, यसको बावजूद, यथार्थवादी परिणामको लागि समग्र दृष्टिकोण (Holistic Approach) को अनुसरण गर्नु यस भू-उपयोग योजनाको राम्रो पक्ष हो ।

१.३ भू–उपयोग सम्बन्धि योजना, नीति, ऐन, नियमहरु

भू-उपयोग योजनाको लागि सार्न्दभिक योजना, नीति, ऐन, नियम र प्रयासहरु निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छः

१९५० को दशक भन्दा पहिले नेपालको भू-उपयोग निती, नियम र मार्गदर्शनहरु शाही आदेशहरु नै हुने गर्दथ्यो । १९५१ मा प्रजातन्त्रको स्थापना पछि, भूमी सम्बन्धी नियमको परम्परागत प्रणाली प्रर्तिस्थापन गरि नयाँ भूमी ऐन लागु गरिएको थियो, जस्तै १९५१ मा जागीर प्रणाली, १९५९ मा बिर्ता प्रणाली, १९६३ मा राखम र १९६८ मा किपट समाप्त गरिएको थियो । नेपालको पहिलो संहिताबद्ध कानून मुलुकी ऐन (१८५४) लाई १९५२ मा संशोधन गरिएको थियो, जस अनुसार यदि जग्गा मालिकद्वारा ठीक तरिकाले भूमि उपयोग नगरीएमा जग्गाको स्वामित्व अधिकारको हस्तान्तरण जग्गा भोगचलन गर्नेलाई नै गरिन्थ्यो ।

पाँचौ विकास योजना (१९७५-८०)

पाँचौं विकास योजनाले देशमा पहिलो पटक भू-उपयोग नीति ल्यायो । यसले पशुको उत्पादन र उच्च पहाडी क्षेत्रहरुमा पर्यटनको बृद्धि, चरण जमिन र वन्यजन्तुको संरक्षणको विकास गरी प्रोत्साहन गरेको थियो ।

नवौं विकास योजना (१९९७-२००२)

यस योजनाले भू-उपयोग योजनाको अवधारणालाई विशेष जोड दिइएको थियो । यसको मुख्य उद्देश्यहरुमा (क) भू-उपयोग योजनाको कार्यान्वयनद्वारा दिगो भू-उपयोगको लक्ष्य हासिल गर्नु (ख) कृषि उत्पादन, पर्यावरण संरक्षणमा भू-उपयोग योजनाको भूमिका र महत्वको बारेमा मानिसहरुलाई सचेत गराउने; (ग) प्राविधिक र संस्थागत क्षमता सुदृढीकरण; र (घ) भूमि बाझोपनको अभ्यासलाई हतोत्साहित गर्ने ।

दसौं योजना (२००२-२००७)

दसौं योजनाले ग्रामीण जनसंख्याको आर्थिक उत्थानका लागि ग्रामीण पूर्वाधारको विकासको आवश्यकताको परिकल्पना गरेको छ । कृषिमा आधुनिकीकरण गर्दै र कृषि उत्पादन वृद्धि गर्नु दसौं योजनाको मुल लक्ष्य थियो । यसले गरिबी निवारणको लागि ग्रामीण अर्थव्यवस्थाको विकासको लागि ग्रामीण ऊर्जा विकास कार्यक्रममा जोड दिएको थियो । नवौं (१९९७ -२२-२००२) र १० औं पञ्चवर्षीय योजना (२००२-२००७) द्वारा निर्देशित लक्ष्य प्राप्त गर्न, भूमि सुधार तथा ब्यवस्थापन मन्त्रालयद्धारा २०५७/०५ मा राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाको स्थापना गरि गा.वि.स. स्तरमा भू-संसाधन नक्सा तथा डाटाबेस तयार गर्ने कार्य शुरु भयो, जो भू-उपयोग योजना तयार गर्नको लागि एक आधार थियो ।

भूमि राजस्व ऐन २०३४ (Land Revenue Act, 1974)

भूमि राजस्व ऐनले भूमि राजस्व संकलन र पुनः प्राप्ति सम्बन्धी प्रावधानहरुलाई संशोधन र सुदृढीकरण गर्ने लक्ष्य राखेको थियो र यसले नदी कटान, पहिरो वा अन्य प्राकृतिक प्रकोपको कारण फसल उत्पादन हुने जग्गाबाट प्राप्त हुने भूमि राजस्व संकलनको अतिरिक्त प्रावधानहरु बनाएको थियो ।

शहरी विकास ऐन २०४५

शहरी विकास ऐनले शहरी विकास योजनाको कार्यान्वयनको लागि विस्तृत कानूनी रूपरेखा प्रदान गरेको थियो । यस ऐनले विद्यमान शहरमा रहेका बासिन्दाहरुलाई आवश्यक सेवा र सुविधा, पुर्ननिर्माण, विस्तार र बिकास गर्न र नयाँ शहरहरुको निर्माण गरी आम जनताको स्वास्थ्य, सुविधा र आर्थिक हित कायम राख्नको लागि आवश्यक प्रावधानहरु गरेको छ ।

भूमि अधिग्रहण ऐन-१९९७

भूमि अधिग्रहण ऐन (१९९७) ले जग्गा अधिग्रहण र क्षतिपूर्तिको लागि अपनाईने प्रक्रियाहरु निर्दिष्ट गरेको छ । यो ऐनले सरकारलाई सार्वजनिक प्रयोजनको लागि वा सरकारी संस्थाहरु द्वारा शुरू गरिएको कुनै विकास परियोजनाको संचालनको लागि क्षतिपूर्तिको भुक्तानी गरी कुनै पनि जग्गा अधिग्रहण गर्न अधिकार प्रदान गरेको छ । यो ऐनले वार्ताको माध्यमबाट जग्गा अधिग्रहण गर्ने प्रावधान पनि समावेश गरेको छ र यस ऐनले स्वैच्छिक दानको व्यवस्था समेत गरेको छ । जग्गा अधिग्रहण ऐन पूर्वाधार क्षेत्र को विकास, पुनर्वास र सम्बन्धित प्राविधिक मुद्दाहरुलाई सम्बोधन गर्न पर्याप्त नभएको हुदा पछिल्ला ऐन, नियम र नीति र दिशानिर्देशहरु द्वारा प्रतिस्थापन भैरहेको छ ।

वन ऐन १९९३, वनक्षेत्र नीति २०००, कृषि नीति २००४

वन ऐन १९९३ ले वनलाई सात प्रकारको वनहरुमा वर्गीकृत गरेको छ - राष्ट्रिय, सरकार द्वारा प्रबन्धित, संरक्षित, सामुदायिक, लीजहोल्ड, धार्मिक र निजी । वनक्षेत्र नीति २००० (Forest Sector Policy 2000) लाई विशेष गरी तराई क्षेत्रमा लीज होल्ड र सझेदारि वन कार्यक्रम सहित सामुदायिक वन कार्यक्रमहरुलाई सुदृढ पार्न ल्याइएको थियो । कृषि नीति २००४ को मुख्य उद्देश्यहरुमा कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि, व्यावसायिक र अधिक प्रतिस्पर्धी कृषिको विकास, साथ साथै जैविक विविधता र प्राकृतिक संसाधनहरुको प्रवर्द्धन, उपयोग र संरक्षण गर्नु हो ।

राष्ट्रिय शहरी नीति २००७

राष्ट्रिय सहरी नीति २००७ ले छरिएर रहेका बस्तीहरुलाई हतोत्साहित गर्ने र प्राकृतिक सम्पदाहरुको सुरक्षाका साथै पूर्वाधार र आधारभूत सेवाहरु प्रदान गर्न लगानी लागत घटाउने गरी एकिकृत बस्तीको विकासलाई बढावा दिने रणनीति अपनाएको छ । यसले छरिएर रहेका बस्तीहरुका कारण वातावरणीय ह्रासलाई हतोत्साहित गर्नको लागि आवश्यक योजना मापदण्डहरु लागू गर्ने आवश्यकतालाई पनि प्रकाश पारेको छ ।

नेपालको संविधान २०१५

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई प्रचलित कानून बमोजिम सम्पत्तिको अधिकार अन्तरगत कमाउन, प्रयोग गर्न, बेच्न र प्रयोग गर्न पाउने हकको व्यवस्था गरेको छ । यदि यो सामाजिक कल्याणको लागि आवश्यक भएमा राज्यलाई निजी सम्पत्ति क्षतिपूर्ति संगै अधिग्रहण गर्नको लागि अधिकार प्राप्त गरेको छ (अनुच्छेद २५-१,२ र ३) ।

राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति २०१५

सरकारले राष्ट्रिय भू-उपयोग नीतिको शुरुवात २०१३ AD मा गरेको थियो । यसले स्रोतहरुको अधिकतम उपयोगको माध्यमबाट दिगो सामाजिक आर्थिक र पर्यावरणीय विकासको उद्देश्य बनाईएको थियो । यस नीतिले जग्गालाई कृषि, आवासीय, वाणिज्यिक, औद्योगिक, वन, सार्वजनिक उपयोगिता र अन्य आवश्यकता अनुसार ७ फरक भू-उपयोग क्षेत्रमा

वर्गीकरण गर्ने प्रावधान बनाएको थियो। यस निति मार्फत भूमि र भूमि संसाधनको लागि कानूनी र संस्थागत व्यवस्थापन, संरक्षण र उपयोग गर्ने व्यवस्था गरेको थियो । राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०१३ AD ले खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गर्न खेतीयोग्य जमिनको सुरक्षालाई प्राथमिकता दिएको थियो ।

भू-उपयोग ऐन २०७६

भू-उपयोग ऐन २०७६ ले संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारलाई भू-उपयोग सम्बधि बेग्लाबेग्लै अधिकार, जिम्मेवारी र कर्तव्य तोकेको छ। यो ऐनले संघीय सरकारलाई मात्र नभई प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई पनि यो ऐन कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी दिएको छ । यो ऐन अनुसार, ऐनको प्रावधानलाई कार्यान्वयनमा ल्याउन तिन तहका सरकारले भू-उपयोग परिषद् गठन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। संघीय सरकारले सबै स्थानीय तहको भू-उपयोग नक्सा बनाउनु पर्ने र यसको कार्यान्वयनको सुनिश्चिता गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ भने स्थानीय सरकारले यो ऐनका प्रावधानहरुको पालन गरीरहेका छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नु पर्दछ। भू-उपयोग ऐन २०७६ ले भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण, भू-उपयोग परिवर्तन, भू-उपयोग तथ्यांक र सूचना अध्यवधिक गर्ने, मूल्यांकन गर्ने र कर लगाउने काम स्थानीय सरकारबाट हुने व्यवस्था गरेको छ। यो ऐनले स्थानीय सरकारमा भू-उपयोग परिषद र स्थानीय भू-उपयोग कार्यान्वयन समिति गठन गर्ने प्रावधान समेत गरेको छ ।

भू-उपयोग नियमावली २०७९

भू-उपयोग ऐन २०७६ को दफा ३२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरि नेपाल सरकारले भू-उपयोग कार्यक्रम, भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण तथा क्षेत्र नक्साहरु तयार गर्नका लागि नियमावली प्रस्तुत गरेको छ। जसमा जगाको खण्डिकरण नियन्त्रण गर्न तथा व्यवस्थित आवासीय क्षेत्रहरु निर्धारण गर्न निर्देशन गरेको छ। साथै भू-उपयोगका विभिन्न दश वटा क्षेत्रहरु पनि उक्त नियमावलीमा छुट्टाएको छ।

१.४ उद्धेश्य र कार्य क्षेत्र

उद्देश्य

नगरपालिकाले सामना गर्नु पर्ने चुनौतिहरुलाई पार गर्नको लागि भू-उपयोग वर्गिकरण र योजनाको तयारीको लागि निम्न विशिष्ट उद्देश्यहरुलाई समावेश गरी प्रस्ताव गरिएको छ।

- वर्तमान भू-उपयोगको पहिचान गरि डाटा तथा नक्सा तयार गर्ने ।
- नगरपालिकाको भू-उपयोग वर्गीकरण गर्ने ।
- भू-उपयोग क्षेत्रमा वर्गीकरण गर्दा आवासिय क्षेत्र कृषि, व्यवसायीक, औद्योगिक क्षेत्र प्रस्ताव गर्दा पर्यावरणीय र प्राकृतिक जोखिमको ख्याल गर्ने ।
- भू-उपयोग योजना कार्यान्वन गर्दा हुन सक्ने समस्याहरु पहिचान गरि समाधानका उपायहरुको सिफारिश गर्ने ।
- भविष्यमा भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण कर्यान्वयन गर्नको लागि भू-उपयोगको दीर्घकालीन लक्ष्य, रणनीतिहरु र कार्यक्रमहरुको विश्लेषण गर्ने ।

अध्ययनको क्षेत्र

यस भू-उपयोग वर्गिकरण तथा योजनाको अध्ययन क्षेत्र सूर्योदय नगरपालिका रहेको छ ।

- ❖ भू-उपयोग वर्गिकरण गर्नु ।
- ❖ विद्यमान सान्दर्भिक नक्सा, कागजात र नगरपालिकाको डाटाबेसको समीक्षा गर्नु ।
- ❖ स्थलाकृति, भू-उपयोग, आवासिय, पूर्वाधार र पर्यावरण र जोखिम क्षेत्रकोको विस्तृत नक्सा तयार गर्नु ।
- ❖ स्थलाकृतिक तहहरुको (ढलान, पक्ष र स्थलाकृतिक स्थिति) नक्सा तयार गर्नु ।
- ❖ प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र नक्सा तयार गर्नु र यसका अवसर र चुनौतिहरुको पहिचान गर्नु ।
- ❖ तथ्याङ्कहरुको विश्वनियता, सटीकता र स्थिरता बढाउने ।
- ❖ भू-उपयोग योजना कार्यान्वन गर्दा हुन सक्ने समस्याहरुको पहिचान गरि समाधानका उपायहरु सिफारिश गर्नु ।
- ❖ भू-उपयोग योजनाको रणनीति, कार्यक्रम, लक्ष्य र अपेक्षित परिणामहरु पहिचान गर्नु ।
- ❖ दीर्घकालीन भू-उपयोग योजना तयार गर्नु ।

१.५ अध्ययनका सीमाहरु

- ❖ नवीनतम जनगणनाको वडा स्तरको सम्पूर्ण तथ्यांकहरु उपलब्धता नहुनु ।
- ❖ सबै ठाउँको वर्तमान अवस्थाको निःशुल्क High-resolution satellite image/ Google Earth Image को उपलब्धता नहुनु ।

१.६ अध्ययनका पद्धतिहरु

यस नगरपालिकाको भू-उपयोग वर्गिकरण तथा योजना प्रतिवेदन तयार गर्न नगरपालिकाले प्रदान गरेको सन्दर्भ सर्तहरु (ToR) र तोकिएको कार्य संग सम्बन्धित अन्य स्रोतहरुका समीक्षा गरीएको छ र प्रत्येक कार्य पुरा गर्नको लागि भू-उपयोग योजना तयारी ढाँचाको विकास गरीएको छ। यो खण्डमा तथ्यांक संकलन, विश्लेषण र परिणामको वर्णन गरिएको छ। यस कार्यको समग्र अध्ययन ढाँचा चित्र नं. १ मा देखाइएको छ।

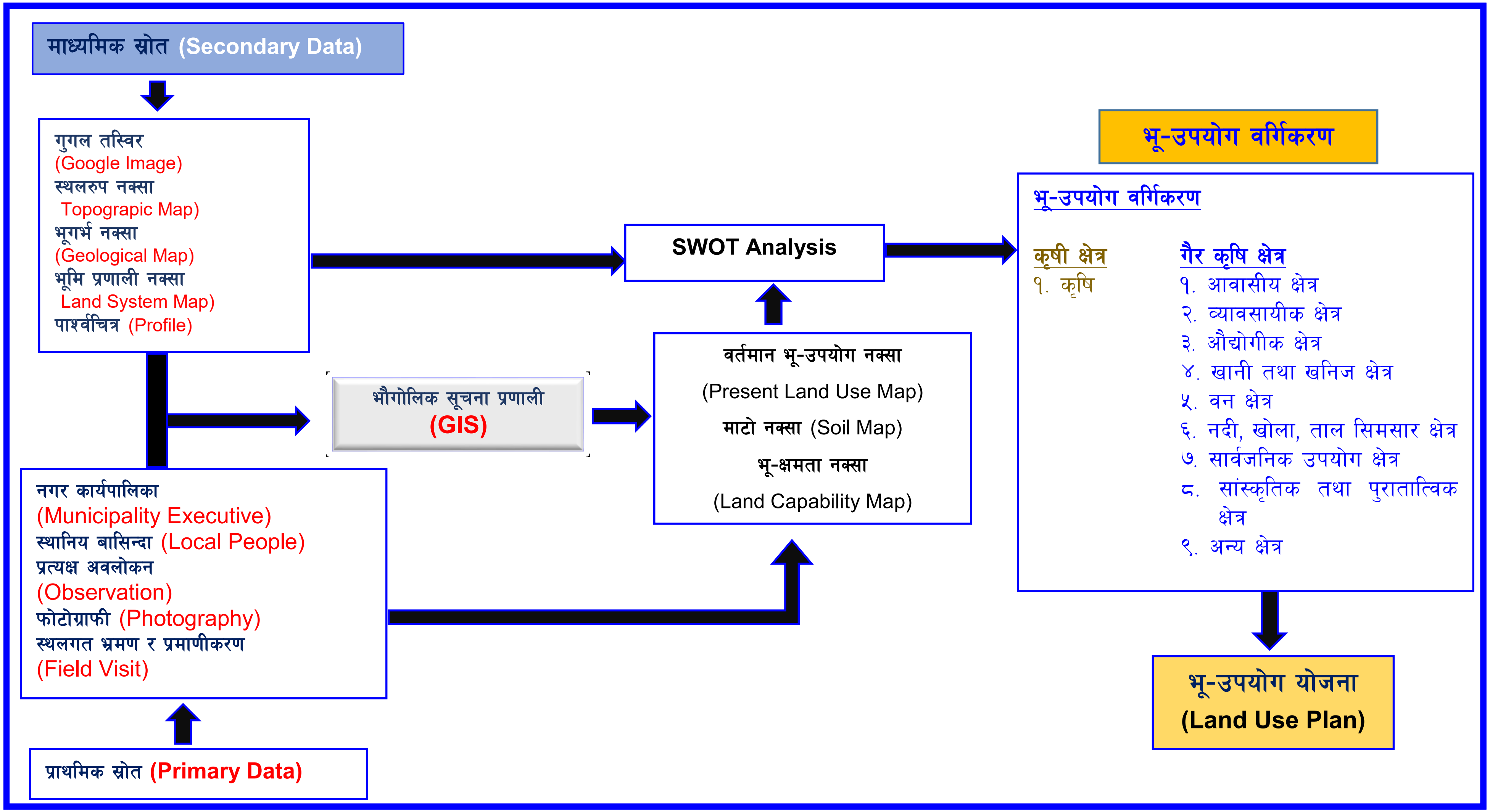

चित्र नं. १. भू-उपयोग योजना तयारी ढाँचा

१.६.१ तथ्याङ्कको प्रकार र स्रोतहरु

यस नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना तयार गर्न भौगोलिक तथ्यांकहरु, नक्सा र गुगल तस्वीरहरु संकलन गरिएको थियो । तथ्यांकहरु देहाय बमोजिम रहेका छन्:

१ नगरपालिकाको भौर्गभिक नक्सा, उचाइ नक्सा, पक्ष, ढलान

२ माटोको नक्सा, भूमि क्षमता नक्सा

३ विद्यमान भू-उपयोगको अवस्था

४ पूर्वाधार - सडक, नहर, पुल, स्वास्थ्य चौकी, स्कूल

५ जनसंख्या - बस्ती, भवन, वितरण घनत्व,

६ जोखिम क्षेत्र, पहिरो, बाढी, पार्क, सार्वजनिक स्थानहरु र खुला ठाउँहरु

तथ्याङ्क स्रोत

१. भौगोलिक नक्सा १: २५,००० स्केल, नेपाल सरकार, नापि विभागद्वारा प्रकाशित

२. बर्तमान गुगल तस्वीर र अन्य खुल्ला श्रोत (खुला स्रोत ESRI आधार नक्सा, गुगल अर्थ)

३. नगरपालिका र वडा सीमाना, भौर्गभिक नक्सा : नेपाल सरकार, नापि विभाग

४. भू-उपयोग, माटोको वर्गिकरण नक्सा, भूमि क्षमता नक्सा तथा डाटा : नापि विभाग

५. केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग (२०६८, २०७८) र नगरपालिका पार्श्वचित्र २०७५

१.६.२ स्थलगत भ्रमण

सूर्योदय नगरपालिकाको भू-उपयोग वर्गिकरण तथा योजना तयार गर्दा क्षेत्र प्रमाणिकरण र अवलोकन र जनप्रतिनिधि, बुद्धिजिवि, र स्थानिय बासिन्दासगँ भू-उपयोग वर्गिकरण तथा योजना सम्विधित अन्तरक्रिया गरीएको छ । जुन देहाए बमोजिम रहेको छ :

- ❖ नगर कार्यपालिकासंग अन्तरक्रिया
- ❖ सवै वडाका वडा अध्यक्ष, वडा सदस्य, स्थानिय भू-उपयोग परिषद, तथा स्थानीयबासीसंग छलफल तथा अन्तरक्रिया
- ❖ स्थलगत भ्रमण र अवलोकन
- ❖ फोटोहरु संकलन

१.६.३ स्थलगत अवलोकन, बैठक र छलफल

भू-उपयोग बर्गिकरण तथा योजना तयार गर्ने क्रममा विज्ञ टोलीले विभिन्न प्राविधिक प्रतिवेदन र नीति सम्बन्धी कागजातहरु र अन्य तथ्यांक संकलन गरे पश्चात्, स्थलगत भ्रमण/भूमि प्रकार अवलोकन कामको लागि चेकलिस्ट, प्रश्नावली र अन्य ढाँचा तयार पारिएको थियो । स्थलगत भ्रमण मूलतः स्थानीय जनप्रतिनिधिहरु, अधिकारीहरु र स्थानीय जनता संगसमूह छलफल र अन्तरक्रियाका साथै नगरपालिका स्तरीय बैठकको उपयोग गरी आधारभूत जानकारी संकलन गरिएको थियो । यसका साथै प्रत्येक वडाहरुमा वडाअध्यक्ष, स्थानिय जनप्रतिनिधि, स्थानिय बुद्धिजिवि, राजनितिक दलका नेता, टोल सुधार समितिका पदाधिकारीहरु र स्थानियवासीहरुको संलग्नतामा छलफल तथा बैठक सम्पन्न गरिएको थियो ।

अध्याय २: सूर्योदय नगरपालिकाको पृष्ठभूमि

२.१ नगरपालिकाको परिचय

नेपालको पहाडी भागमा अवस्थीत सूर्योदय नगरपालिकाको सम्पूर्ण क्षेत्र पहाडी धरातलमा रहेको छ । सूर्योदय नगरपालिका भौगोलिक अबस्थितिका हिसाबले कोशी प्रदेश, इलाम जिल्लाको पूर्व तर्फ अवस्थित यो नगरपालिका समून्द्र सतह देखि २६५ मीटर देखि २६०६ मिटर सम्मको उचाईमा रहेको छ । यो नगरपालिका अक्षांश २६.७९०१० देखि २७.००९१ डिग्री र देशान्तर ८७.९३१५ डिग्रीदेखि ८८.१७४३ डिग्रीसम्म फैलिएको छ । नयाँ संरचना अनुरुपको तिन वटा तह-संघ, प्रदेश र स्थानीय तह मध्येको सूर्योदय नगरपालिका इलाम जिल्लाको एक स्थानीय तह हो । नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को निर्णय द्वारा २०७१ जेठ ४ देखि लागु हुने गरि तत्कालिन फिक्कल, कन्याम र पञ्चकन्या गा.वि.स.हरु मिलाएर सूर्योदय नगरपालिकाको गठन भएका थिए । नेपालको संबिधान २०७२ जारी भए पश्चात नेपालको पुनः संरचना गर्ने क्रममा साबिकको सूर्योदय नगरपालिकामा गोर्खे, पशुपतिनगर, श्रीअन्तु, समालबुंग, लक्ष्मीपुर (वडा नं ५ बाहेक) र जोगमाई गा.वि.स. (वडा ८, र ९) लाई गाभेर हालको सूर्योदय नगरपालिका बनाइएको हो ।

इलाम जिल्लाको मध्य र पूर्वी भेगमा अवस्थित सूर्योदय नगरपालिकाको नामकरण यहाँको चियाबारीको सुन्दरता संगै देख्न सकिने मनमोहक झुल्के घाम “सूर्योदय” बाट गरिएको हो । सूर्योदय अवलोकनका लागि अन्तुडाँडा नेपालकै उत्कृष्ठ स्थानको रुपमा परिचित छ । यो नगरपालिका कुल १४ वटा वडामा विभाजित रहेको छ । नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल २२४.३७ वर्ग कि.मि. रहेको छ । नेपालको कुल भूभाग को ०.१५ प्रतिशत र इलाम जिल्ला को १३.२४ प्रतिशत भूभाग यस नगरपालिकाले ओगटेको छ । पुर्व र उत्तर-पुर्व मा भारतको पश्चिम बङ्गाल, पश्चिममा र उत्तर-पश्चिममा इलाम नगरपालिका, माई नगरपालिका र माईजोगमाई गाउँपालिका रहेको छ भने दक्षिणमा रोङ गाउँपालिका रहेको छ । यस नगरपालिकाको केन्द्र फिक्कलमा रहेको छ ।

यस नगरपालिका पहाडी भेगमा अवस्थित छ र यसको भूधरातल मुख्यतय महाभारत पर्वतहरुले ढाकेको छ । यस नगरपालिकाको उचाइ अनुसार विभिन्न किसिमका हावापानी पाइन्छ । नगरपालिकाको दक्षिणी र पश्चिमी भेगमा उष्ण मनसुनी, मध्य भेगमा न्यानो समशीतोष्ण र उत्तर-पूर्वी भेगमा ठण्डा समशीतोष्ण किसिमका हावापानी पाइन्छ । यस नगरपालिकाको सरदर तापक्रम गर्मी याममा १६ देखि २३ डिग्री से. सम्म हुन्छ भने शीतकालमा -४ देखि ११ डिग्री से.सम्म ओर्लिन्छ । सामान्यतया यस नगरपालिकामा बैशाख देखि असोज सम्म नै वर्षा हुने गर्दछ । वर्षा ऋतुमा (मे-सेप्टेम्बर) यहाँ सरदर १५० सेन्टिमिटर सम्म वर्षा हुन्छ । कृषि कार्यका लागि विशेषत चिया, अदुवा, अलैची, अम्लिसो, अकबरे, विभिन्न प्रजातिका तरकारी तथा फुलहरु, आदिका लागि यहाँको हावापानी उपयोगी मानिन्छ ।

सूर्योदय नगरपालिका भित्र विविध जातजाती तथा धार्मिक समुदायको बसोबास रहेको छ । यहाँको संस्कृति र परम्परामा समेत विविधता रहेको पाइन्छ । पुर्वदेखि पशिचम, हिमालदेखि तराई सम्मका मानिसहरुको बसोबास रहेको हुँदा यहाँ हिन्दु, किराँत, बौद्ध, इसाइ लगायतका धर्म मान्ने समुदायको बसोबास रहेको छ । हिन्दुहरुको महान चाड दशैं, तिहार लगायत तीज, कुशेऔंशी, नाग पञ्चमी, जनैपूर्णीमा, राम नवमी, श्रीपंचमी, कृष्णजन्माष्टमी लगायतका चाडर्वहरु मनाइन्छ । त्यसरी नै बौद्ध धर्मावलम्बीहरुले बुद्ध पूर्णीमा, ल्होसार मनाउने गरेका छन् भने जातजाती अनुसार विभिन्न किसिमका चाड पर्वहरु मनाउने गरेको पाइन्छ ।

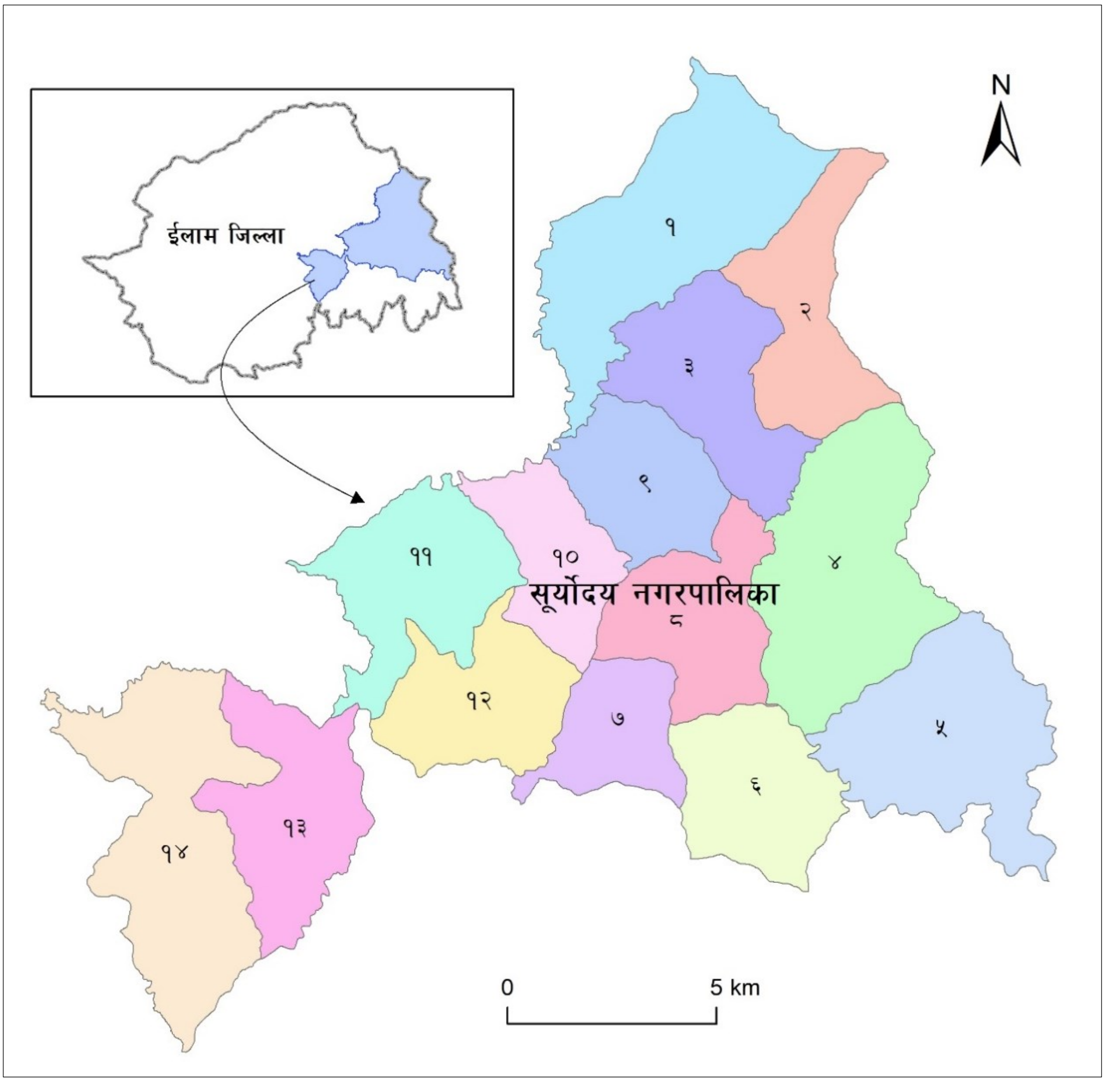

चित्र नं. २. सूर्योदय नगरपालिकाको भौगोगिक अवस्थिति नक्सा

२.२ प्रशासनिक विभाजन

प्रशासनिक विभाजन वा क्षेत्र कुनै देश वा प्रशासनिक प्रयोजनको लागि छुट्टाईएको रेखांकित भाग हो । प्रशासनिक विभाजनले त्यस क्षेत्रको स्वायत्ततालाई जनाउँछ र सामान्यतया प्रशासनिक विभाजन स्थानीय सरकारको माध्यमबाट आफैंलाई व्यवस्थापन गर्न छुट्टाईएको हुन्छ । आफ्नो भूमि र त्यहाँ बस्ने जनतालाई सजिलो बनाउनको लागि प्रशासनिक विभाजन गरि साना इकाईहरुमा विभाजित गरीएको हुन्छ । प्रशासनिक रुपमा सूर्योदय नगरपालिका १४ वटा वडाहरुमा विभाजन गरिएको छ । क्षेत्रफलको हिसावले वडा नं. १ (२५.११ वर्ग कि.मि.) सबैभन्दा ठूलो वार्ड हो भने वार्ड नं ७ (८.९३ वर्ग कि.मि.) यस नगरपालिकाको सबैभन्दा सानो वार्ड हो (तालिका नं. १) । अन्य सबै वडाहरु १० वर्ग कि.मि. भन्दा ठूलो रहेको छ ।

तालिका नं. १. सूर्योदय नगरपालिकाको वडा तथा क्षेत्रफल

वडा नं.	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
१	२५.११	११.१३
२	१३.३९	५.९३

वडा नं.	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
३	१५.०२	६.६६
४	२३.९९	१०.६४
५	२१.०९	९.३५
६	१३.०६	५.७९
७	८.९३	३.९६
८	१३.४८	५.९८
९	११.४९	५.१०
१०	१०.३८	४.६०
११	१५.८८	७.०४
१२	१३.०२	५.७७
१३	१५.९४	७.०७
१४	२४.७७	१०.९८
जम्मा	**२२४.३७**	**१००.००**

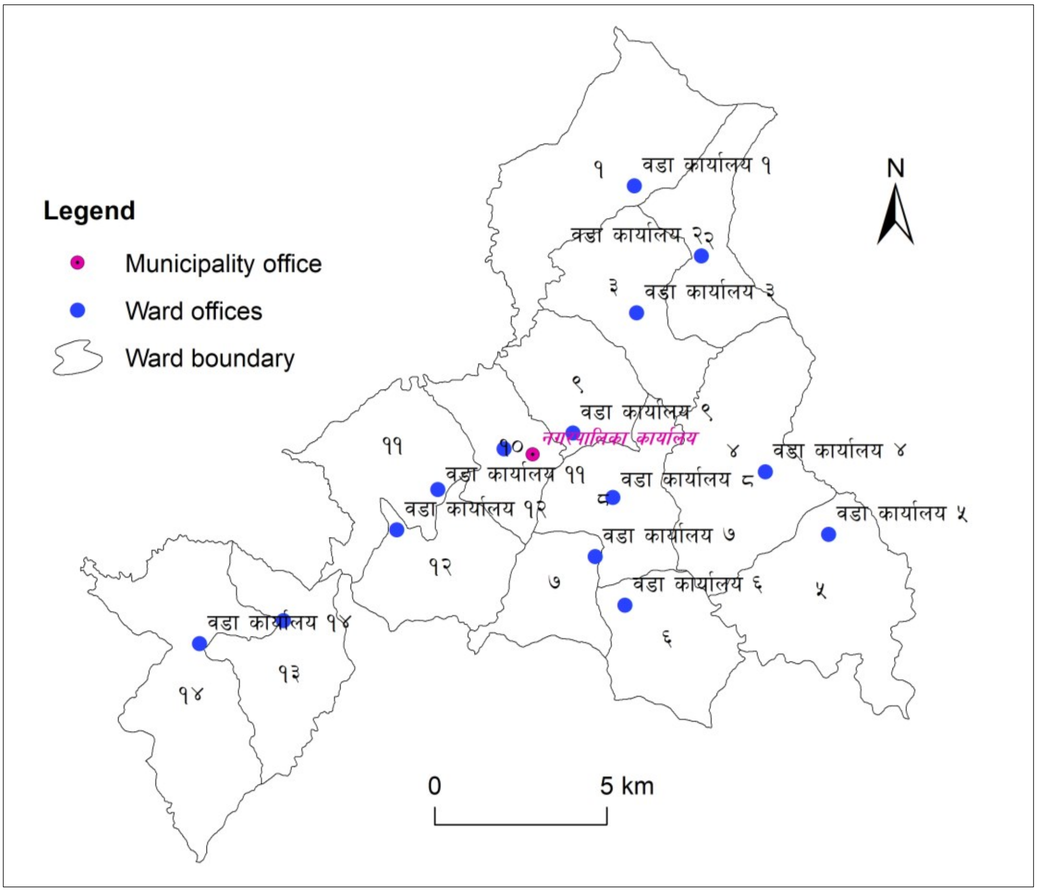

चित्र नं. ३. सूर्योदय नगरपालिकाको वडा कार्यालय भएको स्थान

२.३ ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक पक्ष

नयाँ संरचना अनुरुपको तिन वटा तह-संघ, प्रदेश र स्थानीय तह मध्येको सूर्योदय नगरपालिका इलाम जिल्लाको एक स्थानीय तह हो । इलाम जिल्लाको मध्य र पूर्वि भागमा अवस्थित सूर्योदय नगरपालिकाको नामकरण यहाँको चियाबारीको सुन्दरता संगै देख्न सकिने मनमोहक झुल्के घाम "सूर्योदय" बाट नामंकरण गरिएको हो । सूर्योदय अवलोकनका लागि अन्तुडाँडा नेपालकै उत्कृष्ठ स्थानको रुपमा परिचित छ ।

धार्मिक तथा सांस्कृतिक दृष्टिकोणले हेर्दा यस नगरपालिका भित्र विविध जातजातीहरुको बसोवास रहेको छ । यहाँको सांस्कृति र परम्परामा समेत विविधता रहेको पाइन्छ । विविभन्न क्षेत्रका मानिसहरुको बसोबास रहेको हुनाले यहाँ हिन्दु, किराँत, बौद्ध, इसाइ लगायतका धर्म मान्ने समुदायको बसोबास रहेको छ । हिन्दुहरुको महान चाड दशै, तिहार लगायत तीज, कुशेऔशी, नागपन्चमी, जनैपूर्णिमा, राम नवमी, श्रीपंचमी, कृष्णजन्माष्टमी लगायतमा चाडपर्वहरु मनाइन्छ । यसैगरि बौद्ध धर्मालम्बीहरुले बुद्ध पूर्णीमा, ल्होसार, मनाउने गरेका छन् भने जातजाती अनुसार विभिन्न किसिमका चाड पर्वहरु मनाउने गरेका छन् ।

२.४ आर्थिक स्थिति

यस नगरपालिकाको मूख्य अर्थतन्त्र कृषि तथा पर्यटनका रुपमा लिन सकिन्छ । औधोगिक क्षेत्रको सम्भावना प्रचुर मात्रामा भएतापनि स्थानीय अर्थतन्त्र कृषिमा आधारित रहेको छ । कुल जनसंख्याको करिब ८०.०९ प्रतिशत जनसंख्या आर्थिक रुपले सक्रिय रहेका छन् । नगरपालिका क्षेत्रमा खेतीयोग्य जग्गा प्रसस्त रहेको छ । खेतिपातीका साथै चिया खेति पनि यहाँको प्रमुख नगदे बालीको रुपमा रहेको छ । यसका साथै अम्लिसो, अदुवा का साथै अन्य सागसब्जी, फलफुलको लागि पनि उपयुक्त रहेको छ । साना खोला, खोल्साहरु प्रसस्त भएकोले सिंचाईको सुबिधा राम्रै उपलब्ध रहेको छ । यहाँको खेती प्रणाली हेर्दा धान खेती अनिवार्य रुपमा एक बाली लगाउने गर्दछन् भने अन्य वालीहरुमा मकै, गहु, आलु, सागसब्जीहरु खेती हुने गरेको छ । औधोगिकरणको दृष्टिकोणबाट हेर्दा यस नगरपालिकामा सिमित मात्रमा उद्योगहरुको रहेका छन् । यहाँ भएका उद्योगहरु जस्तै चिया उत्पादन, गाइ फारम, डेरी, चिज, पोल्ट्री फारम आदी रहेको छ । यहाँ जम्मा ११५ वटा साना ठूला उद्योगहरु रहेका छन् । लगभग सबै उद्योगहरु कृषि मै आधारित रहेका छन् । यो ठाउँ चियाको लागि प्रशिद्ध भएको हुनाले चिया उद्योगहरु प्रसस्त मात्रामा रहेको छ ।

२.५ भूस्वरुप

भूस्वरुपले कुनैपनि स्थानको भौतिक अबस्थालाई जनाउछ जसले भूसतहमा रहेका चट्टान, वनस्पतिको भोगोलिक संरचना र परिवर्तनको प्रक्रिया र विषेशतालाई वर्णन गर्दछ । धरातलका अधारमा सम्पूर्ण नेपालको भूबनोटलाई उच्च हिमाल, मध्य पहाड, पहाड, सिवालिक (चुरे भावर) र तराई गरि पाँच भागमा विभाजन गरिएको छ । सूर्योदय नगरपालिकाको सम्पूर्ण भाग पहाड क्षेत्र (Hill Region) भागमा अवस्थित छ (चित्र नं. ४) ।

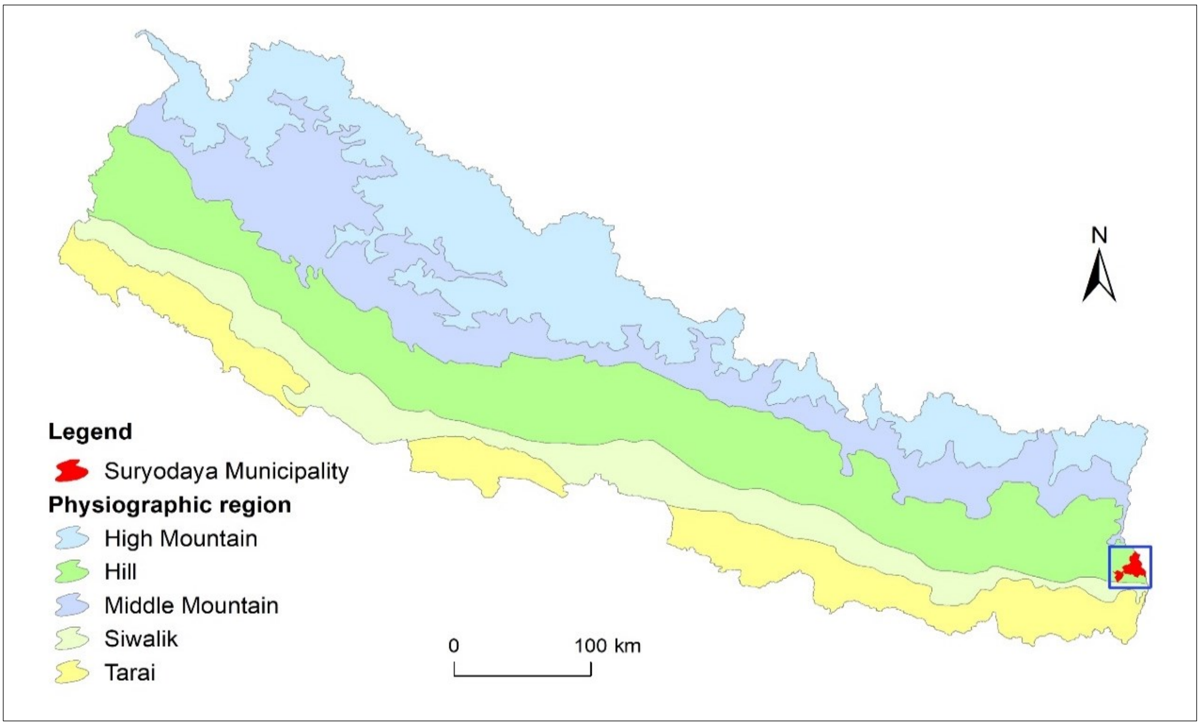

चित्र नं. ४. अध्ययन क्षेत्रको भू–स्वरुप नक्सा

२.६ भौगर्भिक बनावट (Geology)

भौगर्भिक अध्ययनले पृथ्वीको सतह र सतह मुनि रहेका चट्टानहरु, जिवाशेष र अन्य पर्दाथहरुको बनावटको संरचनाको अध्ययन गर्दछ । यसले कुनै पनि स्थानको सतह र सतह मुनि रहेका चट्टानहरुको अवस्था, सापेक्ष र निरपक्ष उमेर निर्धारण गर्न मद्दत गर्दछ । खानी ताथ भूगर्भ विभागका अनुसार यस नगरपालिकाको भौगर्भिक बनोट मुख्य गरि दुई किसिमको रहेको छ, लेसर हिमालय र तराइ । लेसर हिमालयले लगभग ९९.५१ प्रतिशत ओगटेको छ भने ज्यादै नै न्युन भाग ०.४९ प्रतिशत तराइ बनावट रहेको छ (तालिका नं. २ र चित्र नं. ५) ।

तालिका नं. २. सूर्योदय नगरपालिकाको वर्तमान भू–गर्भ वितरण

क्षेत्र	समूह	भूगर्भ गठन (Formation)	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि)
लेसर हिमालय	Midland Metasediments Group	Lakharpathata Formation	२२३.२८
तराइ	Indo Gangetic Plain	Middle Terai Formation	१.०९
जम्मा			**२२४.३७**

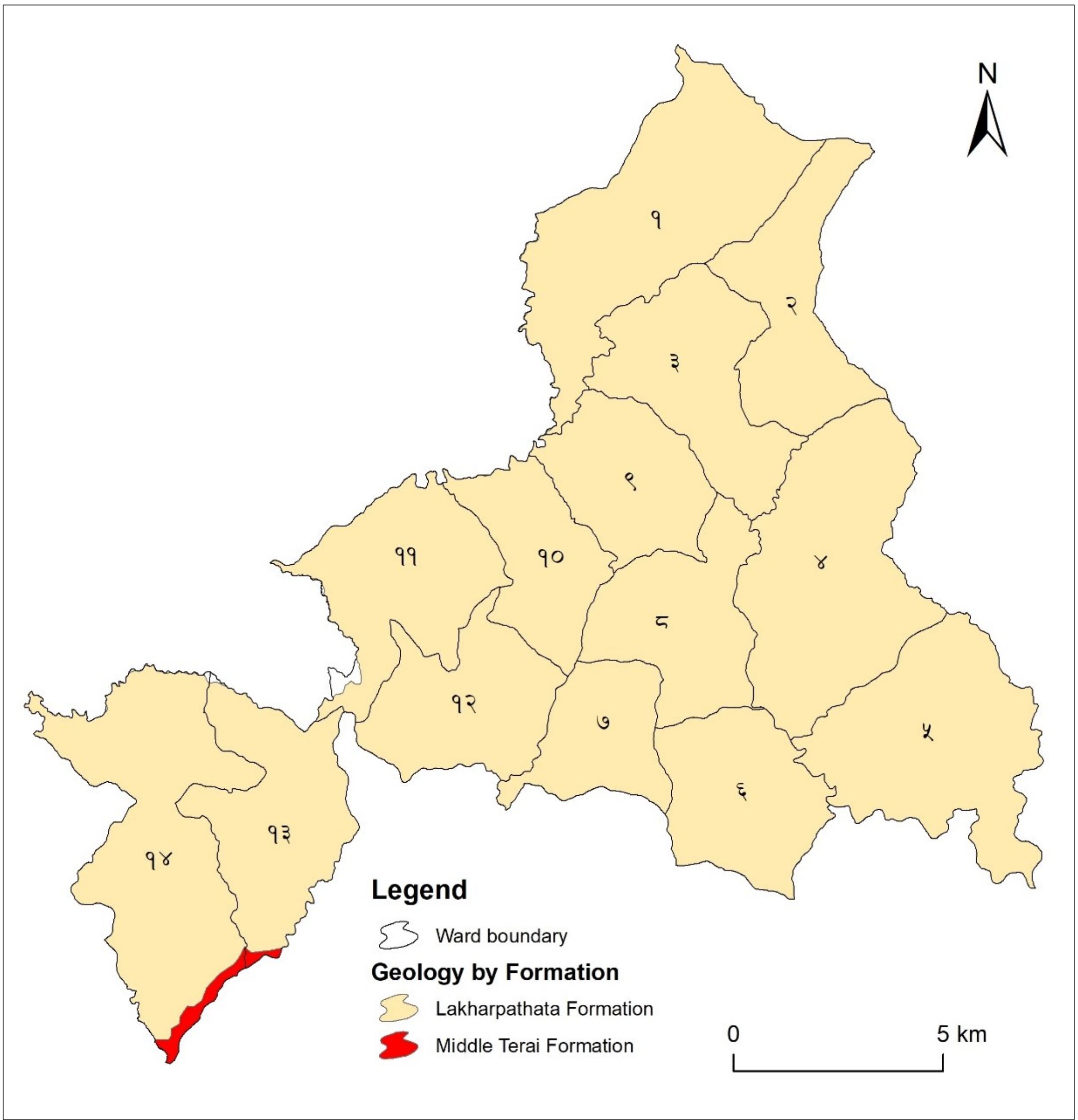

चित्र नं. ५. सूर्योदय नगरपालिकाको भौगर्भिक नक्सा

२.७ ढलान, पक्ष, उचाइ र पहाडी छयाँ

ढलान (Slope): जमिनको ढलानले प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रुपमा मानव गतिविधिहरु र जग्गाको उपयोगलाई प्रभावित गर्दछ । ढलान वर्तमान र सम्भावित विकास कार्यहरुलाई प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रुपमा प्रभावित गर्ने प्रमुख कारक हो । यसले प्रत्यक्ष रूपमा भूमि क्षमता र भूउपयोग क्षेत्र निर्धारणमा प्रभाव गर्दछ। यसले माटोको संरचना र त्यसमा हुने जैविक र अजैविक तत्व तथा यसको गुणलाई समेत असर एवं विशेषताहरुलाई समेत प्रभावित गर्दछ। यो भूमि प्रकार र भूमि एकाइहरुको सीमांकनको लागि आधारभूत उपकरणको रूपमा प्रयोग गरीन्छ। यस सूर्योदय नगरपालिकामा, ढलानको वितरण ० डिग्री देखि ३५ डिग्री माथि सम्म रहेको छ (चित्र नं. ६)।

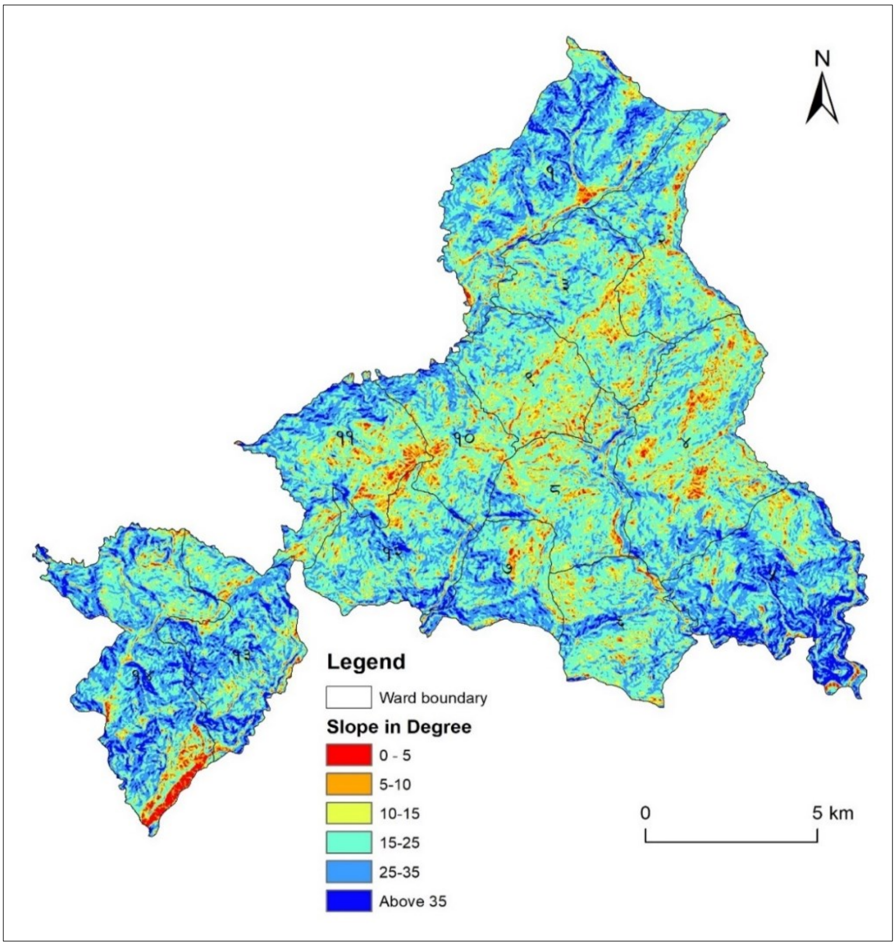

चित्र नं. ६. सूर्योदय नगरपालिकाको ढलान नक्सा

यस नगरपालिका पहाडी भागमा अवस्थित भएको हुनाले यहाँ सम्म परेका जमिनहरु निक्कै नै कम रहेको छ। यस नगरपालिकामा ५ डिग्री भन्दा कम ढलानमा जमिन करिव १.८८ प्रतिशत क्षेत्र रहेको छ। साथै ५ देखि १० डिग्री ढलानमा जम्मा ६.७६ प्रतिशत, १० देखि १५ डिग्री ढलानमा १५.३० प्रतिशत, १५ देखि २५ डिग्री ढलानमा ४३.३७ प्रतिशत जमिन रहेको छ भने २५ देखि ३५ डिग्री ढलानमा करिव २६.५२ प्रतिशत जमिन र ३५ डिग्री भन्दा बढि ढलान भएको जमिन ६.१८ प्रतिशत रहेको छ। सामान्यतया, ३० डिग्री भन्दा कम ढलान भएको जमिन मानव विकास, बस्ती, खेतीपाती र अन्य गतिविधिहरुको लागि उपयुक्त मानिन्छ। यस नगरपालिकाले पनि ३० डिग्री भन्दा बढि ढलान (Slope) भएको जमिनलाई मानव बसोवासका लागि अनुपयुक्त मानेको छ।

तालिका नं. ३. सूर्योदय नगरपालिकाको ढलान विवरण

ढलान डिग्री	**क्षेत्रफल (वर्ग कि. मि.)**	**प्रतिशत**
०-५	४.२२	१.८८
५-१०	१५.१६	६.७६
१०-१५	३४.३५	१५.३०
१५-२५	९७.३०	४३.३७
२५-३५	५९.५०	२६.५२

ढलान डिग्री	क्षेत्रफल (वर्ग कि. मि.)	प्रतिशत
३५ भन्दा माथि	१३.८७	६.१८
जम्मा	२२४.३७	१००.००

पक्ष (Aspect): जमिनको पक्षले भूमिको ढल्काईको दिशाहरुलाई संकेत गर्दछ । जमिनको पक्षले वनस्पतिको किसिम, कृषि उत्पादन र माटो निर्माणमा गहिरो प्रभाव पर्दछ । यस नगरपालिकाको २८.५७ प्रतिशत जमिन दक्षिणी ढलान तर्फ फर्केको छ भने २६.९८ प्रतिशत पश्चिम, १८.३३ प्रतिशत पूर्व तर्फ फर्केको छ । साथै थोरै भाग ०.५८ प्रतिशत सम्म/समथर जमिन रहेको छ (तालिका नं. ४ र चित्र नं. ७) ।

तालिका नं. ४. सूर्योदय नगरपालिकाको जमिनको पक्ष विवरण

क.सं.	पक्ष (Aspect)	क्षेत्रफल (वर्ग कि. मि.)	प्रतिशत
१	Flat (सम्म)	१.३१	०.५८
२	North (उत्तर)	४१.११	१८.३३
३	East (पूर्व)	५७.३१	२५.५४
४	South (दक्षिण)	६४.११	२८.५७
५	West (पश्चिम)	६०.५३	२६.९८
जम्मा		**२२४.३७**	**१००.००**

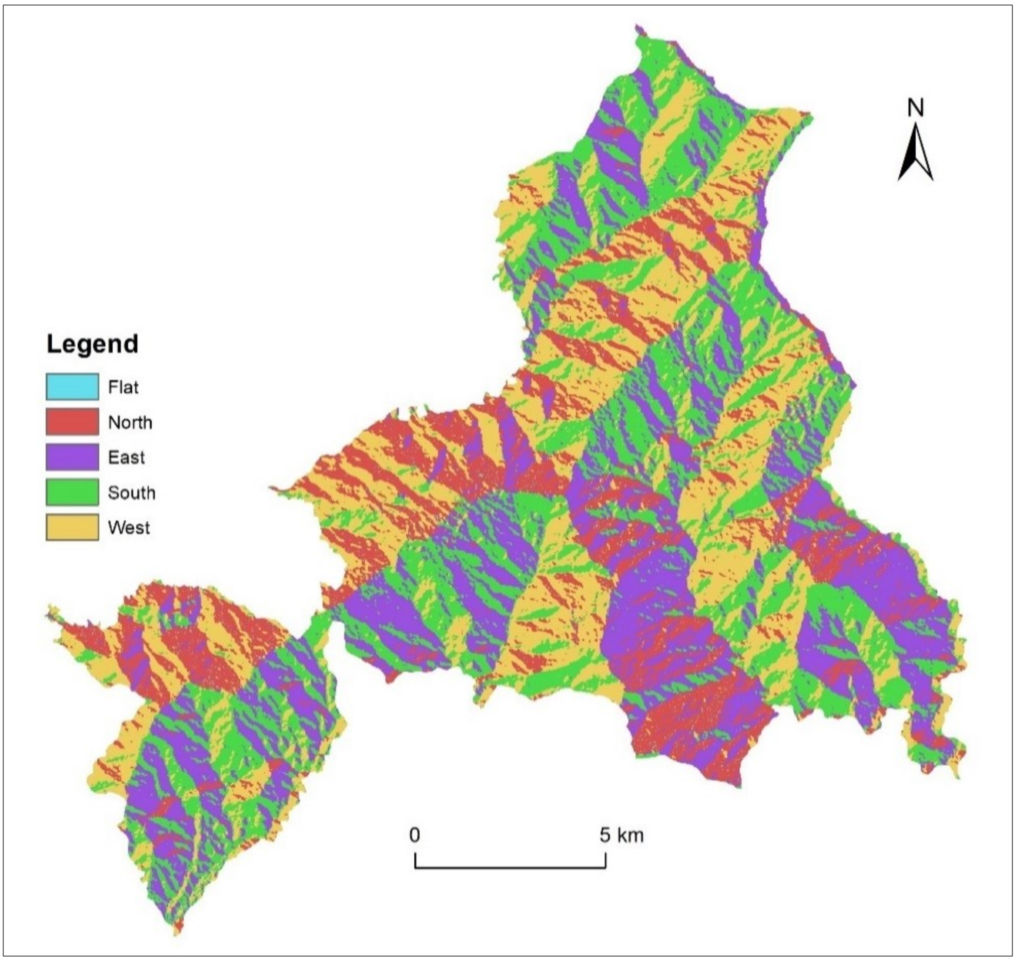

चित्र नं. ७. सूर्योदय नगरपालिकाको पक्ष (Aspect) नक्सा

उचाइ (Elevation): उचाई नक्साले कुनैपनी स्थानको विभिन्न उचाई बारे जानकारि गराउँछ । सामान्यतया उचाई नक्साले कुन स्थान समुद्र सतह देखि कति उचाईमा छ भनि सामान्यतय मीटरमा मापन गरिन्छ । उचाइले जलवायुलाई प्रभाव पार्नुका साथै बस्तीको वितरणलाई समेत प्रभाव पार्दछ । यस नगरपालिकाको अधिकांस भू-भाग पहाडी क्षेत्रले पर्दछ । सूर्योदय नगरपालिका समुद्री सतहबाट २६५ मिटर देखि २६०६ मिटर सम्मको उचाईमा रहेको छ । सबैभन्दा अग्लो भूमि नगरपालिकाको वडा नं. १, २ को उत्तरी भागमा (आलुवारी, थुम्के डाडा) पर्दछ भने होचो भाग वडा नं. १४ को दक्षिणी भाग पर्दछ (चित्र नं. ८) ।

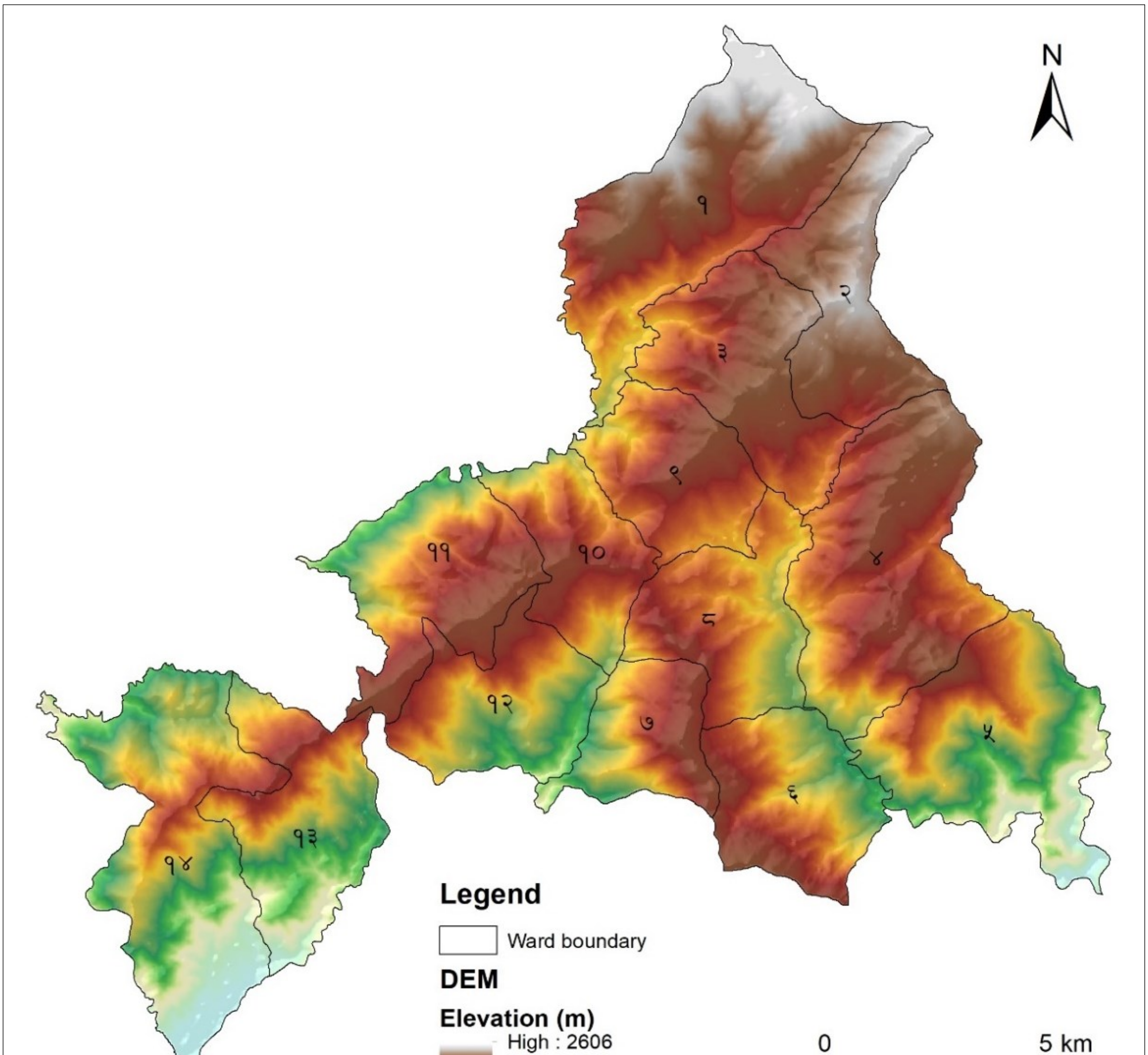

चित्र नं. ८. सूर्योदय नगरपालिकाको उचाई नक्सा

पहाडी छायाँ (Hillshade): पहाडी छायाँ नक्साले जमिनको भौगोलिक आकार के कस्तो छ भन्ने कुराको जानकारि गराउँछ । समान्यतया Hillshade नक्सामा छायाको उपयोग गरेर सापेक्ष ढलान, पहाडको पर्खाल, निरपेक्ष उचाई संकेत गर्नको लागि देखाउने गरिन्छ । यसका साथै यसले क्षेत्रको स्थलाकृति बुझ्न, भू-रूपहरू पहिचान गर्न, ढलान र पक्षको मूल्याङ्कन गर्न र नक्साको समग्र दृश्यको बारेमा अध्ययन गर्न मद्दत गर्छ । हिलशेड नक्सा प्रायः भूविज्ञान, वातावरणीय योजना र शहरी विकास जस्ता क्षेत्रहरूमा प्रयोग गरिन्छ ।

२.८ नदि प्रणाली

यस नगरपालिकामा प्रसस्त खोला नालाहरु रहेका छन् । जस मध्ये मेची नदी, सिद्धि खोला, श्री खोला, माई खोला, मयुम खोाला, तालिम खोला, छिरुवा खोला, अन्तु खोला, केरावारी खोला, जुरे खोला मुख्य खोलाहरु हुन् (चित्र नं. ९) । मुख्यतय सूर्योदय नगरपालिका बग्ने नदी प्रणालिहरु सोही जिल्लामा अग्ला पहाडहरुबाट उत्पति भएका छन् । यस नगरपालिकाको पूर्वी भागमा अवस्थित मेचि नदी साइजको हिसाबले सानो भएपनि महत्वपूर्ण रहेको छ । यसले नेपाल र भारत देशको सिमाना छुट्टाउने काम पनि गरेको छ । यहाँ रहेका खोला नालाहरु साना भएपनि वर्षा याममा आउने बाढिको असर भने समय समयमा उल्लेखनिय नै रहेको छ ।

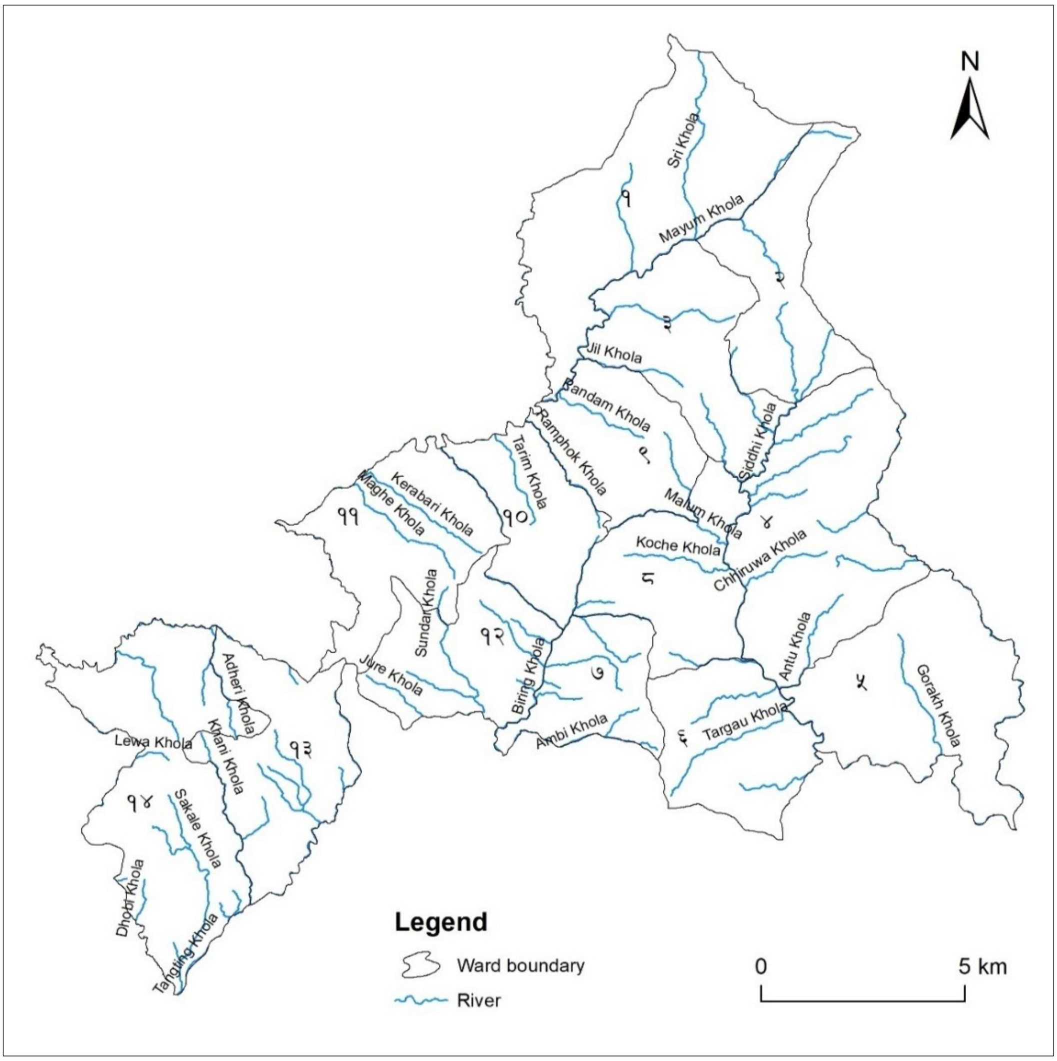

चित्र नं. ९. सूर्योदय नगरपालिका भित्र रहेको खोला, नदीहरुको वितरण

२.९ जलवायु तथा जैविक विविधता

सामान्यतया उचाई अनुसार हावपानी र तापक्रमका साथै फरक जलवायु अनुभव गर्न सकिन्छ । यो नगरपालिकाको दक्षिणी र पश्चिमी भेगमा उष्ण मनसुनी, मध्य भेगमा न्यानो समशीतोष्ण र उत्तर पूर्वि भेगमा ठण्डा समशीतोष्ण किसिमका हावापानी पाइन्छ । यस नगरपालिकाको सरदर तापक्रम गर्मी याममा १६ डिग्री देखि २३ डिग्री से. सम्म हुन्छ भने शीतकालमा ४ देखि ११ डिग्री से. सम्म ओर्लिन्छ । वर्षा रितुमा (मे-सेप्टेम्वर) यहाँ सरदर १५० सेन्टिमिटर सम्म वर्षा हुन्छ ।

यस नगरपालिकामा लगभग ५.२३% क्षेत्र वन क्षेत्रले ओगटेको छ । यहाँ पाइने वन मिश्रीत प्रकारको रहेको छ । यहाँ पाइने वन मिश्रीत प्रकारको रहेको छ। यहाँ पाईने वनलाई सामुदायिक, र निजि वन वनको रूपमा वर्गीकृत गर्न सकिन्छ । सूर्योदय नगरपालिका पार्श्वचित्र २०७५ अनुसार यहाँ जम्मा २० वटा सामुदायिक समूहहरु रहेका छन् भने १२१ वटा निजि वनहरु रहेका छन्। उक्त सामुदायिक वनमा लगभग १७९३ घरधुरीहरु आवद्ध रहेका छन्। नगरपालिका पार्श्वचित्र अनुसार निजि बनले करिव २३९७.२६ रोपनी क्षेत्रफल ओगटेको छ भने जम्मा २७ वटा निजि वन दर्ता गरिएको छ । यहाँ पाईने प्रमुख रुख प्रजातिहरुमा साल, सिमल, करम, सिरिस, कटुस, चिलाउने, रातमुन्टे, चौध पाते मुख्य रहेको छन् । औषधीय जडी बूटीहरुमा हर्रो, वर्रो, गुजरगानो, तितेपाति, अमला आदि रहेका छन्। यहाँ अवस्थित विभिन्न सामुदायिक वनका विवरण तलका तालिका नं. ५ प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ५. सामुदायिक वनका नाम तथा आवद्ध घरधुरी संख्या

क्र. सं.	सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिको नाम	वडा नं.	साविकको वडा नं.	समेटेको घरधुरी संख्या	क्षेत्रफल (हेल्टर)	पाइने वनस्पतिहरु
१	शिंहदेवी थुम्के सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	१	गोर्खे-४	१६४	२०६.३	
२	चित्रेहिले लामीधुरा सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	१	गोर्खे -७	११५	२२२	
३	देउराली मौवाटार सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	१	गोर्खे -१,२	१७९	२४	
४	दिपकमल सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	२, ४	पशुपतिनगर -३, श्रीअन्तु -७	५१	२८.१२	
५	ओजले सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	३	पशुपतिनगर -६	९३	२.५६	साल, सिमल, करम, सिरिष,कट्टुस, चिलाउने, रातमुन्टे अन्य
६	रानी सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	२	पशुपतिनगर - ५,७	२७७	६८.९९	
७	राजा सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	२	पशुपतिनगर - ५	१२५	५०.९१	
८	बुद्ध आदर्श सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	४	श्रीअन्तु - १,२	१२३	१५.१२	साल, सिमल, करम, सिरिष,कट्टुस, चिलाउने,चौध पाते अन्य
९	श्री अन्तु सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	४	समालबुंग -१,२, ८	१३८	२४.७६	
१०	उर्लु सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	१०	फिक्कल -७	८८	५.८४	
११	आँपे सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	१३	लक्ष्मीपुर -३	५८	९.८३	

क्र. सं.	सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिको नाम	वडा नं.	साविकको वडा नं.	समेटेको घरधुरी संख्या	क्षेत्रफल (हेल्टर)	पाइने वनस्पतिहरु
१२	सिस्ने ओदाने सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	१३	लक्ष्मीपुर -३	४४	७	
१३	कोप्चे सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	१४	लक्ष्मीपुर -२	५८	१४१.३७१	
१४	प्रगतिशील सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	१३	लक्ष्मीपुर -६	१००	१४१.१४	
१५	ठुलोवर्दु सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	१४	लक्ष्मीपुर -२	१८०	१९२.९	

श्रोतः सूर्योदय नगरपालिका पार्श्वचित्र २०७५

अध्याय ३: सामाजिक तथा आर्थिक अवस्था

३.१ जनसांख्यिकी

३.१.१ जनसंख्या वितरण र जनघनत्व

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजा अनुसार नेपालमा २ करोड ९१ लाख ६४ हजार ५ सय ७८ जनसंख्या नेपालमा अक्सर बसोबास गरेको पाइएकोछ। जसमध्ये पुरुषको संख्या १ करोड ४२ लाख ५३ हजार ५ सय ५१ (४८.८७ प्रतिशत) छ। महिलाको जनसंख्या १ करोड ४९ लाख ११ हजार २७ (५१.१३ प्रतिशत) छ। सोही नतिजा अनुसार यस नगरपालिकाको कूल घरधुरी संख्या र जनसंख्या क्रमश १४०३२ र ५४७२७ रहेको छ। वडा अनुसार सबैभन्दा बढि जनसंख्या वडा नं. ४ मा ५१२७ रहेको छ भने सबै भन्दा कम वडा नं. १३ मा २५१५ रहेको छ। घरधुरी सर्वेक्षण २०७५ अनुसार यहाँ जम्मा १३,०२१ घरधुरी र ५८,१३० जनसंख्या रहेको थियो। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार वडागत जनसंख्या, महिला, पुरुष र घरधुरी विवरण तालिका नं. ६ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ६. सूर्योदय नगरपालिकामा वडा अनुसार जनसंख्या वितरण

वडा नं.	धरधुरी संख्या	जनसख्या			औषत धरधुरी संख्या	लिंग अनुपात
		जम्मा	महिला	पुरुष		
१	१२६८	४९०९	२४८०	२४२९	३.८७	१०२.१०
२	८९०	३५२२	१७४२	१७८०	३.९६	९७.८७
३	९६२	३९०३	१९८१	१९२२	४.०६	१०३.०७
४	१३२३	५१२७	२५८६	२५४१	३.८८	१०१.७७
५	१०७०	४२९७	२१८६	२१११	४.०२	१०३.५५
६	७६१	२८४३	१४२०	१४२३	३.७४	९९.७९
७	५७३	२१७७	१११२	१०६५	३.८०	१०४.४१
८	११०२	४२५८	२१६१	२०९७	३.८६	१०३.०५
९	११९६	४७६४	२३५९	२४०५	३.९८	९८.०९
१०	१२९९	४९६१	२४३१	२५३०	३.८२	९६.०९
११	१०६६	४१५३	२०६८	२०८५	३.९०	९९.१८
१२	१०२५	३९३०	१९५४	१९७६	३.८३	९८.८९
१३	६१२	२५१५	१२५७	१२५८	४.११	९९.९२
१४	८८५	३३६८	१६४५	१७२३	३.८१	९५.४७
जम्मा	**१४०३२**	**५४७२७**	**२७३८२**	**२७३४५**	**३.९०**	**१००.१४**

श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

जनघनत्व: जनघनत्व एक विशेष क्षेत्रमा बस्ने मानिसहरूको संख्यालाई जनाउँछ, सामान्यतया प्रति वर्ग किलोमिटरमा वसोबास गर्ने व्यक्तिहरूलाई जनाउँदछ । कुनै क्षेत्रको कुल जनसङ्ख्यालाई सोही क्षेत्रको जमिनले भाग गरेर गणना गरिन्छ । जनघनत्व एक महत्त्वपूर्ण जनसांख्यिकीय सूचक हो किनकि यसले कुनै विशेष क्षेत्रमा कति भीड वा फराकिलो छ भन्ने जानकारी प्रदान गर्दछ । हालको नेपालको जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि. १९७.८९ जना रहेको छ भने यस नगरपालिकाको प्रति वर्ग कि.मि. क्षेत्रफलमा २४३.९१ जना पर्दछ । वडा अनुसार यस सूर्योदय नगरपालिकाको वडा नं १० मा सबैभन्दा वढि जनघन्तव ४७८.४० जना प्रति वर्ग कि.मि. रहेको छ सबैभन्दा कम वडा नं. १४ मा १३४.७२ जना रहेको छ (तालिका नं. ७) । वडा नं. १० मा फिक्कल बजार पनि रहेको हुनाले यहाँ बाक्लो वस्ति भएको हुनाले जनसंख्या पनि बढि रहेको छ । त्यसैगरि वडा नं. ९ र ८ मा पनि वडा नं. १० पछिको उच्च जनघनत्व भएको वडाको रुपमा रहेको छ ।

तालिका नं. ७. वडा अनुसार क्षेत्रफल र जनघनत्व

वडा नं.	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	जनसंख्या	जनघनत्व
१	२५.२७	४९०९	१९४.२६
२	१३.३०	३५२२	२६४.९०
३	१५.०८	३९०३	२५८.८२
४	२४.०८	५१२७	२१२.९२
५	२१.१०	४२९७	२०३.६५
६	१३.१०	२८४३	२१७.०२
७	८.१६	२१७७	२६६.७९
८	१३.५३	४२५८	३१४.६९
९	११.५५	४७६४	४१२.४७
१०	१०.३७	४९६१	४७८.४०
११	१५.४१	४१५३	२६९.५०
१२	१३.०६	३९३०	३००.९२
१३	१५.३५	२५१५	१६३.८४
१४	२५.००	३३६८	१३४.७२

श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

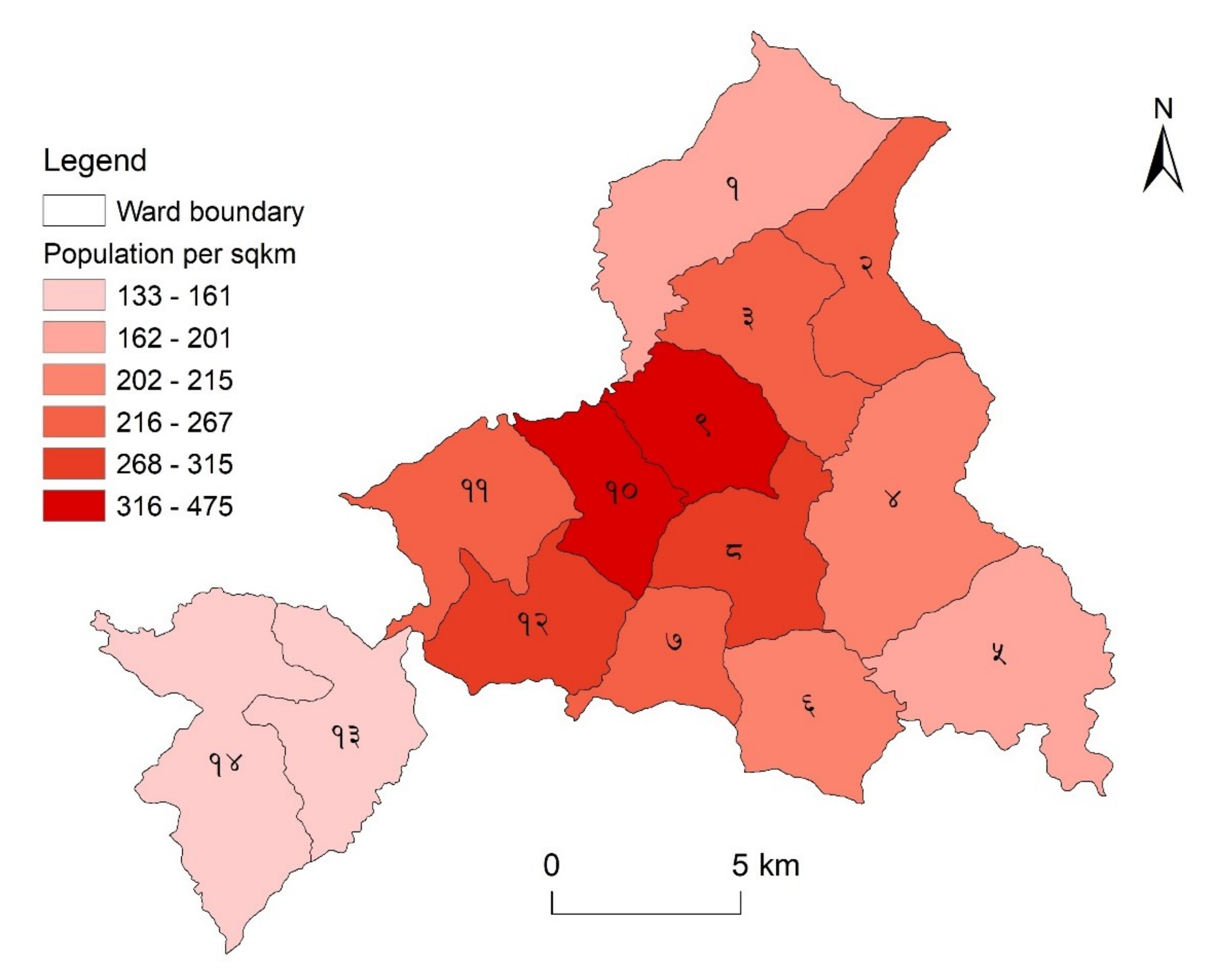

चित्र नं. १०. वडा अनुसार जनघनत्व वितरण

३.१.२ उमेर संरचना

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस नगरपालिकामा उमेरका आधारमा जनसंख्याको स्थिति हेर्दा जम्मा जनसंख्या ५४७२७ जना मध्ये ० देखि ४ वर्ष मुनिको बालबालिको संख्या ३०१५ र ९५ वर्ष माथिको संख्या १५ जना रहेको देखिन्छ । सबै भन्दा वढि २५ देखि २९ वर्ष उमेर समुहमा जम्मा ४८५७ जना रहेको छ । वडा अनुसार विभिन्न उमेर समुह सम्बन्धी अन्य विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ (तालिका नं. ८) ।

तालिका नं. ८. वडागत रुपमा उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या

उमेर समूह (वर्ष)	जनसंख्या		
	जम्मा	महिला	पुरुष
सबै उमेर समूह	**५४७२७**	**२७३८२**	**२७३४५**
००-०४	३०१५	१५४७	१४६८
०५-०९	३६७८	१९०९	१७६९
१०-१४	३७१३	१८९५	१८१८
१५-१९	४६३३	२३२९	२३०४

उमेर समूह (वर्ष)	जनसंख्या		
	जम्मा	महिला	पुरुष
२०-२४	४५९१	२२३०	२३६१
२५-२९	४८५७	२२८५	२५७२
३०-३४	४४३८	२१९७	२२४१
३५-३९	४५१६	२२११	२३०५
४०-४४	४१०८	१९१६	२१९२
४५-४९	३२८४	१६१०	१६७४
५०-५४	३५३७	१७८०	१७५७
५५-५९	२९१७	१४९५	१४२२
६०-६४	२५०५	१३०६	११९९
६५-६९	२०३४	१०६३	९७१
७०-७४	१३५७	७२७	६३०
७५-७९	८१७	४६१	३५६
८०-८४	४३५	२४६	१८९
८५-८९	२१०	१२१	८९
९०-९४	६७	४५	२२
९५+	१५	९	६

श्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

३.१.३ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको वर्गीकरण

यस नगरपालिमा विभिन्न भाषा बोल्ने जनसंख्या रहेको छ । नगरपालिका वस्तुगत विवरण, २०७५ अनुसार मातृभाषाको आधारमा जनसंख्यालाई हेर्दा सबैभन्दा बढि नेपालीको देखिन्छ जस अनुसार ४१.३७ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरि दोश्रोमा किराँत ३५.३३ प्रतिशत, र तेश्रोमा तामाङ १२.७७ प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा कम हिन्दी भाषा बोल्ने जनसंख्या रहेको छ जसको जनसंख्या ५६ जना (०.१० प्रतिशत) रहेको छ (चित्र नं. ११) । तालिका नं. ९ मा वडा अनुसार मातृभाषा बोल्ने जनसंख्याको अवस्था प्रस्तुत गरिएको छ ।

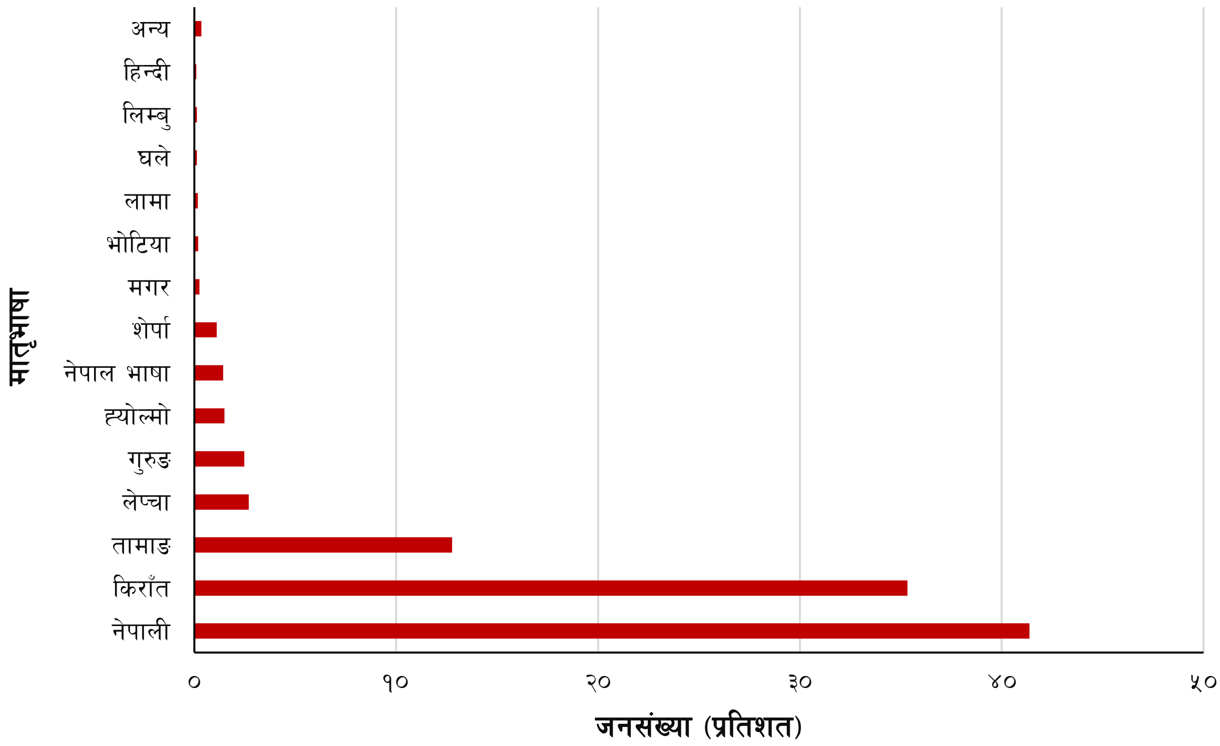

चित्र नं. ११. मातृभाषा अनुसार जनसंख्या वितरण

तालिका नं. ९. सूर्योदय नगरपालिमा विभिन्न मातृभाषा बोल्ने जनसंख्या

मातृभाषा	**वडा नं.**															**प्रतिशत (%)**
	१	**२**	**३**	**४**	**५**	**६**	**७**	**८**	**९**	**१०**	**११**	**१२**	**१३**	**१४**	**जम्मा**	
नेपाली	१,९७९	१,४५२	१,२२८	२,५८४	१,४८३	१,६०५	१,३५४	२,८७०	१,२९३	२,२००	१,३६६	९२०	१,२६४	२,४५०	२४,०४८	४१.३७
किराँत	१,३२९	९२०	१,१५५	२,२३८	१,७९९	५८१	७८३	३६७	१,८५२	१,८२३	२,८६६	२,२३३	१,३५७	१,२४०	२०,५३८	३५.३३
तामाङ	८६२	१,०१०	१,१५५	३६४	८६३	६४७	६१	६२८	५०३	२४१	१४१	३६२	२४५	३४०	७,४२२	१२.७७
लेप्चा	२७		७२	१९८	३१६	१	२१६	१४६	१८५	११९	३१	२५६		३	१,५७०	२.७०
गुरुङ	४७	१५६	१२७	२४८	८४	२५९	८	२४७	१२९	८३	२४	११		१९	१,४४२	२.४८
ह्योल्मो	११	१०३	४६५					५६	१९०	४०					८६५	१.४९
नेपाल भाषा		२५			६४		१२	१०१	९३	३२१	४	२०८			८२८	१.४२
शेर्पा	६६	३१०	४	९३		११	२२	१२	८	१४	२७	७४	३		६४४	१.११
मगर	२४	४	३६		४२		१०	५	४	१२		४		१०	१५१	०.२६
भोटिया	३०	४४	१२		९	८			६						१०९	०.१९
लामा	५	३०	१६	९					२६	११					९७	०.१७
घले		२			२०		२४			१२		१८			७६	०.१३
लिम्बु		६	६					१६	१८	१०		१३		४	७३	०.१३
हिन्दी		४१								८	७				५६	०.१०
अन्य	१५	७१	४	४	०	०	०	९	१८	२५	६	५०	०	४	२०६	०.३५
जम्मा	**४,३९५**	**४,१७४**	**४,२८०**	**५,७३८**	**४,६८०**	**३,११२**	**२,४९०**	**४,४५७**	**४,३२५**	**४,९१९**	**४,४७२**	**४,१४९**	**२,८६९**	**४,०७०**	**५८,१३०**	**१००.००**

३.१.३ धर्म अनुसार जनसंख्याको वर्गिकरण

नेपालमा बहुसंख्यक जनसंख्या धर्म हिन्दू धर्म मान्छन्। नेपालमा हिन्दू धर्मको लामो इतिहास र सांस्कृतिक प्रभाव छ, र यो देश काठमाडौंको पशुपतिनाथ मन्दिर जस्ता धेरै महत्त्वपूर्ण हिन्दू तीर्थस्थलहरू रहेका छन्। नेपालमा हिन्दु धर्म बाहेक अन्य महत्वपूर्ण धार्मिक समुदायहरु रहेका छन्। बौद्ध धर्म दोस्रो ठूलो धर्म हो। धार्मिक हिसाबले यस नगरपालिका पनि सबैभन्दा धेरै हिन्दु धर्म मान्नेहरु रहेका छन् जहाँ ३८.२८ प्रतिशत जनसंख्या रहेका छ। त्यसैगरि किराँत, बौद्ध र क्रिस्टियन धर्म मान्नेहरुको जससंख्या क्रमशः ३३.५९ %, २५.४३ % र २.४८ % रहेको छ। यसका साथै प्राकृतिक र मुस्लिम न्युन संख्यामा रहेको छ। वडा अनुसार विभिन्न धर्म मान्ने जनसंख्या विवरण तालिका नं. १० मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. १०. सूर्योदय नगरपालिकामा विभिन्न धर्म मान्ने जनसंख्या

वडा नं.	हिन्दु	किराँत	बौद्ध	क्रिस्टियन	प्राकृतिक	मुस्लिम	अन्य	जम्मा
१	१,८१४	१,३०९	१,२२१	५०			१	४,३९५
२	१,४४६	८५०	१,८१५	५७		५	१	४,१७४
३	१,१८१	१,१२९	१,८८७	८३			०	४,२८०
४	२,०३६	२,१९१	१,४३६	७३			२	५,७३८
५	१,३६७	१,५८७	१,४१५	३११			०	४,६८०
६	१,५९६	५०६	९४४	७	५१		८	३,११२
७	१,२१६	७५४	४८५	२९			६	२,४९०
८	२,८३६	३८६	१,१७७	५१	३		४	४,४५७
९	१,२९०	१,७१६	१,१३८	१७७	२	१	१	४,३२५
१०	२,४४३	१,७५२	५८८	१२३			१३	४,९१९
११	१,२५२	२,६९३	३२६	१९७			४	४,४७२
१२	८४७	२,१११	१,०१५	१७२			४	४,१४९
१३	१,२३६	१,३४०	२५३	३५			५	२,८६९
१४	१,६९१	१,२०२	१,०८१	७९	१		१६	४,०७०
जम्मा	२२,२५१	१९,५२६	१४,७८१	१,४४४	५७	६	६५	५८,१३०
प्रतिशत	**३८.२८**	**३३.५९**	**२५.४३**	**२.४८**	**0.10**	**0.01**	**0.11**	**१००**

स्रोतः नगरपालिका वस्तुगत विवरण, २०७५

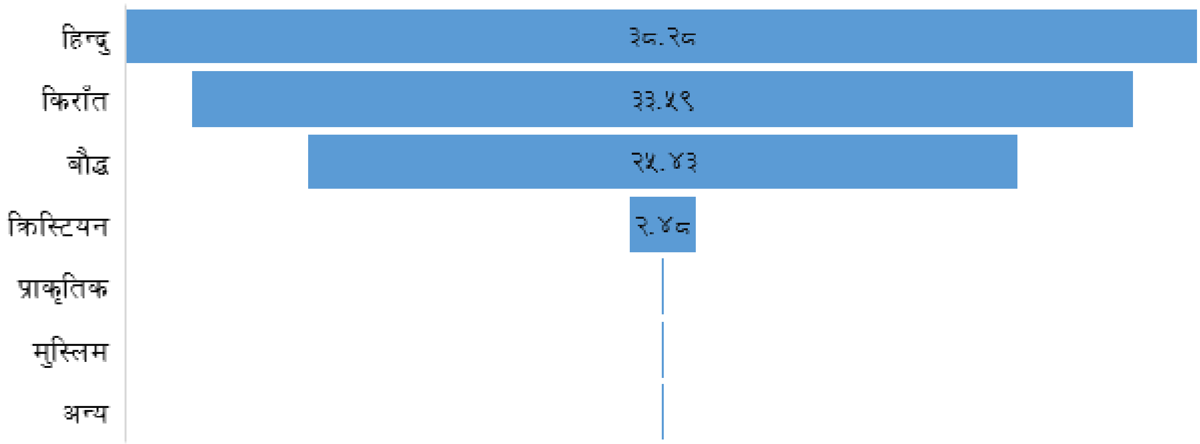

चित्र नं. १२. सूर्योदय नगरपालिकामा विभिन्न धर्म मान्ने जनसंख्या (प्रतिशत)

३.१.४ जात/जातिको आधारमा जनसंख्याको विवरण

नेपाल विविध जातजातिहरूको विविधता भएको देश हो । नेपालको जनसङ्ख्यामा धेरै जात, जाति र आदिवासी समूहहरू छन्, प्रत्येकको आ-आफ्नै संस्कृति, भाषा र परम्पराहरू छन् । देशमा १२५ भन्दा बढी जात/जातीय समूहहरूलाई आधिकारिक रूपमा मान्यता दिएको छ । यस नगरपालिकामा पनि परापूर्वकाल देखि नै विभिन्न जात जातीको वासस्थान रहेको छ । जस अनुसार २७.९३ प्रतिशत राई, ब्राम्हण १५.१८, क्षेत्रि १४.१८, तामाङ १२.६९, नेवार ५.४६, लिम्बू ५.०३ प्रतिशत रहेको छ । यसका साथै अन्य जात जातिको पनि बसोवास रहेको छ । विभिन्न जातजातिको विवरण तालिका नं. ११ प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ११. जात/जातिका आधारमा जनसंख्याको वितरण

जात/जाति	घरधुरी संख्या	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत (%)
राई	३,६३४	८,३६५	७,८७३	१६,२३८	२७.९३
ब्रामण	१,९५२	४,५६१	४,२६६	८,८२७	१५.१८
क्षेत्रि	१,९०४	४,२५२	३,९८८	८,२४०	१४.१८
तामाङ	१,६६१	३,८११	३,५६८	७,३७९	१२.६९
नेवार	७१३	१,५८९	१,५८६	३,१७५	५.४६
लिम्बु	६६५	१,५१३	१,४०९	२,९२२	५.०३
मगर	३७१	८३८	८२६	१,६६४	२.८६
लेप्चा	३५९	८४६	७९५	१,६४१	२.८२
गुरुङ	३०४	७३१	७०९	१,४४०	२.४८
कामि	२६८	६६४	६१६	१,२८०	२.२०
ह्योल्मो	१८०	४३४	४३१	८६५	१.४९
सुनुवार	१९०	४२५	४१५	८४०	१.४५

जात/जाति	घरधुरी संख्या	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत (%)
दमाई	१७२	३८३	३६७	७५०	१.२९
शेर्पा	१४९	३१९	३४२	६६१	१.१४
घले	१०३	२४२	२१९	४६१	०.७९
भुजेल	८१	१६९	१८७	३५६	०.६१
थामी	५७	१४३	११५	२५८	०.४४
दसनामी	४५	११३	११९	२३२	०.४०
सार्की	३६	८६	७८	१६४	०.२८
भोटिया	२३	५९	५०	१०९	०.१९
लामा	२३	५१	४६	९७	०.१७
मारवाडी	२३	५८	३९	९७	०.१७
खवास	१९	५१	३८	८९	०.१५
गुप्ता	१७	४१	३३	७४	०.१३
यादव	८	१५	२२	३७	०.०६
शाह	११	१८	१५	३३	०.०६
राजबंशी	७	१४	१०	२४	०.०४
जोगी	५	१४	९	२३	०.०४
लकान्द्री	५	११	११	२२	०.०४
हजम	५	१०	६	१६	०.०३
ठकुरी	३	७	७	१४	०.०२
चौधरी	३	६	३	९	०.०२
गदाल	२	५	४	९	०.०२
मुसलमान	३	६	३	९	०.०२
योगी	१	२	५	७	०.०१
पाण्डे	१	३	२	५	०.०१
थापा	१	१	३	४	०.०१
महत	१	२	१	३	०.०१
रोक्का	१	१	२	३	०.०१
अन्य	११	१९	२६	४५	०.०८

स्रोतः नगरपालिका वस्तुगत विवरण, २०७५

३.१.५ साक्षरताको अवस्था तथा शैक्षिक संस्थाहरु

शिक्षा मानिसको लागि नभै नहुने आवश्यक्ता हो । यो एक आजीवन प्रक्रिया हो जुन प्रारम्भिक बाल्यकालमा सुरु हुन्छ र एक व्यक्तिको जीवनभर नै जारी रहन्छ । शिक्षित समाज आर्थिक बिकास, सामाजिक, राजनीति र सांस्कृतिक लगायत अन्य पक्षको विकासका लागि एक महत्वपूर्ण तत्व हो । शिक्षाले मानिसलाई ज्ञान, सीप, र प्रविधि सन्बन्धि सूचना प्रदान गर्दछ, र मानिसहरुलाई आफ्नो परिवार, समाज र राष्ट्रको लागि आफ्नो अधिकार र कर्तव्यहरु पालन गर्न सक्षम बनाउँछ । केन्द्रिय तथ्याङ विभागको २०७८ को जनगणना अनुसार यस नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था हेर्दा ५ बर्षभन्दा माथिको कुल जनसंख्या ५१७१२ मध्ये महिला २५८७७ र पुरुष २५८३५ रहेको छ, जसमध्ये लेख्न र पढ्न दुबै सक्नेको जनसंख्या ४४०८६ मध्ये महिला २०८८२ र पुरुष २३२०४ रहेको छ । त्यसैगरि पढ्न मात्र सक्ने कुल ६४ मध्ये महिला २६ र पुरुष ३८ रहेको छ (चित्र नं. १३) । समग्रमा पुरुषको साक्षारता ८९.८२ प्रतिशत र महिलाको ८०.७० र नगरपालिकाको समग्रमा ८५.२५ प्रतिशत रहेको छ । यस नगरपालिकामा जम्मा एक वटा क्याम्पस (करफोक बहुमुखी क्याम्पस) रहेको छ । साथै यस नगरपालिकामा जम्मा ३० वटा निजि स्कुलहरु रहेका छन् ।

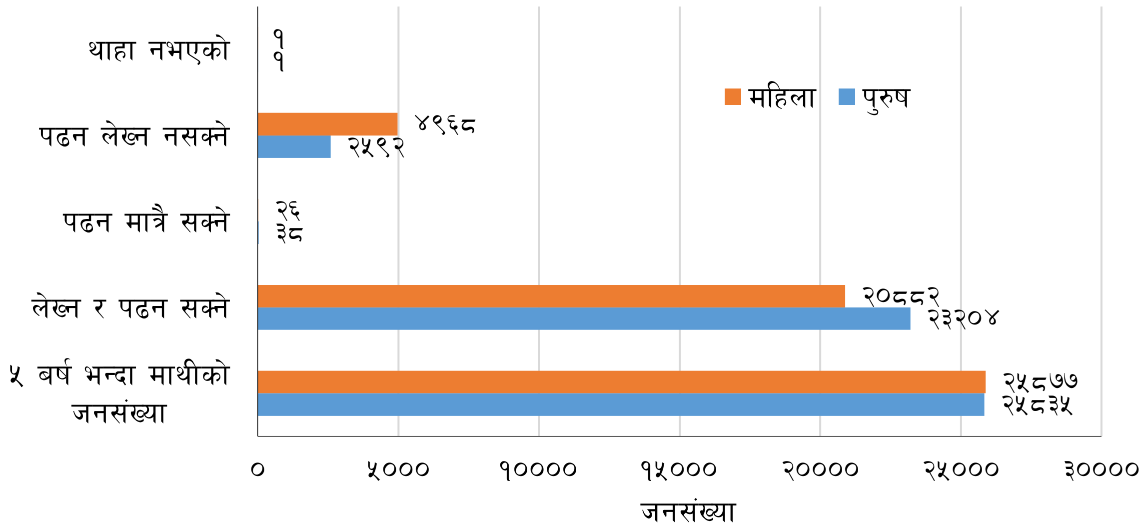

चित्र नं. १३. सूर्योदय नगरपालिकाको साक्षरता अवस्था

शैक्षिक अवस्था: यस नगरपालिकामा उच्च अध्ययन गर्ने (पिएच.डी.) जम्मा ३१ जना रहेको छ । त्यसैगरि स्नाकोत्तर गर्ने ९०७ (१.९३ प्रतिशत), स्नातक ६.०५ प्रतिशत, माध्यमिक तह ६.०५ प्रतिशत र सामान्य लेखपढ गर्न सक्ने ३४.१९ प्रतिशत रहेका छन् भने निराक्षार जम्मा १०.८३ प्रतिशत रहेका छन् (तालिका नं. १२) ।

तालिका नं. १२. १५ बर्ष र सो भन्दा माथिको साक्षरताको जनसंख्या

क्र.सं.	शैक्षिक अवस्था	१५ र १५ वर्ष देखि माथि			प्रतिशत (%)
		पुरुष	महिला	जम्मा	
१	निराक्षर	१,७४६	३,३३९	५,०८५	१०.८३
२	साक्षर (सामान्य लेख-पढ गर्न जान्ने)	८,४३९	७,६१८	१६,०५७	३४.१९

क्र.सं.	शैक्षिक अवस्था	१५ र १५ वर्ष देखि माथि			प्रतिशत (%)
		पुरुष	महिला	जम्मा	
३	आधारभूत शिक्षा	५,६०५	४,३१३	९,९१८	२१.१२
४	माध्यमिक तहको शिक्षा	६,४०७	५,७१५	१२,१२२	२५.८१
५	स्नातक तह	१,४१७	१,४२३	२,८४०	६.०५
६	स्नाकोत्तर तह	५०५	४०२	९०७	१.९३
७	पिएच.डी.	२२	९	३१	०.०७
जम्मा		**२४,१४१**	**२२,८१९**	**४६,९६०**	**१००.००**

स्रोतः सूर्योदय नगरपालिका पार्श्वचित्र निर्माण सर्वेक्षण २०७४/७५

शैक्षिक संस्थाहरुः यस नगरपालिकामा जम्मा ६५ वटा विभिन्न तहका स्कुलहरु रहेका छन् । वडा नं. १, ४, ५ मा ७ वटा, वडा नं. १२ मा ६ वटा, वडा नं. ३, ११ र १४ मा ५ वटा, वडा नं. ७ र ८ मा ४ वटा, र वडा नं. २, ६, ९, १०, र १३ मा ३ वटा विभिन्न तहका स्कुलहरु रहेका छन् (तालिका नं. १३) । यसका साथै ३० वटा निजि स्कुलहरु पनि रहेका छन् ।

तालिका नं. १३. सूर्योदय नगरपालिका भित्र अवस्थित विद्यालयहरु

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	तह	संचालित कक्षा	ठेगाना	वडा नं.
१	हिमालय	माध्यमिक	१–१०	महेन्द्र	१
२	सिंहदेवी	माध्यमिक	१–१०	मागलेभारे	१
३	महेन्द्रोदय	आधारभूत	१–५	छघरे	१
४	भगवती	आधारभूत	१–५	सानो बाङ्गीन	१
५	चन्द्रकला	आधारभूत	१–५	सिमधाम	१
६	सिद्धदेवी	आधारभूत	१–५	थुमकी	१
७	दुर्गाभवानी	आधारभूत	१–५	ठूलो बाङ्गीन	१
८	बौद्धधाम	माध्यमिक	१–१२	बौद्धधाम	२
९	शार्वजनिक	आधारभूत	१–८	पशुपतिनगर	२
१०	महेन्द्र	आधारभूत	१–५	अर्थेटार	२
११	शान्त	माध्यमिक	१–१०	जील	३
१२	लक्ष्मी	आधारभूत	१–५	कट्टेबुङ्ग	३
१३	सिंहमाई	आधारभूत	१–५	माझगाउँ	३
१४	रत्नसुधार	आधारभूत	१–५	मेहेलबोटे	३
१५	भीमज्योति	आधारभूत	१–५	रुङ्गसुङ्ग	३
१६	जनक	माध्यमिक	१–१०		४
१७	मेची	माध्यमिक	१–१०	टिन व्लक	४
१८	चन्द्रोदय	आधारभूत	१–५	समालवुङ्ग	४
१९	महेन्द्र	आधारभूत	१–५	सल्लेरी	४
२०	राष्ट्रिय	आधारभूत	१–५	तक्पत	४
२१	कंचनजंघा	आधारभूत	१–३	घिमिरेटोल	४

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	तह	संचालित कक्षा	ठेगाना	वडा नं.
२२	अंशुबर्मा	आधारभूत	१–५	थुलुङ्गगाउँ	४
२३	समाल्बुङ	माध्यमिक	१–१०	समालबुङ्ग	५
२४	गोरख	आधारभूत	१–८	गोरख	५
२५	शान्तिधारा	आधारभूत	१–५	बस्ती	५
२६	बौद्ध	आधारभूत	१–५	सानो गोरख	५
२७	सरस्वती	आधारभूत	१–५	सुनतुङ्ग	५
२८	नमुना बालमन्दिर	आधारभूत	१–३	सिकारीगाउँ	५
२९	भानुभक्त	आधारभूत	१–५	चौतारे	५
३०	सरस्वती निवास	आधारभूत	१–८	तारगाउँ	६
३१	पंचकन्या	आधारभूत	१–५	आधारभूत	६
३२	बालकृष्ण	आधारभूत	१–५	फाजिगाउँ	६
३३	कृष्णाश्रम	माध्यमिक	१–१०	माध्यमिक	७
३४	पदम	आधारभूत	१–८	आधारभूत	७
३५	भाग्योदय	आधारभूत	१–५	गोगने	७
३६	नवज्योति	आधारभूत	१–५	लक्ष्मीपुर	७
३७	सिद्ध	आधारभूत	१–५	सिद्धिगाउँ	८
३८	विष्णुज्योति	आधारभूत	१–५	गहिरीगाउँ	८
३९	आदर्श	आधारभूत	१–५	कजिनी	८
४०	मालुम	आधारभूत	१–५	मालुम	८
४१	दियालो	आधारभूत	१–८	पानधाम	९
४२	बुढानिलकण्ठ	आधारभूत	१–४	ढोडे	९
४३	राष्ट्रिय रम्फोक	आधारभूत	१–८	रमफोक	१०
४४	फिक्कल	माध्यमिक	१–१०	फिक्कल	१०
४५	राष्ट्रिय आरुबोटे	आधारभूत	१–५	आरुबोटे	९
४६	आदर्श	आधारभूत	१–८	याङ्ग	१०
४७	विरेन्द्र	माध्यमिक	१–१०	आइतबारे	११
४८	पुण्यस्मारिका	आधारभूत	१–८	तीनघरे	११
४९	भावरी	आधारभूत	१–५	माघे	११
५०	केरावारी	आधारभूत	१–८	केराबारी	११
५१	कृष्ण	आधारभूत	१–५	पंञ्चकन्या	११
५२	करफोक विद्या मन्दिर	माध्यमिक	१–१०	करफोक	१२
५३	गणेश्वरी	माध्यमिक	१–१०	मलिम	१२
५४	पाथिभरा	आधारभूत	१–५	जरसिङ्ग गाउँ	१२
५५	त्रिभुवन	आधारभूत	१–५	जरसिङ्गगाउँ	१२
५६	पंचकन्या	आधारभूत	१–५	आठघरे	१२
५७	अम्लिसे	आधारभूत	१–३	पंचकन्या	१२
५८	ज्योति	माध्यमिक	१–१०		१३
५९	ज्ञानोदय	आधारभूत	१–५	खानीभञ्जाङ्ग	१३
६०	बालकल्याण	आधारभूत	१–५	कोलबोटे	१३
६१	सरस्वती	माध्यमिक	१–१०	बतासे	१४

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	तह	संचालित कक्षा	ठेगाना	वडा नं.
६२	शारदा	आधारभूत	१-५	चुङ्गमाङ्ग	१४
६३	जिमीखांद	आधारभूत	१–५	जिमिखाद	१४
६४	बालकल्याण	आधारभूत	१–५	सिम्ले	१४
६५	बुद्ध	माध्यमिक	१–१०		१४

स्रोतः सूर्योदय नगरपालिका पार्श्वचित्र निर्माण सर्वेक्षण २०७४/७५

३.२ आर्थिक अवस्था

३.२.१ कृषि

यस नगरपालिकाको प्रमुख र सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण आर्थिक क्षेत्रको रुपमा कृषि एक प्रमुख रहेको छ । सूर्योदय नगरपालिकाको क्षेत्र मूलत खेतीयोग्य जमिनले ढाकेको पाइन्छ । यस नगरपालिकाको ८८.२५ प्रतिशत भूमि कृषि रहेको छ र बिभिन्न खेती गरिएको छ । यस नगरपालिकामा प्रमुख बालीहरुमा धान, मकै, गहुँ, कोदो, तोरी, दाल आदी हुन् । यस बाहेक चिया, फलफूल, तरकारी, अदुवा, अम्लिसो र अन्य नगदे बालीहरुको पनि खेतीपाति गरिन्छ । यस नगरपालिकामा विशेष व्यवसायिक खेतिको रुपमा चिया, अदुवा, अलैंची, अम्लिसो, अकबरे खुर्सानी, अदुवा, स्कुस तथा अन्य तरकारी खेति रहेका छन् । केहि वर्ष यता नयाँ व्यवसायिक खेतीका रुपमा किवी फल र कफी खेति देखा परेका छन् । वडा अनुसारको तथ्याङ्क हेर्ने हो भने कुल १०५९८ घरधुरी मध्ये वडा नं. ४ मा ११२२ घरधुरीले कृषि तथा पशुपालनमा आवद्ध रहेका छन् भने त्यसैगरि वडा नं. १ मा ९३२ र ५ मा ९०९ घरधुरी सोही पेशामा आवद्ध रहेका छन् (चित्र नं. १४) ।

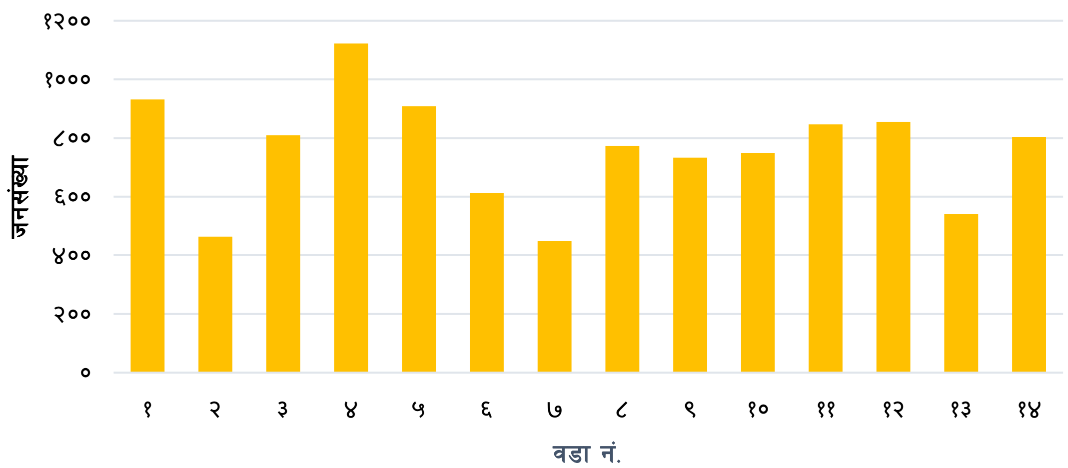

चित्र नं. १४. वडा अनुसार कृषि तथा पशुपालनमा आवद्ध घरधुरी संख्या

३.२.२ रोजगार र पेशा

यस नगरपालिकाको जनसंख्या विभिन्न पेशामा आवद्ध रहेका छन् । नगरपालिकाको प्रोफाइल अनुसार कृषि मुख्य पेशा रहेको छ र यसैमा सबैभन्दा बढि १०५९८ घरधुरी आवद्ध रहेका छन् । त्यस्तै कृषि पछि व्यापार व्यवसाय पनि अर्को मुख्य पेशा रहेको छ जहाँ ९१७ घरधुरी आवद्ध रहेका छन् । त्सैगरि दैनिक ज्यालादारी पनि मुख्य रोजगारका रुपमा देखिएको छ जहाँ ७०५ घरधुरी रहेका छन् । यसका साथै बैदेशिक रोजगार, सरकारी जागिरे,

स्वरोजगार, निजि क्षेत्रमा रोजगार पनि महत्वपूर्ण पेशा र आय स्रोतको रुपमा रहेको छ भने ७९७२ जना (१६-६० वर्षका) मानिस भने बेरोजगार रहेको तथ्याङ्क रहेको छ । पेशा अनुसार घरधुरी संख्या सम्बन्धी विवरण तालिका नं. १४ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १४. प्रमुख पेशा अनुसारको जनसंख्या

वडा नं.	कृषि तथा पशुपालन	व्यवसाय	दैनिक ज्यालादारी	निजि क्षेत्र	बैदेशिक रोजगार	सरकारी जागिर	स्वरोजगार	अन्य	जम्मा
१	९३२	६१	३६	२	३३	२४	१५	२	१,१०५
२	४६४	२४४	११०	२७	४५	३३	१४	१३	९५०
३	८०९	४३	२०	६	१८	१४	३	१	९१४
४	१,१२२	३८	५६	७	१६	१७	१२	५	१,२७३
५	९०९	१६	४१	१०	२८	१०	४	३	१,०२१
६	६१३	४७	५१	४	९	७		३	७३४
७	४४८	१५	६५	८	६	१२	५	१	५६०
८	७७३	५७	११४	६	२३	१३	२२	४	१,०१२
९	७३३	६२	५२	१७	२८	१६	२३	५	९३६
१०	७४९	१८७	५९	२५	२५	२०	२२	६	१,०९३
११	८४६	४१	५०	४	११	८	४	३	९६७
१२	८५५	६८	१४	९	१३	८	५	१	९७३
१३	५४१	२०	१९	२	५	११		४	६०२
१४	८०४	१८	१८	२	१३	१७	३	६	८८१
जम्मा	**१०,५९८**	**९१७**	**७०५**	**१२९**	**२७३**	**२१०**	**१३२**	**५७**	**१३,०२१**

३.२.३ व्यापार र उद्योग

सूर्योदय नगरपालिका भित्रका सबै प्रमुख बजार तथा पर्यटकिय स्थलहरुमा जस्तै फिक्कल, अन्तु, कन्याम, पशुपतिनगर आदी ठाउँहरुमा व्यापार व्यावसायहरु रहेका छन् र यिनिहरु नगरपालिकाको मुख्य व्यापारिक केन्द्रहरु पनि हुन् । यी स्थानहरुमा मुख्यगरि खान तथा बस्नको लागि होटल/होम-स्टेहरुका साथै अन्य पसल तथा व्यापारिक प्रयोजनका घर तथा सटरहरु पनि रहेका छन् । यसका साथै साना-साना खाजाघर तथा रेष्टुरेन्टहरु सडकका आसपास प्रशस्त मात्रामा छन् ।

यस नगरपालिका भित्र ठूला साना उद्योगहरु रहेका छन् । सूर्योदय नगरपालिकाको विस्तृत वस्तुगत विवरण (पार्श्वचित्र) २०७५ अनुसार यस नगरपालिकामा जम्मा ११५ वटा साना तथा घरेलु उद्योगहरु रहेका छन् जस मध्ये चिया उद्योग मात्र ४६ वटा रहेको छ । यसका साथै गाई फारम, राइस मिल, कफि प्रशोधन, फर्निचर उद्योग, दुग्ध उद्योग आदी रहेका छन् ।

३.२.४ संभावित आय अवसर

नगदे बालीमा चिया नै यस ठाउँमा मुख्य संभावित आयको अवसर हुन सक्छ । व्यावसायिक खेतीका लागि नगरपालिकामा आधुनिक टेक्नोलोजीको उपयोग गरी मौसमी र बेमौसमी बाली उत्पादनको माध्यमबाट भविष्यमा आयको प्रसस्त अवसर पैदा गर्नको लागि सबै भन्दा राम्रो विकल्प हुन सक्छ । अझ बृहत रुपमा व्यावसायिक फलफूल/तरकारी खेतीको लागि सुरुवात गर्न सकिन्छ । साथै यो नगरपालिका पर्यटनको लागि प्रमुख गन्तब्य रहेको हुनाले होटल, होमस्टे, इको टुरिजम, ट्रेकिङ, हाइकिङ, प्याराग्लाइडिङ, स्काइ पुल जस्ता पर्यटकलाई आर्कसित गर्ने कृयाकलाप गर्न सके स्थानिय युवालाई रोजगार तथा आयको राम्रो आम्दानी हुने देखिन्छ र यहाँका स्थानीयहरुको लागि थप आय सृजनको लागि नयाँ बाटो खोल्न सक्छ । उचित ब्यवस्थापन र उपयुक्त भू-उपयोग योजना र सो को वैज्ञानिक कर्यान्वयनले नगरपालिकाको सम्भावित आयश्रोत बढाउने अवसर हुन सक्छ ।

३.३ सम्पदा, संस्कृति र पर्यटन

३.३.१ सम्पदा

कुनैपनि स्थलको प्राकृतीक र संस्कृतिक सम्पदा त्यस स्थानको पहिचानको लागि महत्वपूर्ण आधार हुन् । कुनैपनि स्थानको राजनैतिक, सैन्य, सांस्कृतिक, सामाजिक ऐतिहासीक र सांस्कृतिक विशेषताका कारण संरक्षित गरीएको हुन्छ । सूर्योदय नगरपालिकामा धेरै मन्दिर का साथै धार्मिक, सांस्कृतिक ऐतिहासिक महत्वका ठाउँहरु रहेका छन् । माइली पाथिभारा, कृष्ण प्रणामी मन्दिर, जगदिश्वोर शिवालय मन्दिर, पन्चकन्या मन्दिर आदि यस नगरपालिकामा रहेका संस्कृति तथा धार्मिक सम्पदाहरु हुन् । "सिङ्गाम पुनु" लेप्चा जातिको परापुर्व काल देखिको पुजा गर्ने स्थान, "फेन्सोङ गुम्बा" लोपोन्मुख लाप्चा जातिको ऐतिहासिक धार्मिक केन्द्र पनि महत्वपूर्ण स्थानको रुपमा रहेकोछ ।

३.३.२ संस्कृति

संस्कृति मानव पहिचानको एक प्रमुख घटक हो । संस्कृतिले कुनैपनि स्थानको भाषा, धर्म, सामाजिक चालचलन, गित संगीत र कलाहरु तथा भेषभुषालाई प्रतिनिधित्व गर्दछ । साथै संस्कृतिलाई साझा मूल्य, मान्यता, रीतिरिवाज, व्यवहार, र कलाकृतिहरूको समूहको रूपमा परिभाषित गर्न सकिन्छ । संस्कृति एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा विभिन्न माध्यमहरू जस्तै शिक्षा, समाजीकरण र सञ्चारको माध्यमबाट प्रसारित हुन्छ । सूर्योदय नगरपालिका सांस्कृतिक विविधतामा धनी छ किनकि यो बिभिन्न जात जातिहरु मिलेर बसेको छ । यी बिभिन्न जात र जाति समूहहरुको आफ्नै रीतिरिवाज र परम्पराहरु छन् । सूर्योदय नगरपालिकाले ओगटेको भूभागमा आदिम कालदेखि राई, लिम्बू, ब्राम्हण, क्षेत्री, तामाङ, नेवार, लेप्चा, मगर, गुरुङ, शेर्पा आदी जात जातीहरु बसोबास गर्दै आइरहेका छन् । यस नगरपालिका भित्र मनाइने मुख्य चाडपर्वहरुमा दशै, तिहार, माघे सक्रंती, साकेला, होली, ल्होसार, नयाँ वर्ष आदी रहेका छन् ।

३.३.३ पर्यटन

सूर्योदय नगरपालिकामा प्राकृतिक, सांस्कृतिक र धार्मिक सम्पदा र पुरातात्विक स्थलहरु रहेको छ जुन यस नगरपालिकालाई लोकप्रिय पर्यटन स्थल बनाउन मद्दत गरेको छ । यो नगरपालिका जैविक विविधतामा धनी हुनुका साथै बिभिन्न जाति, धर्म, जातीय समूहहरुबाट बिभिन्न मानिसहरु सद्भावमा एकसाथ बस्छन् जसले यस क्षेत्रको संस्कृति विविधता बढाएको छ । लोकप्रिय पर्यटक स्थलहरु मध्ये अन्तु, फिक्कल, कन्याम चियावारी, पशुपतिनगर आदि मुख्य पर्यटन स्थलहरु हुन् ।

कन्याम समुन्द्र सतहबाट करिव १४०० मिटरको उचाइमा अवस्थित छ । नेपालको हिमाल, जङ्गल र चिया बगानको सौन्दर्यका साथै भारतका विभिन्न सहरहरु दृष्यावलोकन तथा अनुभव गर्न चाहने पर्यटकहरू माझ यो लोकप्रिय गन्तव्य हो । प्राकृतिक सौन्दर्यको कारण, यसलाई "पूर्वी नेपालको रानी" भनेर पनि चिनिन्छ । कन्याम फराकिलो चिया बगानका लागि परिचित छ जुन विशाल क्षेत्रहरूमा फैलिएको छ । चिया बगानले पहाड र हिमालको मनोरम दृश्य प्रस्तुत गर्दछ । हरेक वर्ष हजारौं मानिसहरू चिसो वातावरण र हरियालीको आनन्द लिन यहाँ भ्रमण गर्छन् । यस स्थानका मुख्य आकर्षणहरू स्वर्गीय चिया बगान, प्राकृतिक सौन्दर्य, घोडचढी, आदि हुन् । यस क्षेत्रको प्रमुख विशेषता चिया नै हो । यहाँ विभिन्न किसिमका चिया पाइन्छ, जसले पर्यटकलाई विभिन्न प्रकारका चियाहरूको स्वादको आनन्द लिन सकिन्छ । गर्मी याममा भारतबाट मानिसहरु रिफ्रेसमेन्टको लागि यहाँ घुम्न आउने गर्दछन् । कन्याम झापाको बिर्तामोडबाट ३० किलोमिटरको दूरीमा रहेको छ ।

चित्र नं. १५. पर्यटकिय स्थान (कन्यामको चिया बगान)

त्यसैगरि श्रीअन्तु पनि यस नगरपालिकाको प्रसिद्ध पर्यटकीय गन्तव्य हो । नेपालमा सबैभन्दा पहिले सूर्योदय यहींबाट सुरु हुने जनविश्वास छ । श्रीअन्तु एउटा सानो मनमोहक ठाउँ हो, जहाँ सबैभन्दा ठूलो चिया बगान, सुन्दर बगैंचा र विश्वको तेस्रो अग्लो हिमाल अर्थात् कञ्चनजङ्घा (८५८६ मिटर) को आकर्षक हिमाल दृश्य छ । यस क्षेत्रमा लिम्बु, तामाङ, राई, लेप्चा, मगर जस्ता विभिन्न जातजातिहरुको बसोबास रहेको छ । यो नेपालको एक मात्र लेप्चा गाउँ पनि यहिँ रहेको छ ।

चित्र नं. १६. नेपालमा पहिलो सूर्योदय हुने स्थान (श्रीअन्तु) तथा अन्तु पोखरी

चित्र नं. १७. स्काइ वाक, कन्याम

स्काइ वाकः इलामको कन्याममा स्काइ वाकका लागि टावर निर्माण गरिएको छ। टावरबाट पूर्वी नेपालका १६ जिल्ला, कन्याम वरिपरि चिया बगान, हिमाल, रमणीय डाँडाकाँडा, कंचनजंघा हिमालदेखि दार्जिलिङ, मिरिक, सिलिगुढीसम्मका रमाइला दृश्यहरु, सूर्योदय र सूर्यास्त दुवै देख्न सकिन्छ। नगरपालिका वस्तुगत विवरण, २०७५ अनुसार नगरपालिका भित्र अन्य साना ठूला पर्यटकिय स्थानहरु पनि रहेका छन् (तालिका नं. १५)।

तालिका नं. १५. पर्यटकिय स्थानहरुको विवरण

क.सं.	पर्यटकीय स्थल	वडा नं.	महत्व
१	थुम्के पर्यटकीय क्षेत्र	१	रेड पाण्डा संरक्षण स्थल
२	कृष्ण प्रणामी मन्दिर	३	पूर्वकै ठुलो प्रणामी मन्दिर
३	कौडे दह	३	सिमसार क्षेत्र
४	अन्तुपोखरी	४	रमणिय पोखरी, डुंगामा सयर गर्न सकिने

क्र.सं.	पर्यटकीय स्थल	वडा नं.	महत्व
५	गुफापाताल पर्यटकीय क्षेत्र, छबिसे	४	पार्क, भ्युटावर, मन्दिर, नेपाल-भारत सिमानामा रहेको
६	देवघाट संरक्षण क्षेत्र	४	४० फिटको गुफा, चमेरे गुफा, धार्मिक स्थल
७	श्रीअन्तु	५	सूर्योदय हेर्ने उत्कृष्ट स्थान
८	किवा गुफा	७	गुफा
९	कन्याम	६, ७, ८	सुन्दर चियाबारी, बनभोज स्थल आदी
१०	अम्बी झरना	७	झरना
११	जगदिश्वोर शिवालय मन्दिर	८	३०० वर्ष पुरानो
१२	सिङ्गाम पुनु		लेप्चा जातिको परापुर्व काल देखिको पुजा गर्ने स्थान
१३	माइली पाथिभारा	९	धार्मिक स्थल
१४	बोजो घारी	१३	सिमसार
१५	फेन्सोङ गुम्बा, फिक्कल	१०	लोपोन्मुख लाप्चा जातिको ऐतिहासिक धार्मिक केन्द्र
१६	पन्चकन्या मन्दिर	११	धार्मिक स्थल

३.४ पूर्वाधार र सेवाहरु

३.४.१ सडक

सडक विकासको मेरुदण्ड हो। सडक यातायातको अवस्थाले समग्र नगरपालिकाको विकासको अवस्था वा स्थिति झल्काउँछ। उद्योग, व्यापार, सञ्चार, बिजुली, स्वास्थ्य, शिक्षा, बजार, प्रविधि, खानेपानी परियोजनाहरु आदि जस्ता क्षेत्रहरुको विकासको लागि यातायातको विकास सबैभन्दा आवश्यक छ। सडकको विकास र विस्तारले बजार विस्तार गर्न र अधिक रोजगारीका अवसरहरु सिर्जना गर्न मद्दत गर्दछ। सडक यातायातको माध्यमबाट हामी उपलब्ध संसाधनहरु र साधनको सबै भन्दा राम्रो उपयोग गर्न सक्छौं। सूर्योदय नगरपालिकामा सडक संजलको राम्रो रहेको छ। यस नगरपालिका क्षेत्रभित्र लगभग सबै वडाका बस्तीहरुमा सडक पुगिसकेका छन्। सड्कहरु मिश्रीत रहेको छ कहिँ ग्राभेलल र कहिँ कालो पत्रे सडकहरु रहेको छ भने केही ठाँउहरुमा कच्ची सडकहरु पनि रहेका छन्। कच्ची वा ग्राभेल भएपनि नगरपालिकाको सवै वडाका सवै गाउँहरुमा पुगेको छ। नगरपालिकाको समग्र जनसंख्या लाभान्वित भएका छन। यस नगरपालिकामा रहेका मुख्य सडकहरुको संजाल चित्र नं. १८ मा देखाईएको छ।

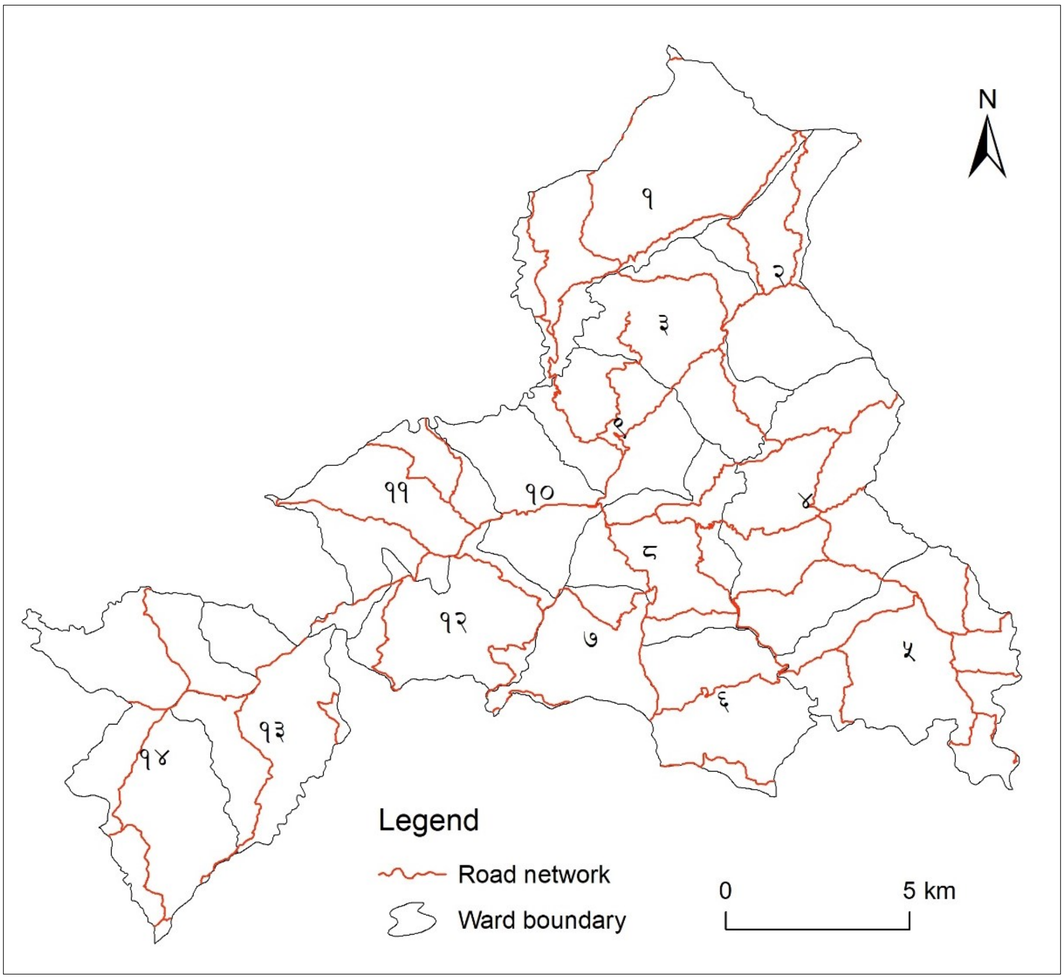

चित्र नं. १८. सूर्योदय नगरपालिकाको मुख्य सडक सञ्जाल

३.४.२ स्वास्थ्य

मानिसको स्वास्थ्यले व्यक्तिको समग्र कल्याणलाई बुझाउँछ । राम्रो स्वास्थ्य मानव कल्याण र खुशीको लागि महत्वपूर्ण छ । स्वास्थ जनसंख्या आर्थिक प्रगतिमा एक महत्वपूर्ण योगदान दिन्छन्, किनकि उनीहरु अधिक उत्पादक हुन्छन् । सूर्योदय नगरपालिकामा वर्तमान स्वास्थ्य सुविधा राम्रै देखिन्छ । यस नगरपालिका भित्र प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र २ वटा, आयुर्वेद औषधालय १, स्वास्थ्य चौकी ६, सहरी स्वास्थ्य केन्द्र १, गाउँ घर क्लिनिक ३२ रहेको छ । जसबाट नगरपालिका भरिका जनतालाई स्वास्थ्य सुविधा उपलब्ध गराइरहेको छ । यहाँ स्थित स्वास्थ्य चौकीबाट परिवार नियोजन, खोप र क्लिनिक सेवा पनि उपल्ब्ध गराएको छ । तालिका नं. १६ वडागत रुपमा स्वास्थ्य सम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

नगरपालिकामा रहेका स्वास्थ्य सेवाहरु:

- प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र : २
- आयुर्वेद औषधालय : १
- स्वास्थ्य चौकी : ६
- सहरी स्वास्थ्य केन्द्र : १
- हेल्थ डेस्क : १

- खोप क्लिनिक : २४
- गाउँ घर क्लिनिक : ३२
- म.स्व.स्व.से : १७६

तालिका नं. १६. वडागत रुपमा स्वास्थ्य सम्बन्धी विवरण

क.सं	स्वास्थ्य संस्थाहरु	वडा नं.	स्थान	उपलब्ध जनसक्ति	विभागहरु
१	स्वास्थ्य चौकी गोर्खे	१	गोर्खे	CHW	Pharmacy
२	पशुपतिनगर प्राथमिक उपचार केन्द्र	२	पशुपनिनगर बजार	MBBS HA Staff Nurse CMA ANM other	OPD Emergency Haematology Maternity departments Pharmacy
३	श्रीअन्तु स्वास्थ्य चौकी	४	चिरुवा	HA CMA ANM	OPD Emergency Pharmacy
४	समालबुंग स्वास्थ्य चौकी	५	समाबेसी उदय टोल	HA CMA ANM	OPD
५	कन्याम स्वास्थ्य चौकी	७	चियाबारी टोल	HA CMA ANM CHW	OPD Nutrition and dietetics Pharmacy
६	प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र फिक्कल	१०	श्री श्री श्री कन्काई माई	MBBS HA Staff Nurse CMA ANM CHW	OPD Emergency Ophthalmology Pharmacy
७	पन्चकन्या स्वास्थ्य चौकी	११	पन्चकन्य		
८	मेची अंचल आयुर्बेद अस्पताल	११	आइतबारे	SpecialistsMD	Physiotherapy
९	सहरी स्वास्थ्य केन्द्र मालिम	१२	मालिम	CMA ANM	OPD Emergency
१०	लक्ष्मीपुर स्वास्थ्य चौकी	१४	बतासे	HA CMA ANM CHW	OPD Emergency

स्रोतः सूर्योदय नगरपालिका पार्श्वचित्र निर्माण सर्वेक्षण २०७४/७५

अध्याय ४: भूमि प्रणाली, माटो र भूमि क्षमता

४.१ भूमि प्रणाली

भूमि प्रणालीहरु पृथ्वी प्रणालीको स्थलीय गठन र भूमि उपयोगसंग सम्बन्धित मानव गतिविधिहरु संगै भौतिक र पारिस्थितिक प्रक्रियाहरुलाई समेट्छन् । भूमि प्रणाली मानचित्रण भू-आकृति विज्ञान (भू स्वरूपको विकास र तिनीहरुको अस्थायी परिवर्तन), जलप्रवाह प्रक्रिया, पारिस्थितिकी (पारिस्थितिक प्रकृया र तिनीहरुको चरण), अर्थशास्त्र (विकास क्षमता) र सामाजिक (यसको प्रयोगको मानव आयाम) ले चित्रण गर्दछ । भूमि प्रणालीको तथ्यहरु भूमि उपयोग योजना र पर्यावरण व्यवस्थापनको लागि महत्वपूर्ण छ । भूमि प्रणाली मानचित्रको सम्बन्ध पारिस्थितिक र स्थानीय भौगोलिक विविधताहरुको गहिराई, भौतिक र रासायनिक गुणहरु, प्रोफाइल विकास, सहित माटो गुणहरुसंग जोडिएको हुन्छ । तसर्थ, भूमि प्रणालीको पहिचान र नक्सांकनको लागि, माटो सर्वेक्षण र नक्सांकन र भूमि क्षमताको नक्सांकन प्राप्त गर्नको लागि भूमि रूप र भूमि एकाइहरुको समावेशीकरण आवश्यक छ ।

सूर्योदय नगरपालिकाको भूमि प्रणाली नक्साको तयारीको लागि Land Resource Mapping Project (LRMP), 1986 द्वारा साभार गरिएको थियो जुन यो अध्ययनको लागि अनुसरण गरिएको छ । भूमि प्रणाली नक्साको तयारीको लागि LRMP पद्धति निम्नानुसार विशेषता रहेको छ । यस नगरपालिकामा जम्मा तीन प्रकारको भूमि प्रणालीहरु पाइएको छ । जहाँ प्रणाली ९, ११ र १२ रहेको छ जहाँ वर्ग ११ सवैभन्दा बढि ६१.२६ प्रतिशत र प्रणाली १२ र ९ मा क्रमश ३६.७१ र २.०३ प्रतिशत क्षेत्रफल रहेको छ । तालिका नं. १७ मा यसको क्षेत्रफल तथा प्रतिशत तथा यसको व्याख्या गरिएको छ भने चित्र नं. १९ मा यसको वितरण नक्सा पनि राखिएको छ ।

तालिका नं. १७. सूर्योदय नगरपालिकाको भूमि प्रणाली

भूमि प्रणाली	भू-स्वरुप	क्षेत्रफल बर्ग कि.मि.	प्रतिशत
९	Alluvial plains and fans (depositional)	४.५५	२.०३
११	Steeply to very steeply sloping mountainous terrain	१३७.४६	६१.२६
१२	Steeply to very steeply sloping mountainous terrain	८२.३६	३६.७१
	जम्मा	**२२४.३७**	**१००.००**

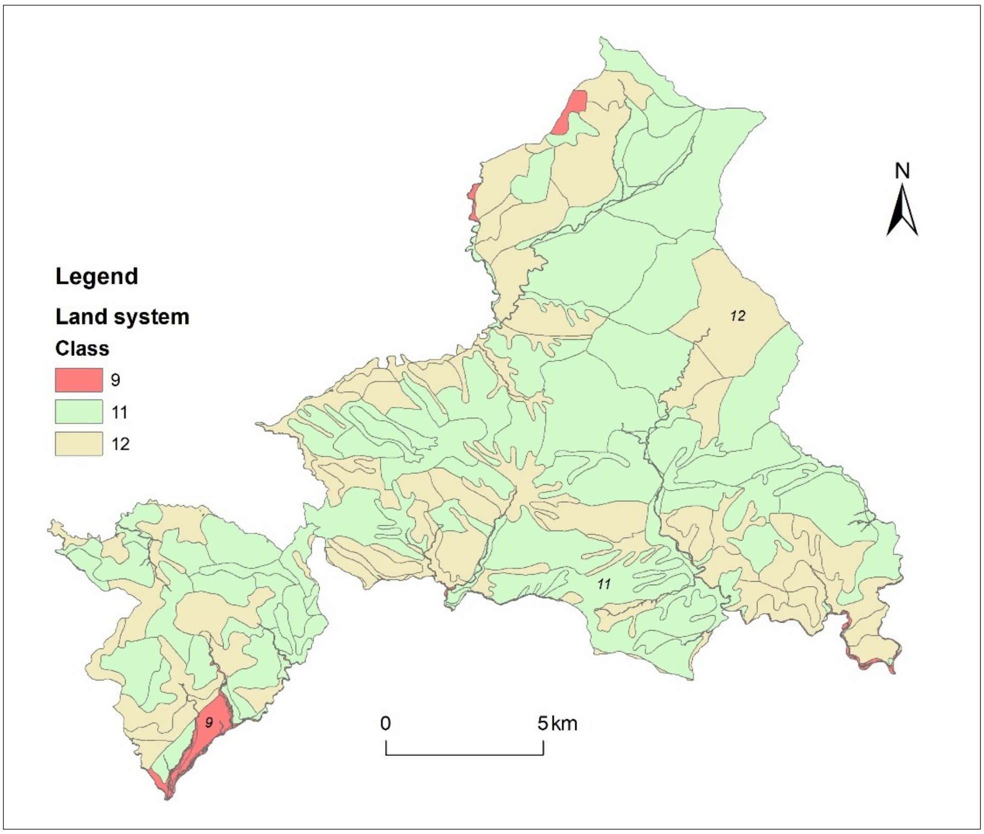

चित्र नं. १९. सूर्योदय नगरपालिकाको भूमि प्रणाली नक्सा

४.२ माटो

माटो नक्साले माटोमा रहेको पदार्थहरु वा माटोको गुण (माटोको पि एच, बनावट, जैविक पदार्थ, माटोको गहिराई आदि) हरुको वितरणको विविधता व्याख्या गर्दछ । सामान्यतया माटो सर्वेक्षणबाट प्राप्त विविध जानकारिको अन्तिम परिणामलाई देखाउछ। प्रायः माटो नक्सालाई भूमीको मूल्यंकन, स्थानिय योजना, कृषिको बिस्तार, वतावरण संरक्षण आदिको लागि प्रयोग गरिन्छ। माटो नक्सा निर्माण गर्न कम्प्युटरमा भौगोलिक सूचना प्रणली प्रयोग गरिन्छ। यो नगरपालिकामा जम्मा तीन किसिमका क्रम (Order) भएको माटोको पहिचान भएको थियो जस अनुसार अल्फिसोल, इन्टिसोल, र इन्सेप्टिसोल रहेका छन्। जस अनुसार अल्फिसोलले लगभग ५२.४७ प्रतिशत र इन्सेप्टिसोल ४२.७१ प्रतिशत रहेको छ । इन्टिसोलले मात्र ३.८२ प्रतिशत क्षेत्र रहेको छ । यस नगरपालिकामा पहिचान गरिएका माटो तलको तालिका नं. १८ र चित्र नं. २० मा देखाईएको छ।

तालिका नं. १८. सूर्योदय नगरपालिकामा रहेको माटोको वर्गिकरण

क. सं.	क्रम (Order)	क्षेत्रफल बर्ग कि.मि.	प्रतिशत
१	अल्फिसोल	११७.७४	५२.४७
२	इन्टिसोल	८.५७	३.८२
३	इन्सेप्टिसोल	९५.८३	४२.७१
४	पानीको ढाकेको क्षेत्र	२.२३	०.९९
जम्मा		**२२४.३७**	**१००.००**

अल्फिसोल माटोमा Argillic horizon; उच्च वा मध्यम संतृप्त (High to medium saturation) र Argillic horizon, अधार निम्न संतृप्त (Low base saturation) को विशेषता रहेको हुन्छ र जसमा माटोका तहहरु राम्रोसंग विकास भएको हुन्छ । इन्टिसोल माटो पुर्ण विकास नभएको अपरिपक्क किसिमको माटो हो जसमा माटोका तहहरु राम्रोसंग विकास भएको हुदैन साथै यस किसिमको माटो Parent material गुण प्रशस्त हुन्छ । इन्सेप्टिसोलमा Parent material मार्फत छिटो बन्छन् । यिनिहरु Entisol भन्दा बढि विकसित छन् । तिनिहरुसंग माटो, फलामको अक्साइड, एलमुनियम अक्साइड वा जैविक पदार्थको कुनै संचय हुदैन ।

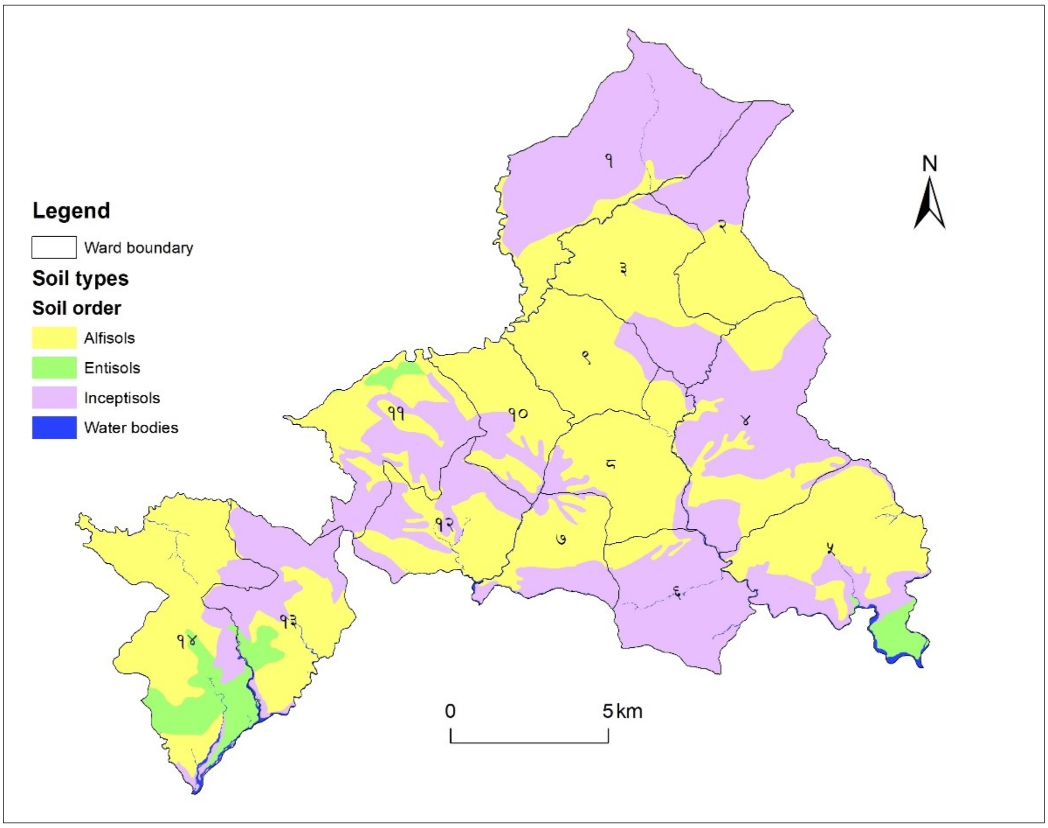

चित्र नं. २०. सूर्योदय नगरपालिकाको माटोको वर्गिकरण नक्सा

४.२.१ माटोको उपयोगित वर्गीकरण

माटोको उर्वरता क्षमताको मुल्याङ्कन गर्दा माटोको तहहरुको गहिराई, माटोको बनावट, माटोमा रहेको पानीको निकासि, माटोमा रहेको pH अवस्था, माटोमा रहेका जैवीकको मात्रा, नाईट्रोजन, उपलब्ध फस्फोस, उपलब्ध पोटासीयम सँग सम्बन्धित माटोको मापदण्ड लिईएको छ। नेपाल कृषिअनुसन्धन परिषदबाट निर्धारित विरुवाको लागि आवश्यक पर्ने खाद्यतत्वको वर्गीकरण देहाय बमोजिम रहेको छ ।

तालिका नं. १९. विरुवाको लागि आवश्यक पर्ने माटोको प्रतिक्रिया वर्गीकरण

सि.नं.	पि.एच.	प्रतिक्रिया	उपयोगित
१	४.५ भन्दा कम	धेरै अम्लीय	कम उपयोगि
२	४.५ देखि ५.५ सम्म	अम्लीय	उपयोगि
३	५.५ देखि ६.५ सम्म	हल्का अम्लिय	धेरै उपयोगि

सि.नं.	पि.एच.	प्रतिक्रिया	उपयोगित
४	६.५ देखि ७.५ सम्म	तटस्थ	उपयोगि
५	७.५ भन्दा बढी	क्षारिय	कम उपयोगि

तालिका नं. २०. विरुवाको लागि आवश्यक पर्ने प्राङ्गाारिक पदार्थ खाद्यतत्वको वर्गीकरण

सि.नं.	खाद्यतत्वको वर्गीकरण	प्राङ्गाारिक पदार्थ प्रतिशत	उत्पादकत्व
१	अति कम	१.२५ भन्दा कम	अतिकम उपयोगि
२	कम	१.२५ - २.५	कम उपयोगि
३	मध्यम	२.५ - ५.०	मध्यम उपयोगि
४	अधिक	५ - १०	उपयोगि
५	अत्याधिक	१० भन्दा माथि	धेरै उपयोगि

तालिका नं. २१. विरुवाको लागि आवश्यक पर्ने नाइट्रोजन खाद्यतत्वको वर्गीकरण

सि.नं.	खाद्यतत्वको वर्गीकरण	जम्मा नाइट्रोजन प्रतिशत	उत्पादकत्व
१	अति कम	०.०५ भन्दा कम	अतिकम उपयोगि
२	कम	०.०५ - ०.१	कम उपयोगि
३	मध्यम	०.१ - ०.२	मध्यम उपयोगि
४	अधिक	०.२ - ०.३	उपयोगि
५	अत्याधिक	०.३ भन्दा माथि	धेरै उपयोगि

तालिका नं. २२. विरुवाको लागि आवश्यक पर्ने फस्फोरस खाद्यतत्वको वर्गीकरण

सि.नं.	खाद्यतत्वको वर्गीकरण	प्राप्त हुने फस्फोरस के.जी./हेक्टर	उत्पादकत्व
१	अति कम	१० भन्दा कम	अतिकम उपयोगि
२	कम	१० - ३१	कम उपयोगि
३	मध्यम	३१ - ५५	मध्यम उपयोगि
४	अधिक	५५ - ११०	उपयोगि
५	अत्याधिक	११० भन्दा धेरै	धेरै उपयोगि

तालिका नं. २३. विरुवाको लागि आवश्यक पर्ने पोटास खाद्यतत्वको वर्गीकरण

सि.नं.	खाद्यतत्वको वर्गीकरण	प्राप्त हुने पोटास के.जी./हेक्टर	उत्पादकत्व
१	अति कम	५५ भन्दा कम	अतिकम उपयोगि
२	कम	५५ - ११०	कम उपयोगि
३	मध्यम	११० - २८०	मध्यम उपयोगि

सि.नं.	खाद्यतत्वको वर्गीकरण	प्राप्त हुने पोटास के.जी./हेक्टर	उत्पादकत्व
४	अधिक	२८० - ५००	उपयोगि
५	अत्याधिक	५०० भन्दा वढी	धेरै उपयोगि

तालिका नं. २४. विरुवाको लागि आवश्यक पर्ने माटोको बनावट वर्गीकरण

सि.नं.	बनावटको वर्गीकरण	उपयोगिता
१	लोम (दोमट माटो)	धेरै उपयोगि
२	सिल्टी लोम	धेरै उपयोगि
३	सेन्डि लोम	धेरै उपयोगि
४	सेन्डि क्ले लोम	उपयोगि
५	क्ले लोम	उपयोगि
६	सिल्ट क्ले लोम	उपयोगि
७	लोमि सेन्डि	उपयोगि
८	सेन्डि क्ले	कम उपयोगि
९	सिल्ट क्ले	कम उपयोगि
१०	सिल्ट	कम उपयोगि
११	क्ले (चिम्टाईलो माटो)	अतिकम उपयोगि
१२	सेन्डि (बलौटे माटो)	अतिकम उपयोगि

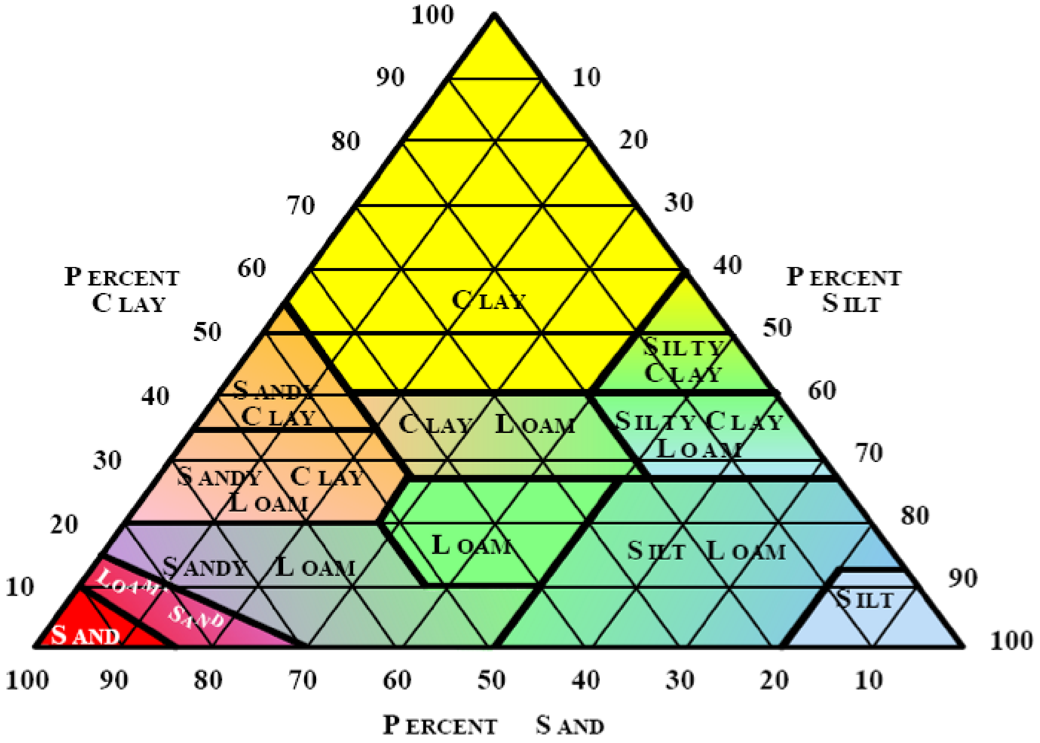

चित्र नं. २१. यु.एस.डि.ए. माटोको बनावटको वर्गीकरण

४.२.२ माटोको बनावट

माटोको संरचनाले माटोको भौतिक र रासायनिक गुणहरूलाई जनाउँछ, जसमा खनिज, जैविक पदार्थ, पानी र हावा समावेश हुन्छ। माटोको बनावट जलवायु, भूविज्ञान, स्थलाकृति, र भूमि प्रयोग जस्ता कारकहरूको आधारमा फरक हुन सक्छ । माटोको बनावटले दुई मिलिमिटर भन्दा कम ब्यास भएका माटोका कणहरुको आधारमा माटोको बनावट निर्धारण गर्दछ, जसबाट बलौटे माटो, सिल्ट माटो र चिम्टो माटो प्रतिशत छुट्याउने गरिन्छ । माटोको बनावटबाट बालिको उपयुक्तता निर्धारण गर्न उपयोगि हुन्छ । यस नगरपालिकामा ७४.६३ प्रतिशत जमिनमा सेन्डि लोम माटो रहेको छ यसैगरि १७.४० प्रतिशत जमिन लोम माटो रहेको छ भने ५.३६ प्रतिशत जमिनमा सेन्डि क्ले लोम माटो रहेको छ । यस नगरपालिकामा धेरै क्षेत्रमा सेन्डि लोम प्रकारको माटो बढि भएको हुदा कृषिमा विविधिकारण गरि अधिक लाभ लिन सकिन्छ ।

बलौटे दोमट माटो एक प्रकारको माटो हो जुन यसको बनावटमा बालुवा, सिल्ट र माटोको कणहरूको मिश्रण हो, जसमा बालुवाका कणहरू सबैभन्दा प्रबल हुन्छन् । यस माटोमा पानीको राम्रो निकास हुने हँदा उच्च वर्षा हुने क्षेत्रका लागि उपयुक्त हुन्छ । यसका साथै पौष्टिक तत्वले भरिपूर्ण हुन्छ जसले गर्दा बाली उब्जाउको लागि उपयुक्त हुन्छ । साथै यो प्रकारको माटोमा खेती गर्न सजिलो हुन्छ । यसका साथै यस माटोमा सुख्खा-प्रतिरोधी हुन्छ, र यो लामो समयको लागि चिस्यान राख्न सक्छ । यसले सीमित वर्षा भएका वा सिँचाइ सहज रूपमा उपलब्ध नभएको क्षेत्रहरूको लागि पनि उपयुक्त बनाउँछ । नेपालमा बलौटे दोमट माटो देशका धेरै भागमा पाइन्छ । यो विषेशगरि धान, मकै, तरकारी र फलफूल, रुख विरुवा सहित विभिन्न प्रकारका बाली उब्जाउनका लागि उपुयक्त हुन्छ ।

तालिका नं. २५. नगरपालिकामा रहेको माटोको बनावट

क. स.	माटोको बनावट	क्षेत्रफल बर्ग कि.मि.	प्रतिशत
१	Clay Loam	२.३७	१.०६
२	Loam	३९.०४	१७.४०
३	Loamy Sand	०.५९	०.२६
४	Sandy Clay Loam	१२.०२	५.३६
५	Sandy Loam	१६७.४४	७४.६३
६	Silt Loam	०.६८	०.३०
७	Water body	२.२३	०.९९
	जम्मा	**२२४.३७**	**१००.००**

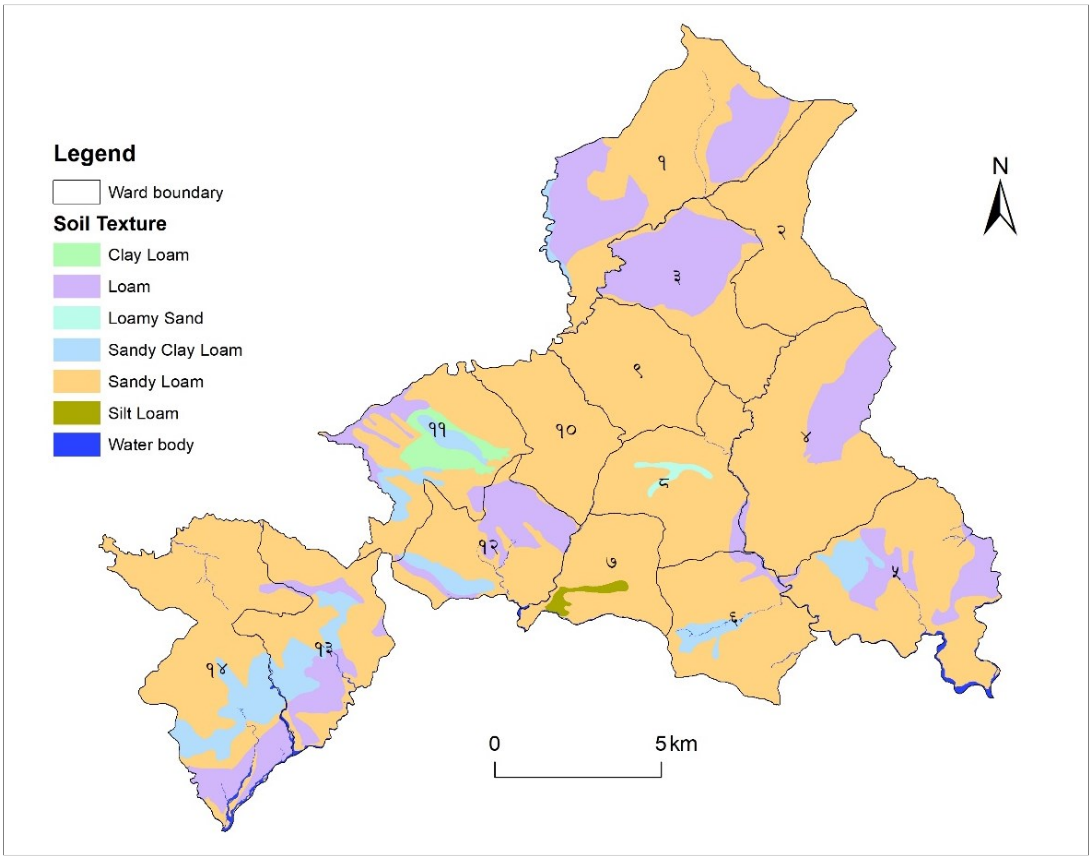

चित्र नं. २२. सूर्योदय नगरपालिकामा माटोको बनावट

४.३ भूमि क्षमता

उचित भू-उपयोग योजनाको लागि भूमि क्षमता वर्गीकरण एक आधारभूत मार्गदर्शन हो। जमिनको दक्ष उपयोग र तिब्र गतिमा बढ्दो जनसंख्याको लागि र बाढी पैरो र माटोको क्षयलाई कम गर्नको लागि र विकासको लागि यो एक अपरिहार्य आवश्यकता हो। यसले भूमिको क्षमता अनुसार भू-उपयोग गर्न आवश्यक अधारभुत सूचना प्रदान गर्दछ। भूमि क्षमता वर्गीकरण नक्सा, भू-उपयोग गर्न आवश्यक अधारभुत विशेषताहरुको आधारमा तयार गरीएको थियो। भूमि क्षमता वर्गीकरण नक्साले जलवायु, माटो र जमिनको ढलानका आधरमा भूमि उपयोग लागि वैज्ञानिक दृष्टिकोणको मार्गदर्शन गर्दछ।

LRMP (Land Resource Mapping Project, 1986) द्वारा भू-उपयोग विकल्पहरुको सापेक्ष डिग्री, उत्पादन क्षमता, उपयोगका सीमाहरु, माटोको क्षतिको जोखिम र संरक्षण उपायहरुको आधारमा आठ भुमि क्षमता वर्गहरु विकसित गरीएको छ। यी आठ वर्गहरुमा भूमि क्षमता वर्ग १ (भु-उपयोगको लागि सबैभन्दा राम्रो खेतीयोग्य, उच्च उत्पादन क्षमता, माटोको क्षतिको जोखिम नभएको र संरक्षणको लागि केहि आवश्यकता नभएको) बाट वर्ग ८ सम्म (जलाशय संरक्षण र वन्यजन्तु बाहेक कुनै विकल्प नभएको भूमि; र माटोको क्षतिको जोखिम र संरक्षणको उपायको अति आवश्यकता भएको) जमिन पर्दछ। यस नगरपालिकामा ८१.१७ प्रतिशत भूमि क्षमता वर्ग ३ मा रहेको छ। यसैगरि १३.५५ प्रतिशत भूमि क्षमता वर्ग २ रहेको छ भने २.६८ प्रतिशत जमिन भूमि क्षमता वर्ग ४ मा रहेको छ भने वर्ग १ मा ज्यादै नै थोरै जमिन ०.१३ प्रतिशत रहेको छ (तालिका नं. २६ र चित्र नं. २३)।

तालिका नं. २६. सूर्योदय नगरपालिकाको भूमि क्षमता वितरण

क्र.सं.	भूमि क्षमता वर्ग	क्षेत्रफल बर्ग कि.मि.	प्रतिशत
१	I	०.३०	०.१३
२	II	३०.४०	१३.५५
३	III	१८२.१३	८१.१७
४	IV	६.०१	२.६८
५	VI	५.५३	२.४६
जम्मा		२२४.३७	१००.००

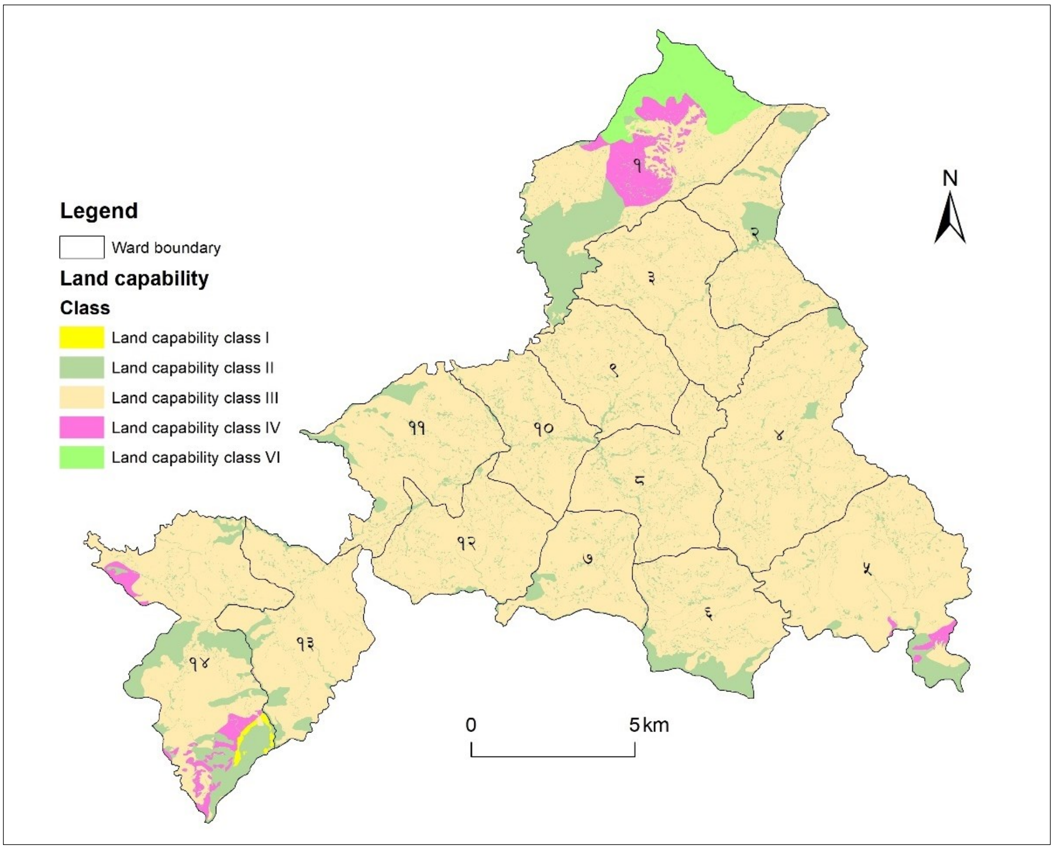

चित्र नं. २३. भूमि क्षमता वितरण नक्सा

अध्याय ५: वर्तमान तथा प्रस्तावित भू-उपयोग

५.१ सूर्योदय नगरपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग

यस सूर्योदय नगरपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग नक्सा तथा डाटा जि.आइ.यस. सफ्टवयेरको माध्यमबाट तयार गरिएको छ। निःसुल्क उपलब्ध गुगल अर्थ नक्साहरु प्रयोग गरि वर्तमान अवस्थाको भू-उपयोग नक्सा तथा डाटा तयार गरिएको छ। यस सूर्योदय नगरपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग नक्सा (तालिका नं. २७ र चित्र नं. २४) मा देखाइएको छ। यस नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल मध्ये ८५.९९ प्रतिशत कृषि, ७.६२ प्रतिशत बन क्षेत्र रहेको छ। आवासीय क्षेत्र, सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र, र नदी ताल क्षेत्रले क्रमस २.७४ प्रतिशत, २.३६ प्रतिशत, र १.०७ प्रतिशत क्षेत्रलाई ओगटेको छ। अन्य भू-उपयोग वर्गले १ प्रतिशत भन्दा कम क्षेत्रफल ओगटेको छ। यस नगरपालिकामा वडा नं. २, ५, ६, ७, १३ र १४ वडाहरुमा वन क्षेत्रहरु उल्लेखनिय रहेको छ भने अन्य वडामा ज्यादै न्युन क्षेत्रफल रहेको छ। क्षेत्रफल अनुसार वडा नं १४ मा सबैभन्दा बढि वनले ढाकेको छ। वडा अनुसारको भू-उपयोग नक्सा अनुसूचीमा राखिएको छ।

तालिका नं. २७. सूर्योदय नगरपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग

क्र.स.	भू-उपयोग	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
१	कृषि क्षेत्र	१९२.९३	८५.९९
२	आवासीय क्षेत्र	६.१४	२.७४
३	व्यावसायिक क्षेत्र	०.०९	०.०४
४	वन क्षेत्र	१७.०९	७.६२
५	औद्योगिक क्षेत्र	०.१०	०.०४
६	नदी र ताल क्षेत्र	२.३९	१.०७
७	सार्वजनिक उपयोग क्षेत्र	५.३०	२.३६
८	खानी तथा खनिज क्षेत्र	०.०७	०.०३
९	सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक क्षेत्र	०.०२	०.०१
१०	अन्य	०.२४	०.११
कुल जम्मा		**२२४.३७**	**१००.००**

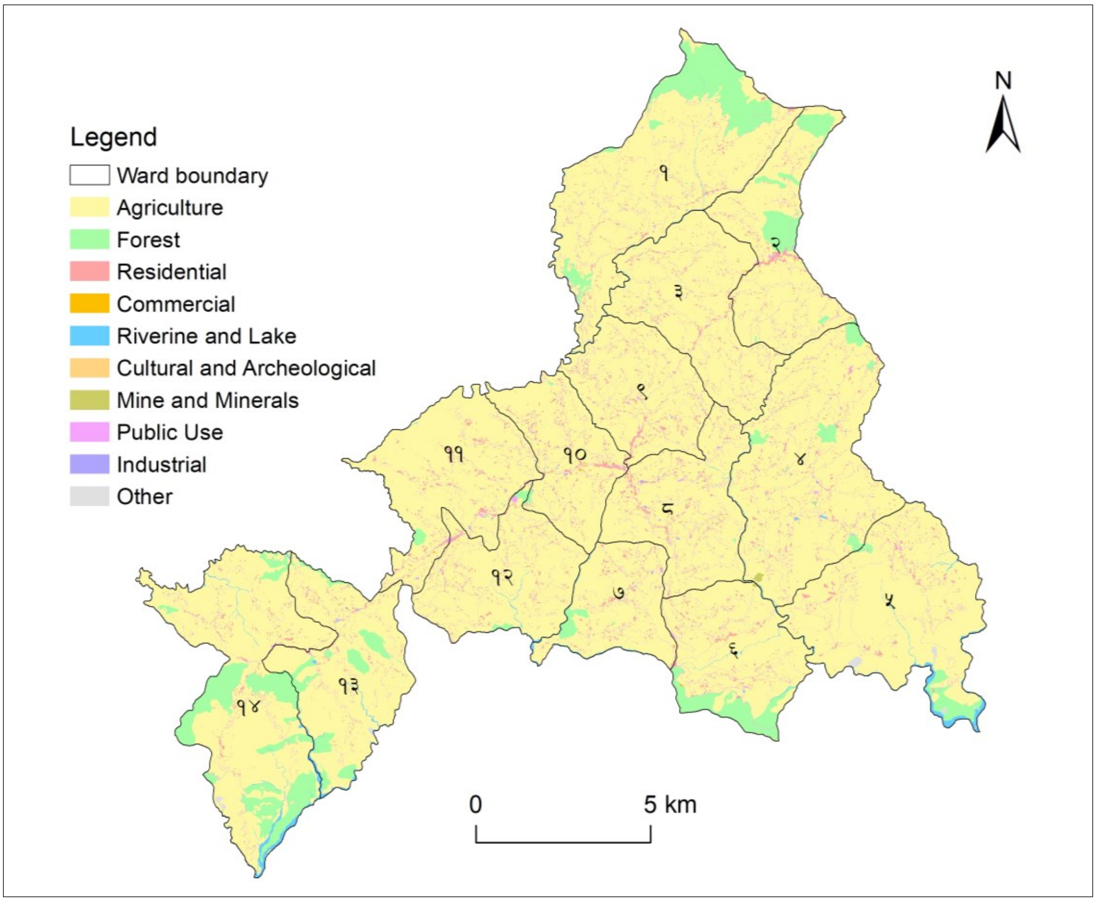

चित्र नं. २४. सूर्योदय नगरपालिकाको वर्तमान भू–उपयोग नक्सा

५.२ सूर्योदय नगरपालिकाको वडा अनुसारको वर्तमान भू–उपयोग

यस सूर्योदय नगरपालिकाको वडा अनुसार वर्तमान भू-उपयोगको क्षेत्रफल हेर्दा सबैभन्दा धेरै क्षेत्रफल भएको कृषि क्षेत्र १९२.९३ वर्ग कि.मि. मध्ये वडा नं. ४ मा २१.६२ वर्ग कि.मि. र दोश्रोमा वडा नं. १ मा १९.५९ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल कृषिको रहेको छ । तुलनात्मक रुपमा यस नगरपालिकामा वन क्षेत्र अलिक कम रहेको हुनाले वन क्षेत्र अलिक वढाउनु पर्ने देखिन्छ । वन क्षेत्र कम भए पनि बुट्यान/हरित क्षेत्र (चिया; कृषि क्षेत्रमा राखे पनि) भने प्रसस्त रहेको छ । यस नगरपालिका भरि वन क्षेत्रले जम्मा १७.०९ वर्ग कि.मि. मात्र ढाकेको छ । जसमध्ये वडा नं. १४ मा ५.११ वर्ग कि.मि., वडा नं. १ मा ४.२७ वर्ग कि.मि. र वडा नं. ६ मा १.८५ वर्ग कि.मि. रहेको छ भने अन्य वडाहरुमा ज्यादै नै न्युन रहेको छ । त्यसैगरि क्षेत्रफलको हिसावले आवास तेश्रो वर्गमा पर्दछ, जहाँ ६.१४ वर्ग कि.मि. ढाकेको छ । जस मध्ये वडा नं. ४ मा सबैभन्दा बढि ०.६७ वर्ग कि.मि. रहेको छ । त्यसैगरि सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र पनि चौथो क्रममा रहेको छ । जसको क्षेत्रफल ५.३० वर्ग कि.मि. रहेको छ । जुन साना साना क्षेत्रफलमा भएपनि सबै वडाहरुमा रहेको छ । तालिका नं. २८ मा वडा अनुसार विभिन्न भू-उपयोग वर्ग, यसको क्षेत्रफल प्रस्तुत गरिएको छ भने वडा अनुसारको भू-उपयोग नक्सा अनुसूची १ मा राखिएको छ ।

तालिका नं. २८. वडा अनुसार वर्तमान भू–उपयोग

क्र.सं	भू–उपयोग वर्ग	वडा नं. र क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)														जम्मा
		१	**२**	**३**	**४**	**५**	**६**	**७**	**८**	**९**	**१०**	**११**	**१२**	**१३**	**१४**	
१	कृषि क्षेत्र	१९.५९	१०.८६	१४.१२	२१.६२	१८.६०	१०.४१	७.८६	१२.३०	१०.५४	९.३९	१४.५१	११.९५	१२.८४	१८.३३	**१९२.९३**
२	आवासीय क्षेत्र	०.५२	०.४०	०.४६	०.६७	०.४२	०.३३	०.३०	०.४८	०.५१	०.४८	०.५१	०.४१	०.२६	०.३८	**६.१४**
३	व्यावसायिक क्षेत्र	०.००	०.००	०.००	०.०१	०.००	०.०१	०.००	०.०२	०.००	०.०२	०.०१	०.००	०.०१	०.००	**०.०९**
४	सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक क्षेत्र	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	**०.०२**
५	वन क्षेत्र	४.२७	१.७८	०.०१	०.८४	०.८५	१.८५	०.३९	०.०१		०.०६	०.१४	०.१८	१.६०	५.११	**१७.०९**
६	नदी तथा ताल क्षेत्र	०.२२	०.०१	०.०६	०.१२	०.६५	०.०९	०.१२	०.०५	०.०४	०.०२	०.०५	०.१०	०.२६	०.५९	**२.३९**
७	औद्योगिक क्षेत्र	०.००	०.००	०.००	०.०२	०.००	०.००	०.०१	०.०३	०.०१	०.०१	०.०१	०.००	०.००	०.००	**०.१०**
८	खानी तथा खनिज	०.००	०.००	०.००	०.०५	०.००	०.०२	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	**०.०७**
९	सार्वजनिक उपयोग	०.५०	०.३३	०.३६	०.६५	०.३७	०.३५	०.२६	०.५०	०.३९	०.३०	०.३५	०.३७	०.२५	०.३१	**५.३०**
१०	अन्य	०.००	०.००	०.००	०.००	०.१७	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.०२	०.०५	**०.२४**
जम्मा		**२५.१३**	**१३.३९**	**१५.०२**	**२३.९९**	**२१.०९**	**१३.०६**	**८.९३**	**१३.३८**	**११.४९**	**१०.२८**	**१५.५८**	**१३.०२**	**१५.२४**	**२४.७८**	**२२४.३७**

५.३ प्रस्तावित भू–उपयोग क्षेत्रहरु

५.३.१ अवधारणा र सिद्धान्तहरु

भूमि एक दुर्लभ प्राकृतिक संसाधन हो, जो कुनै पनि स्थानको सामाजिक आर्थिक विकासको मेरुदण्ड हो । भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारणको उद्देश्य सामाजिक, आर्थिक र पर्यावरणको दिगो भू-उपयोगको उपयुक्तताको मूल्यांकनमा आधारित छ । यस नगरपालिकामा अधिकांश भूभाग पहाडी र भीरालो भएको हुनाले सामाजिक, अर्थिक र पर्यावरणका दिगो विकासका लागि यसको असर कुनै न कुनै रुपले परेको देखिन्छ ।

भू-उपयोग योजनाको लक्ष्य भूमि प्रयोगकर्ताहरुलाई भूमिको दिगो तरीकाबाट उपयोग गरि जल, जमिन र जंगलका संरक्षण गदै वातावरणको रक्षा गर्नु हो । भू-उपयोग योजनाले कृषी जमिन, जंगल, चरण, आवस, पार्क तथा सार्वजनिक उपयेगका क्षेत्रहरुको संरक्षण गर्दै त्यहाँ बस्ने बासिन्दाहरुको आर्थिक र सामाजिक अवस्था वृद्धी गर्नु पदर्छ । यी स्रोतहरुको उच्चतम प्रयोगबाट व्यक्तिगत तथा समाजीक लाभ र उन्नतीको लागि गरिनु पर्छ । भू-उपयोग योजनाले भूमिको दुरूपयोग, अति प्रयोग रोक्दै र भूमि र पर्यावरणीय संसाधनहरुको दिगो उपयोग र स्थायित्वको लागि मार्ग निर्देशन गर्दछ र सामाजिक र आर्थिक लाभको अधिकतम प्रयोग गर्नको लागि उचित भूमि व्यवस्थापन अभ्यासको माध्यमबाट वातावरण सन्तुलन राख्नको लागि मद्दत गर्दछ । भू-उपयोग योजनाको मध्यमबाट नगरपालिकाको दिगो विकासको लागि भूमि संसाधन उपयुक्त र वैज्ञानिक ढंगबाट उपलब्ध भूमि व्यवस्थित गर्नु आजको आवश्यकता हो । यस प्रकार भूमि संसाधनको उत्पदकत्व वृद्धी र सिमान्त भूमि वैज्ञानिक उपयोगको सुनिस्चिताको लागि भू-उपयोग योजना मार्गदर्शक सावित हुन्छ ।

नगरपालिकाको जनसंख्या बृद्धि र अव्यवस्थीत बसोबास र तिव्र वन विनास तथा कटानि, काठ निकासि र खेति योग्य जमिनको बांझो हुनु हुनुको साथै दिनानु दिन कृषि क्षेत्र गैर कृषिमा परिवर्तन भैरहेको हुनाले जमिनको प्रयोगमा व्यापक परिवर्तन भैरहेको छ । पर्याप्त भौतिक पूर्वाधारको अभाव, छरिएको सानो आकारको जग्गा कित्ता र निर्वाह खेती प्रणालिको अभ्यासको परिणामस्वरूप जमिनको उत्पादकत्व कम हुनुका साथै र खाद्य संकटको संभावना बढ्दै गएको छ । दुर्गम पहाडी भागबाट सुगम र शहरी क्षेत्रमा बसाई सराईका कारणले अनियोजित बस्ती विकास र कृषि योग्य जमिन बसोवास क्षेत्रमा परिवर्तन हुनु र कृषि क्षेत्रहरु कमि हुदै गएको छ। भूमिहीनता, गरिबी, र आर्थिक रूपले सक्रिय उमेर समूहको बेरोजगारीको कारण वन, सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमण र कृषि योग्य जमिन विनाश हुनुका साथै जोखिम युक्त बस्तीहरुको विकास भैरहेको छ ।

यस बाहेक, उर्वर कृषि भूमिमा जथाभावी बस्ती बस्नु र योग्य र उत्पदनसिल युवा वर्ग विदेशिनुले श्रम अभावको कारणले उर्वर कृषि भूमिमा बाझो हुने क्रम बढिरहेको छ। बाली उत्पादन जमिनको उपयुक्तता र क्षमता अनुसार नहुदा खाद्यसंकटको जोखिम झन् बढ्दो छ । धेरै ठाउँमा अवैज्ञानिक विकास निमार्णका गतिविधिहरुका कारण विभिन्न प्राकृतिक प्रकोहरु जस्तै बाढी र पैरोको कारण बनिरहेको छ । यी कारणहरुले नगरपालिकामा खाद्य सुरक्षा, अनियोजित बस्ती, जमिनको दुरुपयोग र असमान विकास, जैविक विविधता ह्रास र वनको विनास, प्राकृतिक प्रकोप, वातावरणीय ह्रास, र भविष्यमा अन्य दिगो विकास चुनौतिको समस्या सामना गर्नु पर्नेछ ।

भू-उपयोग व्यवस्थापनको माथिका मुद्दाहरुलाई महसुस गर्दै, नेपाल सरकारले भू-उपयोग ऐन २०७६, भू-उपयोग नियमावली २०७९ कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । यी नीति र ऐनले अनियोजित, अवैध, खतरनाक बस्ती, खाद्य

सुरक्षाको मुद्दालाई सम्बोधनमा जोड दिएका छन् । विपद् जोखिम व्यवस्थापन र अन्य मुद्दाहरु राम्रोसंग कल्पना भू-उपयोग क्षेत्र र योजनाको माध्यमबाट र स्थानीय सरकारलाई भू-उपयोग नीतिको मार्गनिर्देशन र भूमि व्यवस्थापन, सहकारी र गरीबी उन्मूलन मन्त्रालय, नेपालसंग निकट समन्वयमा भू-उपयोग योजना तयार गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ ।

५.३.२ भू–उपयोग क्षेत्र: कार्य र सिद्धान्त

भू-उपयोग क्षेत्रको महत्वलाई ध्यानमा राखी, भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्दा भूमि सुधार र व्यबस्थापन मन्त्रालयद्वारा प्रदान गरिएको प्राविधिक गाइड लाईन अनुसार गरिएको छ ।

- ❖ कृषि क्षेत्र, आवासीय क्षेत्र, वाणिज्यिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, सार्वजनिक सेवा क्षेत्र र अन्य उपयोगमा भूमिको वर्गीकरण गर्ने ।
- ❖ सम्भावित आवासीय, वाणिज्यिक, औद्योगिक र सार्वजनिक उपयोगिताको क्षेत्रहरु छुट्टाउँदा सन्तुलित वातावरणको पहिचान गर्ने ।
- ❖ उत्पादकत्व बढाउन जग्गाको गुणस्तर, भूमी क्षमता, सिँचाइ सुविधाको आधारमा कृषि भूमिलाई तुलनात्मक रुपमा लाभदायक उपक्षेत्रहरुमा वर्गीकरण गर्ने ।
- ❖ वन, झाडी, नदी, खोला र दलदल, सिमसार भूमि आदि प्राकृतिक स्रोतहरुको उचित संरक्षण गर्ने ।

भू-उपयोग ऐन २०७६ अनुसार भू-उपयोग क्षेत्रको निर्धारीत मापदण्डहरुः

- ❖ **क्षमता/उपयुक्ततामा आधारितः** माटो, भू-विज्ञान र जोखिमको आधारमा भूमि क्षमता र उपयुक्तता अनुसार भू–उपयोगको क्षेत्र निर्धारण गरिनेछ ।
- ❖ **वर्तमान भू-उपयोग आधारितः** वर्तमान भू–उपयोग क्षेत्रको भूमि क्षमता र उपयुक्तता साथै जोखिममुक्त क्षेत्र हुनेछ भन्ने मानिएको छ ।
- ❖ **आवश्यकतामा आधारितः** स्थानिय तहमा नागरिकको हितको लागि आवश्यक पूर्वाधारको विकास, आर्थिक र सामाजिक उपयोगको समेतको अधारमा भू-उपयोग क्षेत्र परिवर्तन गर्न सकिने ।

भू-उपयोग नियमावली २०७९ अनुसार भू-उपयोग क्षेत्रको निर्धारीत मापदण्डहरुः

- कृषि भूमि सकेसम्म अक्षुण राख्नुपर्दछ ।
- बन क्षेत्र घटाउनु हुदैन, बरु बढाउन सकिन्छ ।
- सिमसार क्षेत्रको संरक्षण गर्नुपर्दछ ।
- प्राकृतिक जोखिम क्षेत्र निर्धारण गर्नुपर्ने ।
- योजनाबद्ध बस्तीका लागि उपयुक्त आवासीय क्षेत्रहरु पहिचान गरिनुपर्दछ ।
- व्यापारिक, औद्योगिक र आर्थिक क्रियाकलापको लागि उपुक्त जमिन छुट्याउनु पर्दछ ।
- खण्डिकरण नियन्त्रणका लागि कृषियोग्य भूमिमा कम्तिमा २००० वर्गमिटर भन्दा सानो कित्ता गरिने छैन । साथै आवासिय क्षेत्रमा १३० वर्ग मि. (७.६८ धुर) भन्दा सानो कित्ताकाट हुने छैन ।

५.४ विधि र मापदण्ड

भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्न बहु मापदण्ड मूल्या्कन (MCE) पद्धतिको विश्लेषणको माध्यम आधारमा मूल्याङ्कन गरिएको छ, ति प्रमुख मापदण्डहरुमा भूमि प्रणाली विशेषता, माटोको विशेषताहरु, भूमि क्षमता, भौगोलिक विशेषताहरु, र जोखिम विश्लेसण रहेका छन्। यि विशेषताहरुको विश्लेषणको क्रममा अध्ययन क्षेत्रको सामाजिक, आर्थिक र पर्यावरणीय प्रभावहरुलाई पनि विचार गरीएको छ। चित्र नं. २५ ले भू–उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्दा अपनाईएको सामान्य दृष्टिकोण र पद्धतिगत ढाँचा देखाईएको छ।

भू–उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्दा भू–उपयोग ऐन २०७६ र भू-उपयोग नियमावलि २०७९ ले निर्देशित गरेका भू–उपयोग क्षेत्र वर्गहरु कायम गरिएको छ। ति भू–उपयोग वर्गहरु: कृषि क्षेत्र, आवासीय क्षेत्र, व्यवसायिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, वन क्षेत्र, सार्वजनिक उपयोग क्षेत्र, खानी र खनिज क्षेत्र, सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र, नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र, अन्य क्षेत्र। प्रत्येक भू–उपयोग क्षेत्र निर्धारणको लागि विज्ञ समुहले विभिन्नबाट तथ्यांक विश्लेसणबाट प्राप्त गरेका तथ्यहरु, नगरपालिका अधिकारीहरु, जनप्रतिनिधिहर र सरोकारवालाहरुबाट प्राप्त प्रतिक्रियाको आधारमा गरीएको थियो।

बहु मापदण्डको विश्लेषण गर्नको लागि भौगोलिक सुचना प्रणालीको उपयोग गरिएको छ। यि बहु मापदण्डहरुमा भूमि प्रणाली इकाई, माटो विशेषताहरु, भौगोलिक सुविधाहरु र भूमि क्षमता आदि भौतिक मापदण्डहरु हुन् भने खतरा क्षेत्र, र भूमि उपयोग, पूर्वाधार र सामाजिक-आर्थिक र जनसांख्यिकी अवस्थालाई सांस्कृतिक मापदण्डहरुको रुपमा समावेस गरिएको छ। यी मापदण्डहरुलाई कारकहरु र बाधाहरुरू गरि दुई वर्गमा वर्गीकरण रीएको छ। भू–उपयोग क्षेत्र निर्धारणको कारकहरुमा भूमि प्रणाली, भूमि क्षमता, माटो, सडक र बस्तीबाट भूउपयोग दूरी आदि हुन् भने बाधाहरुमा जोखिमको अवस्था, वन र संरक्षित क्षेत्रहरु, आवासीय, व्यवसायिक क्षेत्रहरु, सांस्कृतिक र पुरातात्विक स्थलहरु सामेल छन्।

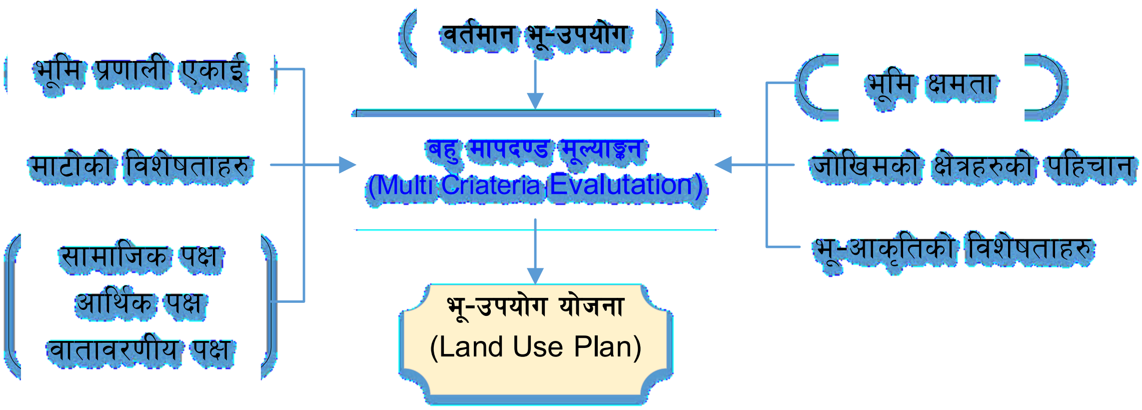

चित्र नं. २५. भू–उपयोग योजना निर्माण पद्धति ढाँचा

५.५ भू–उपयोग क्षेत्रहरु र तिनीहरुको विवरण

भू–उपयोग क्षेत्र ऐन २०७६ र भू–उपयोग नियमावली २०७९ अनुसार नेपालको भूबनौट, भूमि प्रणाली विशेषता, माटोको विशेषताहरु, भूमि क्षमता उपयुक्तता भौगोलिक विशेषताहरु, भूमिको मौजुदा उपयोग र आवश्यकताका समेतको अधारमा देहाय बमोजिम भूमि उपयोगका विभिन्न दश वटा क्षेत्रहरु वर्गिकरण गरिएको छ:

१. कृषि क्षेत्र

२. आवासीय क्षेत्र

३. व्यावसायिक क्षेत्र

४. औद्योगिक क्षेत्र

५. वन क्षेत्र

६. सार्वजनिक उपयोगका क्षेत्र

७. खानी तथा खनिज क्षेत्र

८. सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक क्षेत्र

९. नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र

१०. अन्य क्षेत्र ।

यस अध्ययनमा भू-उपयोग ऐन २०७६ र भू–उपयोग नियमावली २०७९ को निर्देशन अनुसार भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गरिएको छ । तालिका नं. २९ मा देखाइएको अनुसार निम्न क्षेत्रहरु र उप-क्षेत्रहरुमा भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण गरिएको छ ।

तालिका नं. २९. अध्ययन क्षेत्रको भू–उपयोग क्षेत्र र उपक्षेत्र ढाँचा

भू-उपयोग क्षेत्र	**भू-उपयोग क्षेत्रको प्रकार**	**भू-उपयोग क्षेत्र उपप्रकार**	**विवरण**
पकेट क्षेत्र १	कृषि क्षेत्र	पकेट क्षेत्र १A	अन्न बाली उत्पादन क्षेत्र
		पकेट क्षेत्र १B	नगद बाली क्षेत्र
		पकेट क्षेत्र १C	बागवानी क्षेत्र
		पकेट क्षेत्र १D	पशुपालन क्षेत्र
		पकेट क्षेत्र १E	माछा पालन क्षेत्र
		पकेट क्षेत्र १F	कृषि वन क्षेत्र
		पकेट क्षेत्र १G	अन्य कृषि क्षेत्र
पकेट क्षेत्र २	आवासीय क्षेत्र	पकेट क्षेत्र २A	वर्तमान् आवासीय क्षेत्र
		पकेट क्षेत्र २B	सम्भावित आवासीय क्षेत्र
पकेट क्षेत्र ३	व्यापारिक क्षेत्र	पकेट क्षेत्र ३A	सेवा क्षेत्र
		पकेट क्षेत्र ३B	व्यापारिक क्षेत्र
पकेट क्षेत्र ४	औद्योगिक क्षेत्र	पकेट क्षेत्र ४A	वर्तमान् औद्योगिक क्षेत्र
		पकेट क्षेत्र ४B	सम्भावित औद्योगिक क्षेत्र
पकेट क्षेत्र ५	वन क्षेत्र	पकेट क्षेत्र ५A	वर्तमान् वन क्षेत्र
		पकेट क्षेत्र ५B	सम्भावित वन क्षेत्र ।
पकेट क्षेत्र ६	सार्वजनिक उपयोग क्षेत्र	पकेट क्षेत्र ६A	सडक, रेलवे, बसपार्क, बिमानस्थल र फाहोर व्यावस्थापन स्थल आदि अन्तर्गत क्षेत्र ।
		पकेट क्षेत्र ६C	खुला ठाउँ, पिकनिक स्थल, खेल मैदान र स्टेडियम आदि क्षेत्र ।
		पकेट क्षेत्र ६E	सार्वजनिक स्वास्थ्य, शिक्षा, पुस्तकालय, पुलिस स्टेशन, दमकल स्थल, टेलिफोन, बिजुली आदि क्षेत्र ।
		पकेट क्षेत्र ६F	चरिचरण क्षेत्र
		पकेट क्षेत्र ६G	सरकारी संस्थागत क्षेत्र

भू-उपयोग क्षेत्र	भू-उपयोग क्षेत्रको प्रकार	भू-उपयोग क्षेत्र उपप्रकार	विवरण
		पकेट क्षेत्र ६H	खुला क्षेत्र
पकेट क्षेत्र ७	अन्य क्षेत्र	पकेट क्षेत्र ७	अन्य क्षेत्र (आवश्यकता अनुसार)
पकेट क्षेत्र ८	खानी र खनिज क्षेत्र	पकेट क्षेत्र ८A	अवस्थित खानी र खनिज क्षेत्र
		पकेट क्षेत्र ८B	सम्भावित खानी र खनिज क्षेत्र
पकेट क्षेत्र ९	सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र	पकेट क्षेत्र ९A	अवस्थित सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र
		पकेट क्षेत्र ९B	सम्भावित सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र
पकेट क्षेत्र १०	नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र	पकेट क्षेत्र १०A	अवस्थित नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र
		पकेट क्षेत्र १०B	सम्भावित नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र

भू-उपयोग ओजनाको निम्न मुख्य उद्देश्यहरुलाई व्यावहारिक रूपमा दिशानिर्देशको रूपमा पालन गर्नुपर्छ।

- जनसंख्या, वातावरण र दिगो विकासको दृष्टिकोणबाट सन्तुलित भू उपयोगको उपयोगको लागि बिभिन्न भूमि उपयोग क्षेत्रहरु बीच अनुपात कम गर्ने।
- कृषि क्षेत्रको लागि भौगोलिक विशेषता, भूमी क्षमता र माटोको गुणस्तरमा आधारित क्षेत्रहरुको पहिचान गरी स्थानियहरुको आय आर्जनका वृद्धी लागि तुलनात्मक रूपमा अधिक लाभको हुने कृषि बाली क्षेत्र, फलफूल क्षेत्र, नगदी बाली क्षेत्र र जडीबुटी उत्पादन क्षेत्र जस्ता कृषि क्षेत्रहरु छुट्टाईएको छ।
- नगरपालिकामा आवास, व्यावसायिक, औद्योगीकरण र अन्य गैर कृषि प्रयोजनका लागि जोखिम रहित स्थान पहिचान गरीएको छ। साथै यस्ता गैर कृषि प्रयोजनका क्षेत्र पहिचान गर्दा वन, नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र र सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्रको संरक्षण र विकास मा उल्लेख्य ध्यान दिदै सामाजिक, आर्थिक र वातावरण सन्तुलन र दिगो विकासमा जोड दिईएको छ।
- विपद जोखिम क्षेत्रमा रहेका मुख्य बस्तीहरुको पहिचान गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्दै योजनाबद्ध रुपमा विकास गर्न जोड दिईएको छ।

तालिका नं. ३०. भू-उपयोग र भूमि क्षमताको सम्बन्ध

भू–उपयोग	भूमि क्षमता वर्ग			
	२	३	४	५
कृषि	उपयुक्त संचाई सुविधा भएको र कृषिको कार्यका लागि उपयुक्त।	कृषिको कार्यका लागि गह्रा र अन्य माटो संरक्षण उपायहरु आवश्यक	कृषि कार्यका लागि गह्रा र अन्य माटो संरक्षण उपायहरु आवश्यक। वनको लागि बाढी अनुकूल जमिन।	कृषि कार्यका लागि गह्रा र अन्य माटो संरक्षणका लागि रुखविरुवा लगाउनु आवश्यक। वनको लागि बाढी अनुकूल जमिन।
जंगल वा झाडी	वर्तमान जंगल क्षेत्रमा परिवर्तन छैन, पहिरो क्षेत्रमा जंगल	पहिरो क्षेत्रमा जंगल क्षेत्रको प्रस्ताव गरिएको छ।	पहिरो क्षेत्रमा जंगल क्षेत्रको प्रस्ताव गरिएको छ।	पहिरो क्षेत्रमा जंगल क्षेत्रको प्रस्ताव गरिएको छ।

भू–उपयोग	भूमि क्षमता वर्ग			
	२	३	४	५
	क्षेत्रको प्रस्ताव गरिएको छ ।			
आवासीय	कुनै परिवर्तन छैन नयाँ आवासीय क्षेत्र मुख्य कृषि बाट टाढा र अन्य सामाजिक, आर्थिक सुविधाको पहुँच । शहरीकरण मापदण्ड पछि विकसित गर्न सकिने ।	कुनै परिवर्तन छैन नयाँ आवासीय क्षेत्र मुख्य कृषिबाट टाढा स्थिर ढलान र अन्य सामाजिक, आर्थिक सुविधाको नजिक । शहरीकरण मापदण्ड लागु गरि विकसित गर्न सकिने ।	सुरक्षित क्षेत्र वा जोखिम न्यूनीकरणको लागि स्थानान्तरण ।	सुरक्षित क्षेत्र वा जोखिम न्यूनीकरणको लागि स्थानान्तरण ।
व्यावसायिक	नयाँ क्षेत्र मुख्य कृषि क्षेत्रबाट टाढा र अन्य सामाजिक, आर्थिक सुविधाको निकटता, शहरीकरण प्रवृत्ति मापदण्ड पछी विकसित गर्न सकिन्छ । उद्योगहरुलाई कम से कम पर्यावरण र मानव बस्तीहरुमा प्रदूषणको कम हुने साइटहरुमा अवस्थित हुनु पर्छ ।	वाणिज्यिक र औद्योगिक स्थिर ढलान र माथिको मापदण्डमा विकसित गर्न सकिन्छ । अन्य सामाजिक, आर्थिक सुविधाको निकटता । शहरीकरण प्रवृत्ति मापदण्ड गरि विकसित गर्न सकिने ।	सिफारिश गरीएको छैन ।	सिफारिश गरीएको छैन ।
औद्योगिक	नयाँ क्षेत्र मुख्य कृषि क्षेत्रबाट टाढा र अन्य सामाजिक, आर्थिक सुविधाको निकटता, उद्योग स्थापना गर्दा पर्यावरण र मानव बस्तीहरुमा प्रदूषण कम हुने स्थानमा स्थित हुनु पर्छ ।	स्थिर ढलान र नयाँ क्षेत्र मुख्य कृषि क्षेत्रबाट टाढा हुने तथा अन्य सामाजिक, आर्थिक सुविधाको निकटता, र उद्योग स्थापना गर्दा पर्यावरण र मानव बस्तीहरुमा प्रदूषण कम हुने स्थानमा स्थित हुनु पर्छ ।	स्थिर ढलान र कडा जोखिम न्यूनीकरण उपायहरु आवश्यक र अन्य सामाजिक, आर्थिक सुविधाको निकटता, उद्योग स्थापना गर्दा पर्यावरण र मानव बस्तीहरुमा प्रदूषण कम हुने स्थानमा स्थित हुनु पर्छ ।	सिफारिश गरीएको छैन ।
सार्वजनिक उपयोग क्षेत्र	नगरपालिकाको सौन्दर्यता वृद्धी गर्न र अन्तरिक र बाह्य पर्याटन विकास गर्न सकिन्छ			

भू–उपयोग	भूमि क्षमता वर्ग			
	२	३	४	५
खानी र खनिज क्षेत्र	नयाँ क्षेत्र मुख्य कृषि क्षेत्रबाट टाढा र अन्य सामाजिक, आर्थिक सुविधाको निकटता, खानी स्थापना गर्दा पर्यावरण र मानव बस्तीहरुमा प्रदूषण कम हुने स्थानमा स्थित हुनु पर्छ ।	स्थिर ढलान, नयाँ क्षेत्र मुख्य कृषि क्षेत्रबाट टाढा र अन्य सामाजिक, आर्थिक सुविधाको निकटता, खानी स्थापना गर्दा पर्यावरण र मानव बस्तीहरुमा प्रदूषण कम हुने स्थानमा स्थित हुनु पर्छ ।	स्थिर ढलान, खानी स्थापना गर्दा पर्यावरण र मानव बस्तीहरुमा प्रदूषण कम हुने स्थानमा स्थित हुनु पर्छ ।	स्थिर ढलान, खानी स्थापना गर्दा पर्यावरण र मानव बस्तीहरुमा प्रदूषण कम हुने स्थानमा स्थित हुनु पर्छ ।
सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्रको विशेषताहरु	संरक्षित र स्थिर ढलान र सामाजिक, आर्थिक सुविधाको निकटता स्थानमा निर्माण ।	संरक्षित र स्थिर ढलान र सामाजिक, आर्थिक सुविधाको निकटता स्थानमा निर्माण ।	संरक्षित र स्थिर ढलान र सामाजिक, आर्थिक सुविधाको निकटता स्थानमा निर्माण ।	संरक्षित र स्थिर ढलान र सामाजिक, आर्थिक सुविधाको निकटता स्थानमा निर्माण ।
नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र	अतिक्रमण क्षति र प्रदूषणबाट सुरक्षित गर्नको लागि आवश्यक छ ।	अतिक्रमण क्षति र प्रदूषणबाट सुरक्षित गर्नको लागि आवश्यक छ ।	अतिक्रमण क्षति र प्रदूषणबाट सुरक्षित गर्नको लागि आवश्यक छ ।	अतिक्रमण क्षति र प्रदूषणबाट सुरक्षित गर्नको लागि आवश्यक छ । नदी र नदीको पारिस्थितिकीलाई सुरक्षित राख्नुपर्छ,
अन्य	स्थानिय भू-उपयोग परिषदले सिफारिस गरेपछि मात्र । हाललाई केहि नयाँ वर्ग थपिएको छैन ।			

५.६ प्रस्तावित भू–उपयोग क्षेत्रको लागि मापदण्ड

भू–उपयोग योजनाका बाधा र अवसरहरु विश्लेषण गर्दा धेरै मापदण्डलाई अध्ययन गरीएको छ । भू–उपयोग योजना निर्माणमा खासगरि दुई किसिमका दृष्टिकोण उपयोग गरीएको छ। पहिलो चरणमा भौगोलिक विशेषताहरु जस्तै स्थलाकृति, माटो, जलवायु, प्राकृतिक विपद र यसका जोखिमको स्थितिको आधारमा मूल्याङ्याकन गरी भूमिको निहित क्षमताहरुलाई विचार गरीएको छ । वर्तमान कृषि, बस्ती र अन्य गैर कृषि प्रयोजनको लागि भौगोलिक सीमान्त क्षेत्रहरुमा वन क्षेत्र प्रस्तावित गरिएको छ । दोस्रो चरणमा, भविष्यमा सम्भावित उपयुक्त आवासीय, व्यावसायिक र बजार केन्द्रहरु, औद्योगिक, सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्रहरु र अन्य गैर कृषि प्रयोजनका लागि प्राकृतिक विपद र जोखिम मूल्यांकन, सडक सञ्जालको वर्तमान स्थिति र पुर्वाधार विकासको क्षेत्रको आधारमा मूल्यांकन र पहिचान गरीएको छ । यो भू–उपयोग योजना स्थानीय सरकारद्वारा पहिचान गरिएका र परिकल्पना गरिएका कृषि पकेट क्षेत्रहरुलाई समेत मध्यनजर गरीएको छ । भू–उपयोग योजना

निर्माणका क्रममा भू–उपयोगमा हुन सक्ने बाधा र अवसरहरुको विश्लेसणका लागि विभिन्न मापदण्डहरु अपाईएको छ। ति भू–उपयोग मापदण्डहरु र भू–उपयोग क्षेत्रहरु वर्गीकरणमा अवलम्बन गरिएको छ।

१. कृषि क्षेत्र

क) वर्तमान कृषि क्षेत्रहरु सकेसम्म अक्षुण राखिएको छ।

ख) माटोको उर्वरता उच्च वा मध्यम क्षेत्र

ग) राम्रो जल निकासी भएको उत्पादक क्षेत्र

घ) गम्भीर बाढी र पहिरोको प्रकोप क्षेत्रहरु नभएको क्षेत्र

ङ) सिंचाईको लागि राम्रो संभावना भएको क्षेत्रहरु

च) बजारको नजिक र चिस्यान केन्द्र र संकलन केन्द्रको सुविध भएको क्षेत्र

क) माछापालनः

- वर्तमान माछा उत्पादन भएको ठाउँ
- माछा उत्पादन गर्न सकिने अन्य स्थानीय जल क्षेत्रहरु।

२. आवासीय क्षेत्र

क) प्रस्तावित आवासीय क्षेत्र सकेसम्म ३० डिग्री भन्दा कम ढलान/Slope भएको क्षेत्र।

ख) प्रस्तावित आवासीय क्षेत्र जोखिममुक्त (सबै प्रकारको जोखिम) क्षेत्र।

ग) प्रस्तावित आवासीय र व्यावसायिक क्षेत्रदेखि र सडकदेखि बढिमा १०० मिटरको अर्धव्यास भित्र।

घ) प्रस्तावित आवासीय क्षेत्रमा कृषि क्षेत्रहरु लागि न्युन भूमि क्षमता भएको।

ङ) प्रस्तावित आवासीय क्षेत्रमा सडकहरु संजालको नजिकै र अन्य पुर्वाधार विकास भएको।

च) प्रस्तावित आवासीय र व्यावसायिक क्षेत्रहरु सरकारद्वारा प्रदान गरीएको निर्देशन अनुसार बिकास हुने।

३. व्यावसायिक क्षेत्र

क) प्रस्तावित आवासीय क्षेत्रको मापदण्ड पूरा भएको, तर भविष्यमा सेवा र व्यापारिक गतिविधिहरुको विकासको हुन सक्ने क्षेत्रहरु विस्तार गरियो।

ख) प्रस्तावित व्यावसायिक क्षेत्रको सकेसम्म वर्तमान व्यावसायिक वरिपरि भएको।

ग) वर्तमान आवासीय क्षेत्रको नजिक र सडकहरु संजालसंग जोडिएको र अन्य पुर्वाधार विकास भएको

घ) प्रस्तावित व्यावसायिक क्षेत्र स्थानीय प्रशासनिक र सरकारी कार्यालय नजिक भएको।

ङ) पुरातात्विक र सांस्कृतिक सम्पदा वा पर्यटन स्थलहरु (सिमसार/वन्यजन्तु बासस्थान र अन्य) को नजिक तर ति संपदाहरुको पर्यावरणीय अखण्डता जोखिम रहित भएको।

च) प्रस्तावित व्यावसायिक क्षेत्र वन जंगल बाट टाढा भएको।

४. औद्योगिक क्षेत्र

क) प्रस्तावित औद्योगिक क्षेत्र सकेसम्म वर्तमान औद्योगिक क्षेत्र वरिपरि हुन उपयुक्त भएको।

ख) सडकहरु संजालसंग जोडिएको र अन्य पुर्वाधार विकास भएको ।

ग) पुरातात्विक र सांस्कृतिक सम्पदा वा पर्यटन स्थलहरु (सिमसार/वन्यजन्तु बासस्थान र अन्य) को टाढा र ति संपदाहरुको पर्यावरणीय अखण्डता जोखिम रहित भएको ।

घ) प्रस्तावित औद्योगिक क्षेत्र वन जंगल बाट टाढा भएको ।

ङ) वर्तमान आवासीयबाट टाढा भएको ।

च) प्रस्तावित औद्योगिक क्षेत्र जोखिममुक्त भएको ।

छ) प्रस्तावित औद्योगिक क्षेत्रहरु स्थापना गर्दा पर्यावरण र मानव बस्तीहरुमा प्रदूषण कम हुने स्थानमा स्थित भएको ।

५. वन क्षेत्र

क) वर्तमान वनलाई अक्षुण राखेको र सकेसम्म बढाउने प्रस्ताव गरिएको ।

ख) सम्भव भए वर्तमान वनको क्षेत्र विस्तार गरिएको ।

ग) आवास र कृषिको लागि उपयुक्त नभएको ।

घ) सार्वजनिक बंजर भूमि (अपंजीकृत भूमि/परित्याग बाढी मैदान) ।

छ) उच्च प्राकृतिक जोखिम क्षेत्र ।

६. सार्वजनिक उपयोगिता र खुला क्षेत्र

क) विद्यमान सार्वजनिक स्थलहरु अक्षुण्ण राखेको ।

ख) वर्तमान र सम्भावित आवासीय क्षेत्र, व्यावसायिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्रको नजिक ।

ग) सडक संजालको लागि सुविधा भएको ।

घ) यदि सम्भव भएमा माटोको उर्वरता कम वा धेरै कम भएको ।

ङ) जोखिममुक्त भएको (सबै प्रकारको जोखिम) ।

७. सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र

क) सांस्कृतिक, धार्मिक, र पुरातात्विक स्थलहरु अक्षुण्ण र संरक्षण गरेको ।

ख) सडक संजालको लागि सुविधा भएको ।

ग) जोखिममुक्त (सबै प्रकारको जोखिम) ।

८. नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र

क) राष्ट्रिय भूउपयोग ऐन २०१९ ई.स. द्वारा परिभाषित गरे अनुसारको नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र ।

ख) अतिक्रमण र प्रदूषणबाट सुरक्षित ।

९. खानी तथा खनिज क्षेत्र

क) भू–उपयोग ऐन २०७६ को दफा २ को उपदफा (ङ) द्वारा परिभाषित क्षेत्र ।

ख) विशेषज्ञहरुको अध्ययनद्वारा परिभाषित उपयुक्त क्षेत्रहरु ।

१०. अन्य क्षेत्र

क) वर्तमान भूउपयोगमा पहिरो क्षेत्र राखिएको र प्रस्तावितमा केहि अन्य प्रस्ताव नभएको ।

५.७ प्रस्तावित भू–उपयोग क्षेत्र

सूर्योदय नगरपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग क्षेत्रहरुलाई भू-उपयोग नियमावलि २०७९ ले तोकिएको मापदण्ड अनुसार भू-उपयोग क्षेत्रहरु (Land Use Zoning) प्रस्तावित गरिएको छ । यस नगरपालिकाको लगभग धेरै भागमा कृषि क्षेत्र रहेको छ। यसका साथै आवास क्षेत्र पनि लगभग सबै सडकको आसपास (आधारभूत मापदण्ड पुगेका क्षेत्रहरुमाः जस्तै सडक, बिजुली, खानेपानी, ढल) आवास क्षेत्रहरु प्रस्ताव गरिएको छ । साथै ३० डिग्री भन्दा कम भिरालो जमिनमा मात्र प्रस्ताव गरिएको छ। यस नगरपालिका जिल्लाकै पर्यटकिय क्षेत्र भएको हुनाले फिक्कल, कन्याम, पशुपतिनगर र अन्तुमा आवासिय क्षेत्रहरु तथा व्यावसायिक क्षेत्रहरु तुलनाम्तक रुपमा अन्य क्षेत्रमा भन्दा बढि रहेको छ।

तालिका नं. ३१. सूर्योदय नगरपालिकाको प्रस्तावित भू–उपयोग क्षेत्र

क.सं.	**भू–उपयोग वर्ग**	**क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)**	**प्रतिशत**
१	कृषि क्षेत्र	१५४.३६	६८.८०
२	आवासीय क्षेत्र	३६.१६	१६.११
३	व्यावसायिक क्षेत्र	१.३६	०.६१
४	सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक क्षेत्र	०.०२	०.०१
५	वन क्षेत्र	१७.२२	७.६७
६	नदी तथा ताल क्षेत्र	२.३९	१.०६
७	औद्योगिक क्षेत्र	०.१०	०.०४
८	खानी तथा खनिज क्षेत्र	०.९१	०.४१
९	सार्वजनिक उपयोगका क्षेत्र	११.८५	५.२८
	जम्मा	**२२४.३७**	**१००.००**

तालिका नं. ३२. वडा अनुसार प्रस्तावित भू–उपयोग क्षेत्रहरु

प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र	**वडा नं. र क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)**														**क्षेत्रफल**
	१	**२**	**३**	**४**	**५**	**६**	**७**	**८**	**९**	**१०**	**११**	**१२**	**१३**	**१४**	
कृषि	१५.५८	७.५०	९.९३	१६.७६	१६.३१	८.६५	६.४९	८.८६	७.५६	६.९०	१२.३४	९.०३	११.६२	१६.८३	१५४.३६
आवास	४.१४	३.००	३.६८	४.८२	२.३०	१.५६	१.३५	२.९३	२.७३	२.४२	१.९८	२.६३	१.१९	१.४२	३६.१६
व्यावसायिक	०.०५	०.१९	०.२०	०.०८	०.०१	०.०१	०.०४	०.२७	०.०८	०.१७	०.१७	०.०५	०.०३	०.०१	१.३६
सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.०२
वन	४.२७	१.७६	०.०१	०.८२	१.०२	१.८५	०.३९	०.०१	०	०.०६	०.१४	०.१७	१.६१	५.१२	१७.२२
नदी तथा ताल	०.२२	०.०१	०.०६	०.१२	०.६५	०.०९	०.१२	०.०५	०.०४	०.०२	०.०५	०.१०	०.२६	०.५९	२.३९
औद्योगिक	०.००	०	०.००	०.०२	०.००	०.००	०.०१	०.०३	०.०१	०.०१	०.०१	०.००	०.००	०.००	०.१०
खानी तथा खनिज	०.०५	०.१९	०.४२	०.०९	०	०.०२	०.०१	०.००	०.०३	०.००	०.०७	०.०१	०	०.०३	०.९१
सार्वजनिक उपयोग	०.८२	०.७३	०.७१	१.२७	०.७८	०.८७	०.५३	१.२३	१.०५	०.७०	०.८२	१.०३	०.५३	०.७८	११.८५
जम्मा	**२५.१३**	**१३.३९**	**१५.०२**	**२३.९९**	**२१.०९**	**१३.०६**	**८.९३**	**१३.३८**	**११.४९**	**१०.२८**	**१५.५८**	**१३.०२**	**१५.२४**	**२४.७८**	**२२४.३७**

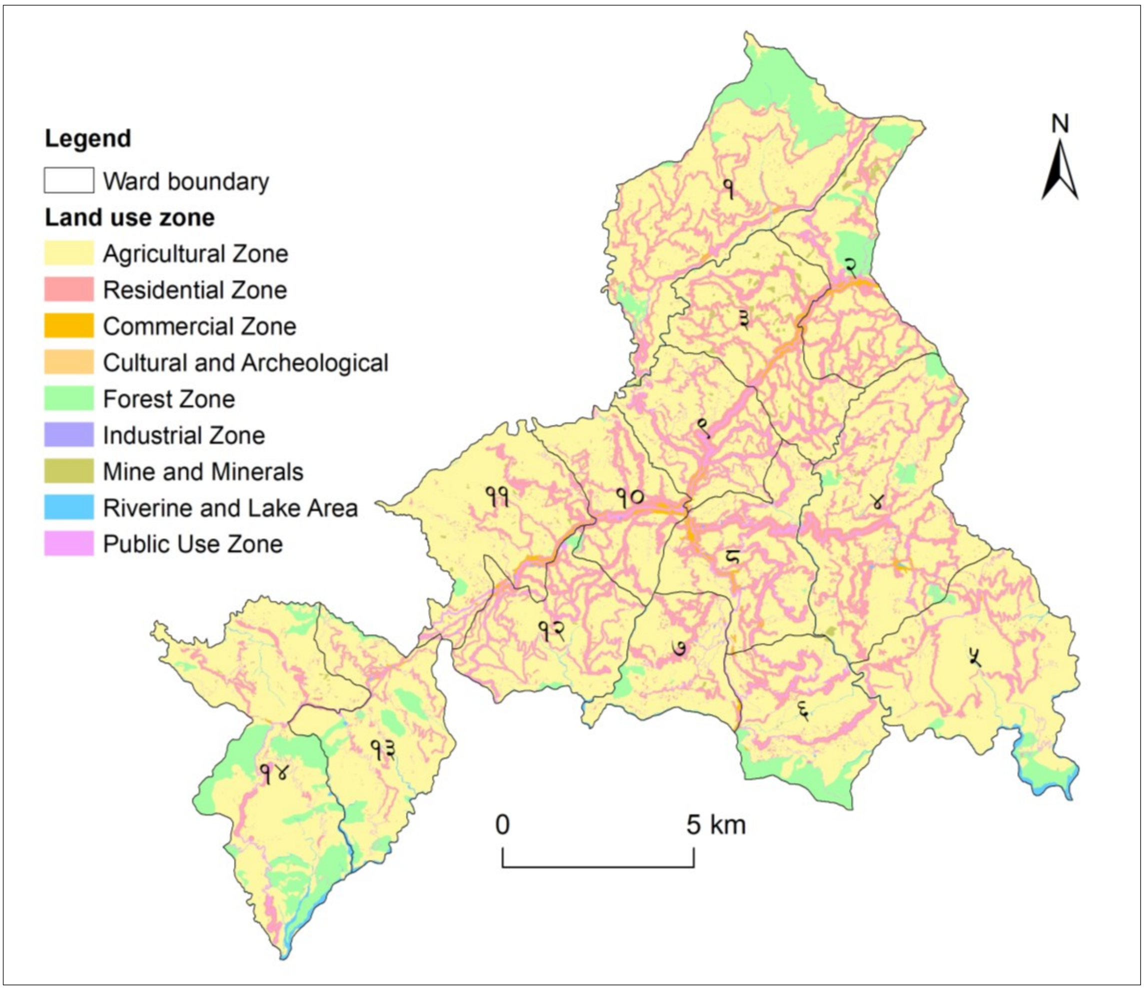

चित्र नं. २६. सूर्योदय नगरपालिकाको प्रस्तावित भू–उपयोग नक्सा

५.७.१ कृषि क्षेत्र

बालीका प्रकारहरु: नगरपालिकाको कृषि/फसल उत्पादन कृषि भूमि प्रकार, सिंचाई र वर्षा अनुसार फरक हुन्छ । सूर्योदय नगरपालिकामा धान, मकै, गहुँ मुख्य अन्नबाली हुन् । यसका साथै चिया यहाँको प्रमुख नगदे बालिको रुपमा रहेको छ । यसका साथै विभिन्न जातका मौसमि र बेमौसमी तरकारी, फलफुल उत्पादनको लागि प्रयाप्त सम्भाव्य रहेको देखिन्छ । यस नगरपालिकामा कुल १९२.९३ वर्ग कि.मि. कृषि योग्य जमिन रहेता पनि हालको भूउपयोग वर्गिकरणले यसको बाकि क्षेत्रफल १५४.३६ वर्ग कि.मि. भएको छ । यस मध्ये मुख्य गरि नगदे बाली प्रमुख रहेको छ जस्ले ५५.५२ प्रतिशत कृषि भूमि ओगटेको छ । त्यसैगरि दोश्रोमा अनाज बाली रहेको जस्ले २१.८३ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरि तेश्रोमा कृषि वन रहेको छ (१८.९८ प्रतिशत) रहेको छ । यसैगरि सागसब्जी उत्पादन, फलफुल खेतिका साथै माछा पालन र पशुपालन पनि केहि क्षेत्रमा थोरै क्षेत्रफलमा गरेको पाइयो ।

तालिका नं. ३३. वर्तमान भू–उपयोग अनुसारको प्रमुख बाली क्षेत्र

क्रम सं	बालीका प्रकार	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
१	कृषि वन (Agro-forestry)	३६.६२	१८.९८

क्रम सं	बालीका प्रकार	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
२	नगदे बाली (Cash crops)	१०७.१२	५५.५२
३	अनाज बाली (Cereal crops)	४२.११	२१.८३
४	माछा पालन (Fish pond)	०.००१	०.००१
५	फलफुल (Fruits)	०.५३	०.२७
६	पशुपालन (Livestock)	०.००२	०.००१
७	सागसब्जी (Vegetable)	६.५५	३.३९
जम्मा		**१९२.९३**	**१००.००**

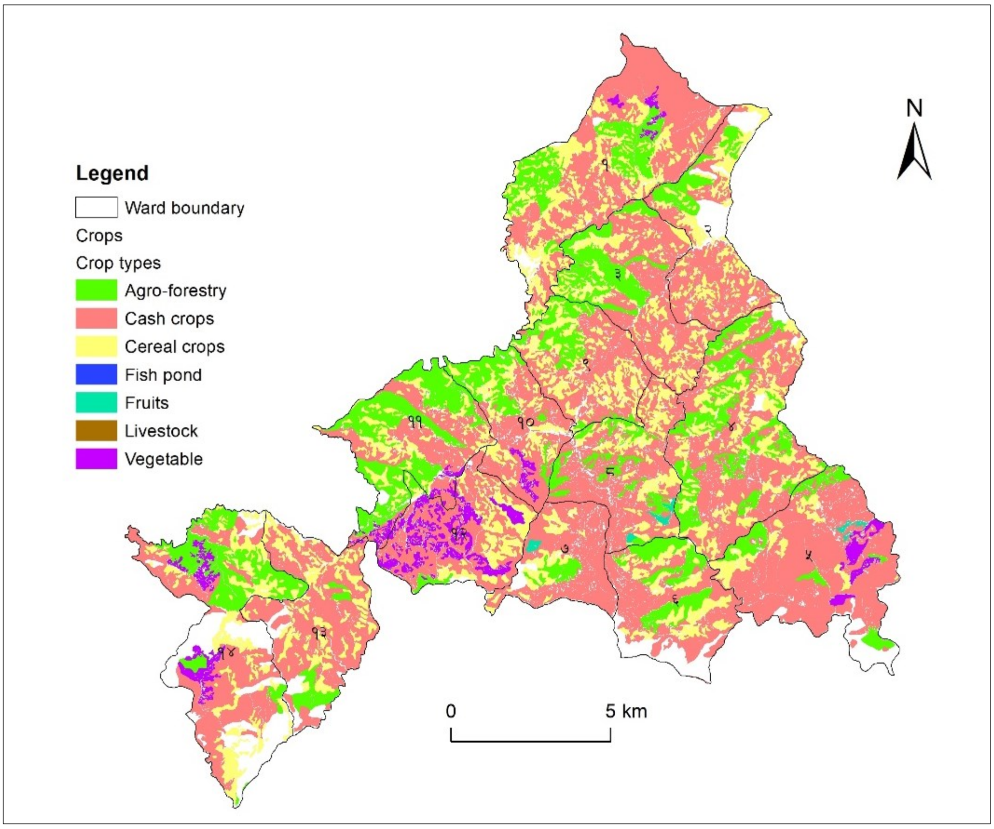

चित्र नं. २७. सूर्योदय नगरपालिकाको प्रमुख बालि क्षेत्र

बाली चक्र: यस नगरपालिकामा मुख्यगरि चिया, आलु, अदुवा, अम्लिोसो, वन्दाकोपी, गोलभेडा, काँक्रो, फुलकोपि, डल्ले खुर्सानि, र अन्य विविध जातका तरकारी र नगदे बालिहरुको व्यावसायिक उत्पादन र बिक्री हुदै आएको छ। साथै सुन्तला, कागती, केरा, किवी लगायतका विभिन्न किसिमका फलफूलहरुको खेती समेत भैरहेको छ। बार्षिक बालि चक्रका आधरमा यो नगरपालिकामा विभिन्न २५ किसिमका बालि चक्र रहेका छन्। धान, मकै, गहुँ, कोदो, तरकारि, पशुपालन, माछापालन मुख्य रहेको छ। चियाले कृषि क्षेत्रको सबैभन्दा बढि हिस्सा ३७.७४ प्रतिशत भाग ओगटेको छ। त्यसैगरि कृषि वन, अम्लिासो, धान-मकै, धान-धानले क्रमश १९.४८, १३.१२, ८.६३ र ७.८० प्रतिशत भाग ढाकेको छ (तालिका नं. ३४)।

तालिका नं. ३४. सूर्योदय नगरपालिकामा बालिको चक्र

क्रम सं	बाली चक्र	क्षेत्रफल	प्रतिशत
१	धान–धान	१५.४४	७.८०
२	धान–मकै	१७.०८	८.६३
३	धान–मकै–तरकारी	०.९७	०.४९
४	धान–मकै अन्य	०.१४	०.०७
५	धान– गहुँ	३.८८	१.९६
६	धान–आलु	०.२६	०.१३
७	आलु–तरकारी	०.०२	०.०१
८	मकै–कोदो	०.१६	०.०८
९	मकै–आलु	२.९०	१.४६
१०	मकै–अन्य	१.३२	०.६७
११	मकै–धान–अन्य	१.००	०.५१
१२	चिया	७४.७३	३७.७४
१३	अम्लिसो	२५.८०	१३.१२
१४	कफि	०.८४	०.४२
१५	अलैची	७.१०	३.५९
१६	फूल	०.००	०.००
१७	अदुवा	०.५२	०.२६
१८	तरकारी –तरकारी	३.५२	१.७८
१९	मकै–तरकारी	३.०४	१.५३
२०	फलफुल –अन्य	०.००	०.००
२१	फलफुल	०.५३	०.२७
२२	पशुपालन	०.००	०.००
२३	माछापालन	०.००	०.००
२४	कृषि वन	३८.५०	१९.४८
	जम्मा	१९७.७९	१००.००

चित्र नं. २८. चिया वगान, कन्याम

५.७.२ आवासिय क्षेत्र

आवसिय क्षेत्र भन्नाले घर, टहरा, भवन र सो संग चर्चेको जमिनलाई जनाउँदछ। यो नगरपालिकामा पनि अन्य पहाडि क्षेत्रमा जस्तै वस्तीहरु छरिएकार रहेको छ। वर्तमान भू-उपयोग डाटा अनुसार यस नगरपालिकामा जम्मा ६.१४ (२.७४ प्रतिशत) भू-भाग आवासिय क्षेत्रले ओगटेको छ। प्रस्तावित भू–उपयोग अनुसार यस वर्गमा ३६.१६ वर्ग कि.मि. (१६.११ प्रतिशत) भएको छ । नगरपालिकाको मूल सडक तथा ठूला वस्तीको वरिपरि दिनानुदिन आवासिय क्षेत्रहरु बढ्दो रुपमा रहेको छ ।

५.७.३ व्यावसायिक क्षेत्र

वर्तमान भू–उपयोग डाटा अनुसार सूर्योदय नगरपालिकामा जम्मा ०.०९ वर्ग कि.मि. (०.०४ प्रतिशत) जमिन व्यावसायिक क्षेत्र रहेका छन् । प्रस्तावित भू–उपयोग अनुसार यस वर्गमा १.३६ वर्ग कि.मि. (०.६१ प्रतिशत) भएको छ। यस नगरपालिकाको फिक्कल, कन्याम, पशुपतिनगर, अन्तु मुख्य व्यापारिक तथा व्यावसायिक क्षेत्रहरु हुन्। उक्त बजारहरुमा लुगा, खाद्यवस्तु, इलेक्ट्रोनिक्स, कृषि फार्म, पशु फार्म, कुखुरा फार्म, बैंक र वित्त कार्यालय, दुग्ध संकलन केन्द्र, काष्ठ मिलहरुका साथै रेस्टुरेन्टहरू र क्याफेहरू छन् । सूर्योदय नगरपालिका पार्श्वचित्र निर्माण सर्वेक्षण २०७४/७५ अनुसार १३९ वटा विभिन्न सहकारीहरु रहेका छन्। साथै ८४ वटा कृषक समूहहरु पनि रहका छन्।

चित्र नं. २९. फिक्कल बजार (Google Earth View)

चित्र नं. ३०. पशुपतिनगर बजार (Google Earth View)

तालिका नं. ३५. वित्तीय संस्था सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	वित्तीय संस्थाको नाम	वडा नं.	टोल
१	ग्लोबल आए.एम.इ. बैंक	२	पशुपतिनगर बजार
२	बिबेक मनिट्रान्सफर	२	पशुपतिनगर बजार
३	राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक पशुपतिनगर	२	पसुपतिनगर बजार
४	छिमेक लघुबित्त विकास बैंक	५	झुल्के घाम
५	फरवार्ड कम्युनिटि माइक्रोफाइनान्स वित्तीय संस्था लि.	९	बरबोटे
६	निर्धन उत्थान बैंक लि.	९	बरबोटे
७	नेशनल माइक्रो फाइनान्स	१०	तल्लो फिक्कल
८	नेरुडे लघुवित्त वित्तीय संस्था	१०	तल्लो फिक्कल
९	एक्सल डेभलपमेन्ट बैंक लि.	१०	फिक्कल
१०	सिएसइ मनि ट्रान्सफर	१०	फिक्कल
११	क्यामब्रिज मनि ट्रान्सफर	१०	फिक्कल
१२	सनराइज मनि ट्रान्सफर	१०	फिक्कल
१३	एभरेस्ट बैंक	१०	फिक्कल
१४	ग्लोबल आएमइ बैंक	१०	फिक्कल
१५	सिद्धार्थ बैंक लि.	१०	फिक्कल
१६	स्वबलाम्भी लघुवित्त वित्तीय संस्था	१०	तल्लो फिक्कल
१७	राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक (फिक्कल)	१०	फिक्कल
१८	कृषि बिकाश बैंक लि.	१०	फिक्कल
१९	नागबेली लघुवित्त वित्तीय सस्था लि.	१०	फिक्कल
२०	श्री कल्याण काटी कृषि सहकारी लि.	११	केराबारी

क.सं.	वित्तीय संस्थाको नाम	वडा नं.	टोल
२१	छिमेक लघुवित्त संस्था	११	केराबारी
२२	जीवन बिकाश समाज	११	आइतबारे
२३	कन्काई बिकाश बैंक	११	तिनघरे
२४	एन.एम.बि माइक्रोफाइनान्स वित्तीय संस्था लि.	१२	तिनघरे

स्रोतः सूर्योदय नगरपालिका पार्श्वचित्र निर्माण सर्वेक्षण २०७४/७५

५.७.४ वन क्षेत्र

वन क्षेत्र भन्नाले सार्वजनिक, सामुदायिक, आंशिक वा पूर्ण रुपमा लिज होल्ड वन, राष्ट्रिय निकुन्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, संरक्षण क्षेत्र, झाडी, झारपात, सवै प्रकारका जंगल र सरकारले वनको रुपमा तोकेको स्थानलाई जनाउँछ । वर्तमान भू-उपयोग डाटा अनुसार वन क्षेत्रले कुल क्षेत्रफलको लगभग ७.६२ प्रतिशत ओगटेको छ । प्रस्तावित भू–उपयोग अनुसार यस वर्गमा १७.२२ वर्ग कि.मि. (७.६७ प्रतिशत) भएको छ । पहिरो क्षेत्रहरुमा प्रस्तावित वन क्षेत्रहरु राखिएको छ । सूर्योदय नगरपालिका पार्श्वचित्र निर्माण सर्वेक्षण २०७४/७५ अनुसार यस नगरपालिका भित्र १७ वटा सामुदायिक वन, १२१ वटा निजि वन रहेको छ जस्ले करिव २३९७.२६ रोपनी क्षेत्रफल ढाकेको छ । सूर्योदय नगरपालिकामा जंगलको क्षेत्र थोरै भएपनि सिंहादेवी, ठुम्के, हिले चित्रे जस्ता जंगलहरू रेडपाण्डा क्षेत्रका लागि लोकप्रिय छन् ।

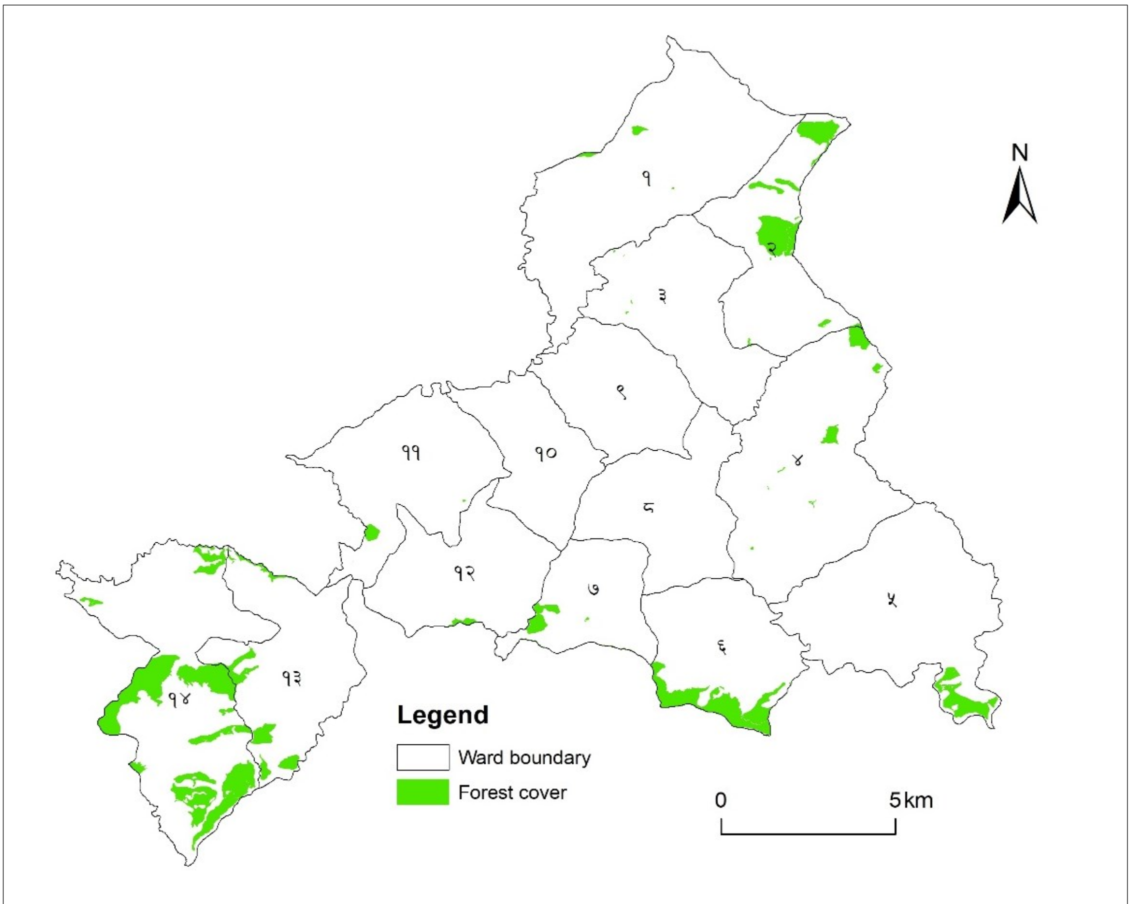

चित्र नं. ३१. सूर्योदय नगरपालिकाको वन क्षेत्र

५.७.५ सार्वजनिक क्षेत्रहरु

सूर्योदय नगरपालिकामा सार्वजनिक उपयोग क्षेत्रहरु जस्तै शैक्षिक, सरकारी कार्यालय, स्वास्थ्य सेवा, संस्थागत, सुरक्षा सेवा र उपयोगिता रहेका छन् । स्कूल, कलेज, पार्क, सडक, खेल मैदान, पिकनिक स्थल, र अन्य सार्वजनिक सेवा गतिविधिहरुद्वारा प्रयोग गरीएको सार्वजनिक जग्गाहरु यस वर्गमा वर्गीकृत छन् । सार्वजनिक सेवालाई शैक्षिक, सरकारी कार्यालय, सुरक्षा सेवा, यातायात पूर्वाधार, स्वास्थ्य सेवा, मनोरन्जन सुविधा, संस्था र अन्यमा आफ्नो कार्यात्मक उपयोगको आधारमा वर्गीकृत गरीएको छ । यस बर्ग अन्तरगत वर्तमान भू–उपयोगको डाटा अनुसार ५.३० बर्ग कि.मि. (२.३६ प्रतिशत) भूमि रहेको छ भने प्रस्तावित भू–उपयोग अनुसार यस वर्गमा ११.८५ वर्ग कि.मि. (५.२८ प्रतिशत) भएको छ । आवास क्षेत्रहरु विस्तार हुदै गर्दा सडक, वसपार्क, पुल, खेलमैदान आदी स्थानहरु पनि विस्तारै वढ्न सक्ने अनुमानाका आधारमा यी क्षेत्रहरु प्रस्तावित गरिएको छ ।

तालिका नं. ३६. सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गाहरुको विवरण

क्र.सं.	विवरण	क्षेत्रफल
१	नगरपालिका भवन रहेको जग्गा	५-९-१-१
२	फोहर मैला व्यवस्थापन	४१-६-१-३
३	बसपार्क -फिक्कल	६-०-०-०
४	बसपार्क - पशुपतिनगर	८-०-०-०
५	सहरी स्वास्थ्य (मलिम)	३-१४-०-०
६	खोप केन्द्र (३) वडा नं. ९, ११, १३	४-२-१-३
७	स्वास्थ्य चौकी वडा नं ७	५-०-०-०
८	खेल मैदान वडा नं ८	१-८-२-२
९	कृषि उपक थोक केन्द्र	३-०-०-०

५.७.६ खानी तथा खनिज

सूर्योदय नगरपालिकामा पाइने खानी र खनिजहरुको संभवना रहेता पनि यसको खोज तथा अनुसन्धान हुन सकेको छैन । यो भू-उपयोग वर्गिकरणको फिल्ड अवलोकन तथा छलफलमा एक दुइ ठाउँमा मात्र खानी तथा खनिज भएको र विगतमा पनि यस्को उत्खनन भएको पाइयो । जस अन्तरगत वडा नं. ४ मा धेरै वर्ष अघि तामाको उत्खनन गरेको र अहिले बन्द रहेको अवस्था रहेछ । त्यसै गरि वडा नं. ६ पनि सानो क्षेत्रमा ढंगा खानी रहेको पाइयो । यसलाई प्रारम्भिक वातावरण प्रभाव न्युनिकरणको (IEE) अध्ययन गरेर व्यवस्थित तरिकाले उत्खनन गर्न सके राम्रै आम्दानी हुन सक्ने देखियो । वर्तमा भूउपयोगमा यसको क्षेत्रफल ०.०७ वर्ग कि.मि. रहेकोमा प्रस्तावित भू–उपयोगमा ०.९१ वर्ग कि.मि. (०.४१ प्रतिशत) भएको छ ।

चित्र नं. ३२. वडा नं. ४ मा रहेको तामाखानी क्षेत्र (रातो घेरा भित्र)

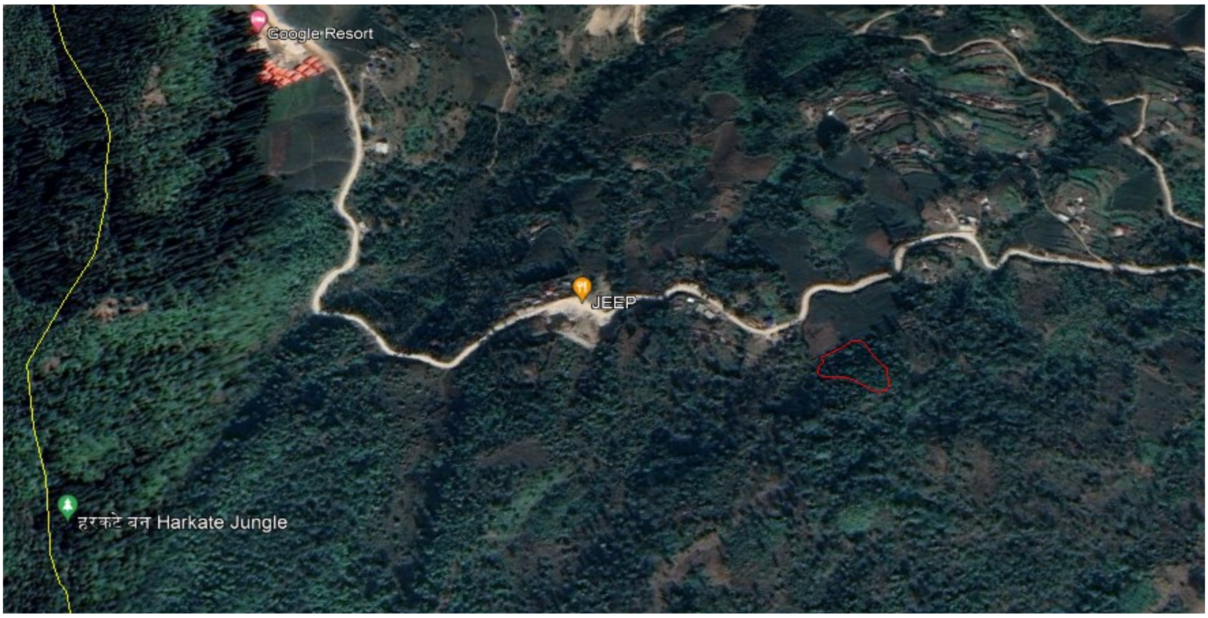

चित्र नं. ३३. वडा नं. ६ मा रहेको ढुंगाखानी क्षेत्र (रातो घेरा भित्र)

५.७.७ सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक क्षेत्र

नेपाल एक विविध सांस्कृतिक र धार्मिक सम्पदा भएको देश हो । देश विभिन्न जातीय समूहहरूको घर हो, प्रत्येक समुदायको आफ्नै अद्वितीय सांस्कृतिक परम्परा र अभ्यासहरू छन् । यस नगरपालिकाको विभिन्न ठाउँमा अवस्थित सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्रहरु मुख्य गरि मन्दिर, गुम्बा, चर्च आदी धार्मिक स्थलका रुपमा रहेका छन् । यी धार्मिक, संस्कृति र ऐतिहासिक सम्पदाहरु यस नगरपालिकाको बहुमुल्य सम्पतीहरु हुन् । वर्तमान भू–उपयोग अनुसार यस बर्ग अन्तरगत ०.०२ बर्ग कि.मि. (०.०१ प्रतिशत) भूमि रहेको छ । यस वर्गमा कुनै पनि नयाँ ठाउँमा प्रस्ताव आएको छैन ।

५.७.८ नदी, ताल तथा पोखरी क्षेत्र

सूर्योदय नगरपालिकामा विभिन्न साना ठुला खोला र नदीहरुका साथै सुन्दर अन्तु ताल पनि रहेका छ। पूर्वमा मेचि नदी भारत र नेपालको सिमाना पनि रहेको छ। यसका साथै सिद्धि खोला, गोरख खोला, जिल खोला, जुरे खोला, श्रीबुङ खोला, विरिङ खोला, केरावारी खोला, माग्ने खोला, मयुम खोला, अधेरी खोला, खानी खोला आदी यस नगरपालिका मुख्य खोला नालाहरु हुन् (चित्र नं. ३५)। सूर्योदय नगरपालिकामा बहने नदी प्रणालिहरु यसै जिल्ला तथा छिमेकि जिल्लाको अग्ला पहाडबाट उत्पति भएको देखिन्छ। वर्तमानको (२.३९ वर्ग कि.मि.) तुलनामा प्रस्तावित भू–उपयोग वर्गमा केहि परिवर्तन भएको छैन।

अन्तु पोखरीः अन्तु पोखरीका यस नगरपालिकाको प्रमुख आर्कषकको रुपमा रहेको छ। यसका साथै यस नगरपालिकामा अन्य पोखरीहरु पनि रहेका छन् जस्तै कालापानी पोखरी, आशिक पोखरी, जोर पोखरी, थलथले पोखरी, गोगने पोखरी र सुन्दरपानी। यो पोखरी एउटा सुन्दर ताजा पानीको ताल हो। यो समुन्द्री सतहबाट करिव १,६६३ मिटरको उचाइमा अवस्थित छ। यस तालको चारैतिर हरियाली चिया वगान र जङ्गलले घेरिएको छ। यसको क्षेत्रफल लगभग १३,०० वर्ग मिटर रहेको छ। तुलनात्मक रुपमा सानो भएपनि यहाँबाट हिमालय पर्वत श्रृंखलाको आश्चर्यजनक दृश्य प्रदान गर्दछ। यो ताल एक लोकप्रिय पर्यटक गन्तव्य हो र यसको प्राकृतिक सौन्दर्य र शान्त वातावरणको लागि परिचित छ। अन्तु पोखरी प्रकृति प्रेमीहरू र प्रकृतिको काखमा शान्त यात्रा खोज्नेहरूका लागि उत्तम गन्तव्यको रुपमा लिन सकिन्छ।

चित्र नं. ३४. अन्तु पोखरी, श्रीअन्तु

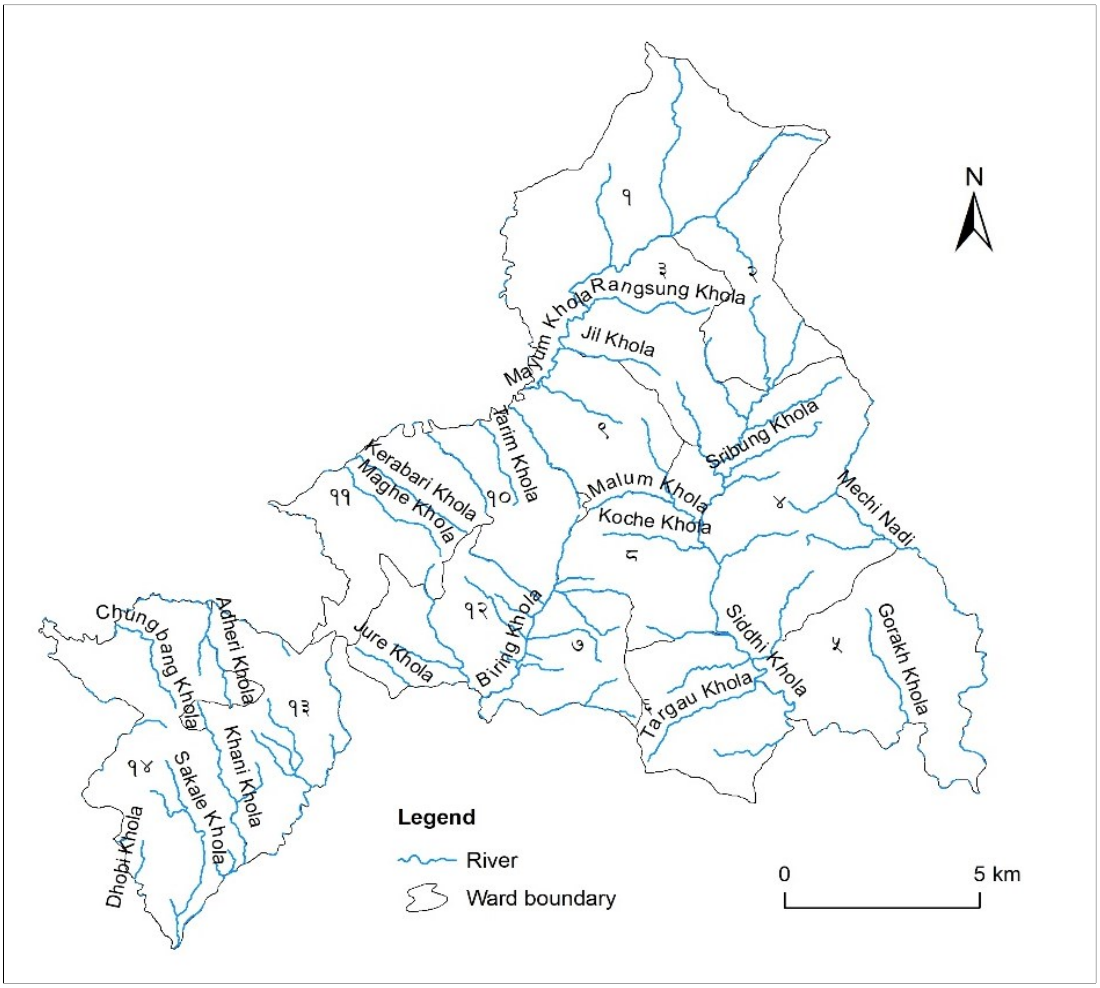

चित्र नं. ३५. सूर्योदय नगरपालिकाको नदी प्रणाली नक्सा

५.७.९ औधोगिक क्षेत्र

सूर्योदय नगरपालिकाको विस्तृत वस्तुगत विवरण (पार्श्वचित्र) २०७५ अनुसार यस नगरपालिकामा जम्मा ११५ वटा साना तथा घरेलु उद्योगहरु विभिन्न वडाहरुमा छरिएर रहेका छन् जस मध्ये चिया उद्योग मात्र ४६ वटा रहेको छ । यसका साथै गाई फारम, राइस मिल, कफि प्रशोधन, फर्निचर उद्योग, दुग्ध उद्योग आदी रहेका छन् । यस बर्गले लगभग ०.१० बर्ग कि.मि. (०.०४ प्रतिशत) भूमि ओगटेको छ । प्रस्तावित भू–उपयोग अनुसार यस वर्गमा कुनै परिवर्तन भएको छैन ।

५.७.१० अन्य क्षेत्र

अन्य भू-उपयोग वर्गहरूमा माथि उल्लेखीत वर्गहरुमा नपर्ने जमिनका प्रकारहरू समावेश हुन्छन् । यस प्रकारका जमिनहरू पहिरो क्षेत्र, घाँसे जमिन पर्दछ । यस बर्गमा लगभग ०.२४ बर्ग कि.मि. (०.११ प्रतिशत) भूमि पर्दछ । वर्तमान भू–उपयोगको डाटा अनुसार यस नगरपालिकाको वडा नं. ५ को सिद्धि खोला संगैको दुइवटा पहिरो का साथै वडा नं. १४ को पश्चिमी सिमानामा पर्ने पहिरो उल्लेख्य रहेको छ । यसका साथै अन्य भागमा र मेचि नदीको किनारमा पनि साना तिना पहिरो क्षेत्रहरु रहेका छन् जस मध्ये सिरीखोलाको पहिरो, छाघरेको पहिरो, खड्का गाउँको पहिरो, खड्का पहिरो आदि प्रमुख रहेका छन् । यी क्षेत्रहरुलाई प्रस्तावित भूमिका जंगल राखिएको

हुनाले यी क्षेत्रहरुमा विस्तारै बृक्षा रोपन गर्न आवश्यक देखिन्छ । प्रस्तावित भू–उपयोगमा यी वर्गहरु रहेका छैनन् ।

चित्र नं. ३६. वडा नं ६ को दक्षिणी भागमा (सिद्धि खोला संगै) रहेको पहिरोहरु

चित्र नं. ३७. वडा नं. १४ को पश्चिमी सिमानामा पर्ने पहिरो

५.८ वर्तमान र प्रस्तावित भू–उपयोग

भू–उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्ने बहु मापदण्ड मूल्याङ्कन (MCE) पद्धतिको विश्लेषण र माथि उल्लेखित मापदण्डको आधारमा प्रस्तावित भू–उपयोग क्षेत्रहरु निर्धारण गरिएको छ । नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल मध्ये प्रस्तावित कृषि क्षेत्र १५४.३६ वर्ग कि. मि. रहेको छ जुन वर्तमान भू–उपयोगको कृषि क्षेत्रको तुलनामा ३८.५७ वर्ग कि.मि वर्ग कि.मि (१७.१९ प्रतिशत) ले कम हुन गएको छ भने प्रस्तावित वन क्षेत्रले कुल क्षेत्रफलको १७.२२ वर्ग कि.मि (७.६७%) रहेको छ जुन वर्तमान भू–उपयोग क्षेत्र भन्दा ०.१३ वर्ग कि.मि. वढि रहेको छ । अन्य (पहिरो क्षेत्रहरु) क्षेत्रलाई प्रस्तावित वनको रुपमा राखिएको छ । भू–उपयोग ऐन २०७६, भू–उपयोग नियमावली २०७९ अनुसार,

विद्यमान वन क्षेत्रमा अन्य कुनै पनि भू–उपयोग क्षेत्रहरु प्रस्तावित गरिएको छैन । विद्यमान वनको संरक्षण तथा वनको गुणस्तर सुधार गर्न चरिचरण नियन्त्रण र नङ्गो जमिनमा वृक्षारोपण गर्नु, अनियन्त्रीत कटानि र निकासिमा नियन्त्रण गर्नु पर्दछ ।

यस्तैगरी प्रस्तावित आवास क्षेत्र ३६.१६ वर्ग कि.मि. रहेको छ जुन वर्तमान आवासीय क्षेत्रको तुलनामा १३.३७ प्रतिशतले बढि रहेको छ । प्रस्तावित आवास क्षेत्र निर्धारण गर्न सबै प्रकारका जोखिम रहित क्षेत्रमा प्रमुख सडकहरुको वढिमा १०० मिटर सम्मको अर्धव्यास क्षेत्रलाई आवासीय क्षेत्रको लागि प्रस्ताव गरिएको छ। आवास क्षेत्र प्रस्ताव गर्दा नगरपालिकाले तयार गरेको भू-उपयोग कार्यविधिलाई पनि मध्यनजर गर्दै र फिल्डमा भएका छलफल तथा निर्णयको आधारमा प्रस्ताव गरिएको छ । त्यसैगरि व्यवसायिक क्षेत्र १.२७ वर्ग कि.मि.ले बृद्धि भएको छ । यसै गरि खानी तथा खनिज क्षेत्र पनि ०.८४ वर्ग कि.मि.ले बढेको छ । नगरपालिका भित्र ढुंगा, बालुवा, गिट्टि जस्ता बस्तुहरु उत्खनन हुन सक्ने क्षेत्रहरु पहिचान गरिएको छ ।

नदी, ताल, सिमसार क्षेत्र, सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र वर्तमान र प्रस्तावित भू-उपयोगको क्षेत्रफलमा कुनै परिवर्तन भएको छैन तर, नगरपालिकाले आवश्यक ठानेका नगरपालिकाको क्षेत्र भित्र रहेका मन्दिर, मस्जिद, तीर्थस्थल, गुम्बा, माने लगायत अन्य तीर्थ स्थल र पूजा स्थल जस्ता क्षेत्रलाई सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न सक्दछ। माथि प्रस्तवित भू-उपयोग क्षेत्रले नगरपालिकाको लागि आगामी कम्तिमा पनि एक डेड दशकको समयलाई पर्याप्त हुनेछ भन्ने अपेक्षा र विश्वस रहेको छ ।

तालिका नं. ३७. वर्तमान र प्रस्तावित भू–उपयोग क्षेत्र (क्षेत्रफल वर्ग कि.मि.)

क्र.स.	भू-उपयोग क्षेत्र	वर्तमान भू-उपयोग		प्रस्तावित भू-उपयोग		फरक	
		क्षेत्रफल	प्रतिशत	क्षेत्रफल	प्रतिशत	क्षेत्रफल	प्रतिशत
१	कृषि क्षेत्र	१९२.९	८५.९९	१५४.३६	६८.८०	-३८.५७	-१७.१९
२	आवासीय क्षेत्र	६.१४	२.७४	३६.१६	१६.११	३०.०२	१३.३७
३	व्यावसायिक क्षेत्र	०.०९	०.०४	१.३६	०.६१	१.२७	०.५७
४	वन क्षेत्र	१७.०९	७.६२	१७.२२	७.६७	०.१३	०.०५
५	औद्योगिक क्षेत्र	०.१	०.०४	०.१०	०.०४	०.००	०.००
६	नदी र ताल क्षेत्र	२.३९	१.०७	२.३९	१.०६	०.००	-०.०१
७	सार्वजनिक उपयोगका क्षेत्र	५.३	२.३६	११.८५	५.२८	६.५५	२.९२
८	खानी तथा खनिज क्षेत्र	०.०७	०.०३	०.९१	०.४१	०.८४	०.३८
९	सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक	०.०२	०.०१	०.०२	०.०१	०.००	०.००
१०	अन्य	०.२४	०.११	०.००	०.००	-०.२४	-०.११
	जम्मा	२२४.३७	१००.००	२२४.३७	१००.००		

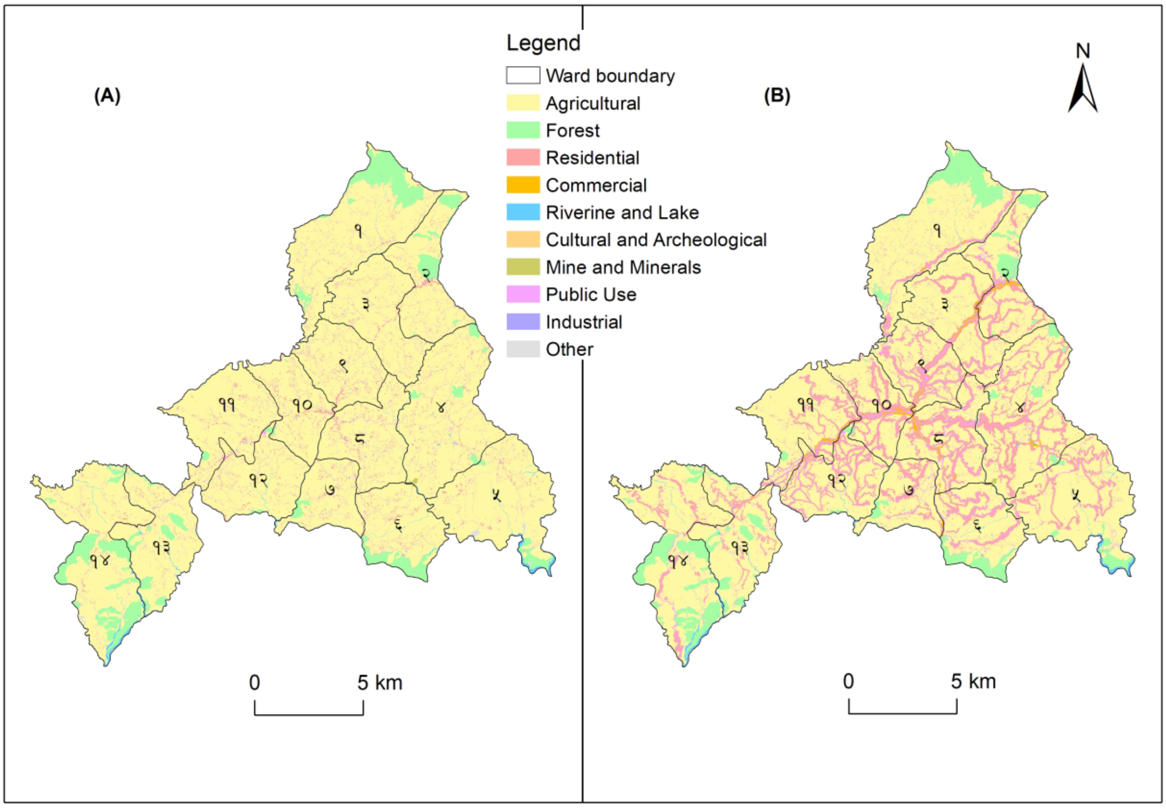

चित्र नं. ३८. नगरपालिकाको वर्तमान (A) र प्रस्तावित (B) भू–उपयोग नक्सा

५.९ कित्ता नापी नक्साको विवरण

भू-उपयोगले वातावरण, पारिस्थितिकी र अन्य सामाजिक-आर्थिक पक्षहरूमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दछ । दिगो भू-उपयोग व्यवस्थापनका लागि वर्तमान भू-उपयोग, माटो, वनस्पति, जलवायु र सामाजिक-आर्थिक पक्षहरूको विस्तृत अध्ययनको आवश्यकता हुन्छ । यो आवश्यकतालाई अनुभूति गर्दै सूर्योदय नगरपालिकाले हालको भू-उपयोग ढाँचा र माटोका विशेषताहरूका साथै भूमिको क्षमता र भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गरी माटो र भौतिक विशेषताका आधारमा अध्ययन गरी भू-उपयोग योजना निमार्ण गर्ने पहल गरेको छ । भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण नक्सामा दिइएको प्रस्तावित भू-उपयोग योजनालाई वस्तविक जमिनमा लागू गर्न आवश्यक छ । जग्गाको प्रयोग क्षेत्र निर्धारण गर्दा हालको जग्गाको स्वामित्व, यसको प्रयोग र कित्ताको आकार समेतलाई विचार गर्न आवश्यक छ । भू-उपयोग योजना कार्यान्वयन प्रक्रियाको समग्र उद्देश्य भूमिको उत्पादन र उत्पादकत्व सुधार गर्नु हो । प्रस्तावित भू-उपयोग योजना लागू गर्न प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र र कित्ता नक्सा र अभिलेखहरूमा दिइएको व्यक्तिगत सम्पत्तिको जानकारीलाई दोहोरो रूपमा हेर्नुपर्छ । यस्तो जानकारि प्राप्त गर्न वर्तमान र प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रमा कित्ता नक्सा overlay गर्नुपर्छ ।

भू-उपयोग क्षेत्रमा कित्ता नापी नक्सा overlay गर्नको लागि कित्ता नापी नक्साहरु यस नगरपालिकाको कार्यालयबाट प्राप्त भएको थियो । यस नगरपालिकामा रहेका सम्पुर्ण कित्ता नक्साहरु १:२५०० स्केलमा रहेका छन् साथै सबै कित्ता नक्सा सिटहरु फ्रि सिटमा रहेका छन् । यस नगरपालिकामा जम्मा १२६८ वटा A3 साइजका

फ्रि सिट कित्ता नक्सा सिटहरु प्राप्त भएको थियो । यस नगरपालिकाबाट जम्मा ३०६ वटा सिट नक्साहरु उपलब्ध भएका थिए (तालिका नं. ३८) ।

तालिका नं. ३८. नगरपालिकामा उपलब्ध कित्ता नापी नक्साहरुको विवरण

Ward no 2	Ward no 2	Ward no 3	Ward no 4	Ward no 5	Ward no 6	Ward no 7
Gorkhe 1	Bauddhadham 3Cha	Bauddhadham 1Ka	Samalbung 9Ka	Samalbung 1Ga	Kanyam 3Ga	Kanyam 7Ga
Gorkhe 3Ka	Bauddhadham 3Chha	Bauddhadham 1Kha	Samalbung 9Kha	Samalbung 1Ka	Kanyam 3Ka	Kanyam 7Gha
Gorkhe 3Kha	Bauddhadham 3Ga	Bauddhadham 2Ka	Shreeantu 1Ga	Samalbung 1Kha	Kanyam 3Kha	Kanyam 7Ka
Gorkhe 4	Bauddhadham 3Gha	Bauddhadham 2Kha	Shreeantu 1Gha	Samalbung 2	Kanyam 4Cha	Kanyam 7Kha
Gorkhe 5Ga	Bauddhadham 3Ka	Bauddhadham 8Cha	Shreeantu 1Ka	Samalbung 3Ka	Kanyam 4Ga	Kanyam 7Nga
Gorkhe 5Ka	Bauddhadham 3Kha	Bauddhadham 8Ga	Shreeantu 1Kha	Samalbung 3Kha	Kanyam 4Gha	Kanyam 8Ga
Gorkhe 5Kha	Bauddhadham 3Nga	Bauddhadham 8Gha	Shreeantu 2Ka	Samalbung 4Cha	Kanyam 4Ja	Kanyam 8Ka
Gorkhe 6Ga	Bauddhadham 4Ga	Bauddhadham 8Ka	Shreeantu 2Kha	Samalbung 4Chha	Kanyam 4Jha	Kanyam 8Kha
Gorkhe 6Ka	Bauddhadham 4Ka	Bauddhadham 8Kha	Shreeantu 3Ka	Samalbung 4Ga	Kanyam 4Ka	Kanyam 9Ga
Gorkhe 6Kha	Bauddhadham 4Kha	Bauddhadham 9Ga	Shreeantu 3Kha	Samalbung 4Gha	Kanyam 4Kha	Kanyam 9Gha
Gorkhe 7	Bauddhadham 5Ka	Bauddhadham 9Ka	Shreeantu 4Ka	Samalbung 4Ka	Kanyam 4Nga	Kanyam 9Ka
Gorkhe 8Cha	Bauddhadham 5Kha	Bauddhadham 9Kha	Shreeantu 4Kha	Samalbung 4Kha	Kanyam 4Yna	Kanyam 9Kha
Gorkhe 8Ga	Bauddhadham 6Ga	Gorkhe 2Ka	Shreeantu 5Ka	Samalbung 4Nga	Kanyam 4Ta	
Gorkhe 8Gha	Bauddhadham 6Gha	Gorkhe 2Kha	Shreeantu 5Kha	Samalbung 5Ga	Kanyam 4Tha	
Gorkhe 8Ka	Bauddhadham 6Ka		Shreeantu 6	Samalbung 5Gha	Kanyam 4Da	
Gorkhe 8Kha	Bauddhadham 6Kha		Shreeantu 7Ka	Samalbung 5Ka	Kanyam 4Dha	
Gorkhe 8Nga	Bauddhadham 7Ga		Shreeantu 7Kha	Samalbung 5Kha	Kanyam 5Ga	
Gorkhe 9Ga	Bauddhadham 7Gha		Shreeantu 8	Samalbung 6	Kanyam 5Gha	
Gorkhe 9Ka	Bauddhadham 7Ka		Shreeantu 9Ka	Samalbung 7Ga	Kanyam 5Ka	
Gorkhe 9Kha	Bauddhadham 7Kha		Shreeantu 9Kha	Samalbung 7Ka	Kanyam 5Kha	
Gorkhedhap 4Ga			Shreebung 1Ka	Samalbung 7Kha	Kanyam 5Nga	
Gorkhedhap 4Ka			Shreebung 1Kha	Samalbung 8Ga	Kanyam 6Ga	
Gorkhedhap 4Kha			Shreebung 2Ga	Samalbung 8Ka	Kanyam 6Ka	
Gorkhedhap 5			Shreebung 2Ka	Samalbung 8Kha	Kanyam 6Kha	
Gorkhedhap 6Ga			Shreebung 2Kha			
Gorkhedhap 6Ka			Shreebung 4Ka			
Gorkhedhap 6Kha			Shreebung 4Kha			

Gorkhedhap 7			Shreebung 6Ga			
Gorkhedhap 9Ga			Shreebung 6Ka			
Gorkhedhap 9Ka			Shreebung 6Kha			
Gorkhedhap 9Kha			Shreebung 8Ga			
			Shreebung 8Ka			
			Shreebung 8Kha			
			Shreebung 9Ka			
			Shreebung 9Kha			

Ward no 8	**Ward no 9**	**Ward no 10**	**Ward no 11**	**Ward no 12**	**Ward no 13**	**Ward no 14**
Fikkle 1Kha	Fikkle 3Ga	Fikkle 1Ka	Aitabare 1Ka	Aitabare 1Kha	Laxmipur 3Ga	Laxmipur 1Ga
Fikkle 2Ga	Fikkle 3Gha	Fikkle 6Ga	Aitabare 8Ka	Aitabare 2Ga	Laxmipur 3Gha	Laxmipur 1Gha
Fikkle 2Gha	Fikkle 3Ka	Fikkle 6Gha	Aitabare 8Kha	Aitabare 2Ka	Laxmipur 3Ka	Laxmipur 1Ka
Fikkle 2Ka	Fikkle 3Kha	Fikkle 6Ka	Aitabare 9Ka	Aitabare 2Kha	Laxmipur 3Kha	Laxmipur 1Kha
Fikkle 2Kha	Fikkle 4Ga	Fikkle 6Kha	Aitabare 9Kha	Aitabare 3Ga	Laxmipur 3Nga	Laxmipur 1Nga
Kanyam 1Ga	Fikkle 4Gha	Fikkle 7Ka	Maghesuntale 1Ka	Aitabare 3Ka	Laxmipur 6Cha	Laxmipur 2Cha
Kanyam 1Gha	Fikkle 4Ka	Fikkle 7Kha	Maghesuntale 1Kha	Aitabare 3Kha	Laxmipur 6Chha	Laxmipur 2Chha
Kanyam 1Ka	Fikkle 4Kha	Fikkle 8Ga	Maghesuntale 2Ka	Aitabare 4Ga	Laxmipur 6Ga	Laxmipur 2Ga
Kanyam 1Kha	Fikkle 5Cha	Fikkle 8Ka	Maghesuntale 2Kha	Aitabare 4Gha	Laxmipur 6Gha	Laxmipur 2Gha
Kanyam 1Nga	Fikkle 5Ga	Fikkle 8Kha	Maghesuntale 3Ga	Aitabare 4Ka	Laxmipur 6Ja	Laxmipur 2Ja
Kanyam 2Ga	Fikkle 5Gha	Fikkle 9Ga	Maghesuntale 3Gha	Aitabare 4Kha	Laxmipur 6Jha	Laxmipur 2Jha
Kanyam 2Gha	Fikkle 5Ka	Fikkle 9Ka	Maghesuntale 3Ka	Aitabare 4Nga	Laxmipur 6Ka	Laxmipur 2Ka
Kanyam 2Ka	Fikkle 5Kha	Fikkle 9Kha	Maghesuntale 3Kha	Aitabare 5Ga	Laxmipur 6Kha	Laxmipur 2Kha
Kanyam 2Kha	Fikkle 5Nga		Maghesuntale 4Ka	Aitabare 5Gha	Laxmipur 6Nga	Laxmipur 2Na
Shreebung 3	Shreebung 7Ga		Maghesuntale 4Kha	Aitabare 5Ka	Laxmipur 6Ta	Laxmipur 2Nga
Shreebung 5	Shreebung 7Gha		Maghesuntale 5Ka	Aitabare 5Kha	Laxmipur 6Yna	Laxmipur 2Ta
	Shreebung 7Ka		Maghesuntale 5Kha	Aitabare 6Ka	Laxmipur 7Ga	Laxmipur 4Cha
	Shreebung 7Kha		Maghesuntale 6	Aitabare 6Kha	Laxmipur 7Ka	Laxmipur 4Chha
			Maghesuntale 7Ka	Aitabare 7Ka	Laxmipur 7Kha	Laxmipur 4Ga
			Maghesuntale 7Kha	Aitabare 7Kha	Laxmipur 9Ga	Laxmipur 4Gha
			Maghesuntale 8Ga		Laxmipur 9Ka	Laxmipur 4Ja
			Maghesuntale 8Ka		Laxmipur 9Kha	Laxmipur 4Ka
			Maghesuntale 8Kha			Laxmipur 4Kha
			Maghesuntale 9Ga			Laxmipur 4Nga

			Maghesuntale 9Ka			Laxmipur 8Ga
			Maghesuntale 9Kha			Laxmipur 8Gha
						Laxmipur 8Ka
						Laxmipur 8Kha

५.१० भू–उपयोग क्षेत्रको मुद्दाहरु

सूर्योदय नगरपालिका भित्र र वरपर भैरहेको जनसंख्या वृद्धी तथा सामाजिक र आर्थिक विकासको वर्तमान अवस्था र तीव्र शहरीकरणले गैर कृषि उपयोगको लागि कृषि योग्य जमिन अनाधिकृत रुपमा भैरहेको छ । अनाधिकृत जमिनको उपयोग, वन अतिक्रमण, सार्वजनिक जमिनको संरक्षण गर्नु यस नगरपालिकाको मुख्य मुद्दाहरु हुन् । भूमिहीनता, गरिबी र बेरोजगारीको कारण खण्डिकृत खेती र अव्यस्थित वसोवासका लागि वन, सार्वजनिक जग्गा र खेती योग्य जमिनको अतिक्रमण बढिरहेको देखिन्छ । माथि उल्लेखित कारणहरुले गर्दा नगरपालिकाको आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय सन्तुलन र दिगो विकासमा असर परेको देखिन्छ । त्यसैले भू-उपयोग योजनाबाट प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र कार्यान्वयन गर्नु यस योजनाको प्रमुख मुद्दा हो ।

वन तथा सार्वजनिक क्षेत्रको अतिक्रमणलाई हतोत्साहित गर्ने, विकास र वातावरण बिचको सन्तुलन कायम राख्ने, जमिनको खण्डीकरण नियन्त्रण गर्ने र अव्यवस्थित आवासको विकास र शहरीकरणलाई नियन्त्रण गर्ने, निश्चित क्षेत्रमा निश्चित भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्ने, र सो को कार्यान्वयनको सुनिश्चिता गर्ने र अनुगमन गर्ने यसका अन्य प्रमुख मुद्दाहरु हुन् । त्यस्तै गरी नगरपालिकामा भू-उपयोग योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि आवश्यक विशेषज्ञ जनशक्तिको अभाव भू-उपयोग योजनाको लागि अर्को मुख्य चुनौतीपूर्ण मुद्दा रहेको छ । यि विशेषज्ञ जनशक्ति र प्रविधिको विकास गर्नका लागि प्रदेश र संघीय सरकारको सहयोग लिनु आवश्यक हुन्छ ।

अध्याय ६: सम्भावित प्राकृतिक प्रकोप क्षेत्रहरु

यस नगरपालिका पहाडि क्षेत्र अवस्थित भएपनि प्राकृतिक प्रकोपहरु जस्तै बाढि, पैरो, नदी कटानहरु सामान्य प्रभाव मात्र रहेको छ। यी प्राकृतिक प्रकोपहरु माटोको बनावट, भूस्वरुप, भौगर्भिक बनावट, जमिनको ढल्काई, वर्षाको पानीका साथै मानिसको कृयाकलापले पनि निर्धारण गर्दछ। नगरपालिका भित्र रहेका साना साना खोलाहरु वर्षा याममा आउने पानी र बाढीले त्यती धेरै उल्लेख्य रुपमा नागरिकको सम्पत्ती र कृषि जमिनमा क्षति पुगेको इतिहासहरु उल्लेख गरेको पाइएको छैन । तर पनि यो नगरपालिका पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित भएको हुनाले स्थानीय निकाय र बासिन्दाले सम्भावित जोखिमबारे सचेत हुनु र प्राकृतिक प्रकोपको प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नु जरुरी छ। यसमा जनचेतनाको विकास, बलियो पूर्वाधार निर्माण, र प्राकृतिक प्रकोपका खतराहरू र कसरी सुरक्षित रहन सकिन्छ भन्ने बारे मानिसहरूलाई शिक्षा दिन आवश्यक हुनसक्छ।

६.१ बाढी संवेदनशीलता

नेपाल भूकम्पीय रूपमा सक्रिय क्षेत्रमा अवस्थित पहाडी देश हो, जसले पहिरोजस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरूको सृजना गर्न सक्छ । नेपालमा पहिरो मुख्यतया भारी वर्षा, भूकम्प र अन्य प्राकृतिक कारकहरू जस्तै ढलान अस्थिरताका कारण हुने गर्दछ । हालैका वर्षहरूमा, पहिरोले नेपालमा पूर्वाधार र मानव बस्तीमा ठूलो क्षति पुर्याएको छ, जसले गर्दा जीवन र सम्पत्तिको क्षति भएको छ । नेपालमा पहिरोको जोखिम मनसुन सिजनमा उच्च हुन्छ, जुन सामान्यतया जुनदेखि सेप्टेम्बरसम्म चल्छ। यस अवधिमा, भारी वर्षाले माटोलाई संतृप्त गर्न र ढलानहरूलाई अस्थिर बनाउन सक्छ, जसले पहिरोको सम्भावना बढाउँछ । मुख्यगरि यस नरपालिकाको मेचि नदी, सिद्धि खोला र जोगमाई खोलाले वर्षा याममा सामान्य असर बाहेक त्यस्तो ठूलो बाढी तथा पैरोहरुको असर देखिदैन। यस नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफलको लगभग ९.२६ वर्ग कि. मि. बाढीको लागि संभावित संवेदनशील रहेको छ। जस मध्ये न्युन २२.६२ प्रतिशत, मध्यम ४.७१ प्रतिशत र उच्च ७२.६८ प्रतिशत रहेको छ (तालिका नं. ३९) । मुख्यगरि यस नगरपालिकाको उत्तर तर्फ वडा नं. १ को बिच भागमा र दक्षिण पश्चिमको वडा नं. १४ मा उच्च जोखिम रहेको छ (चित्र नं. ३९) । साथै अन्य वडाहरुमा जोखिम कम रहेको देखिन्छ।

तालिका नं. ३९. सूर्योदय नगरपालिकामा संभावित बाढिको खतरा

क्र. सं.	जोखिम स्तर	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
१	न्युन (Low)	२.०९	२२.६२
२	मध्यम (Medium)	०.४४	४.७१
३	उच्च (High)	६.७३	७२.६८
जम्मा		**९.२६**	**१००.००**

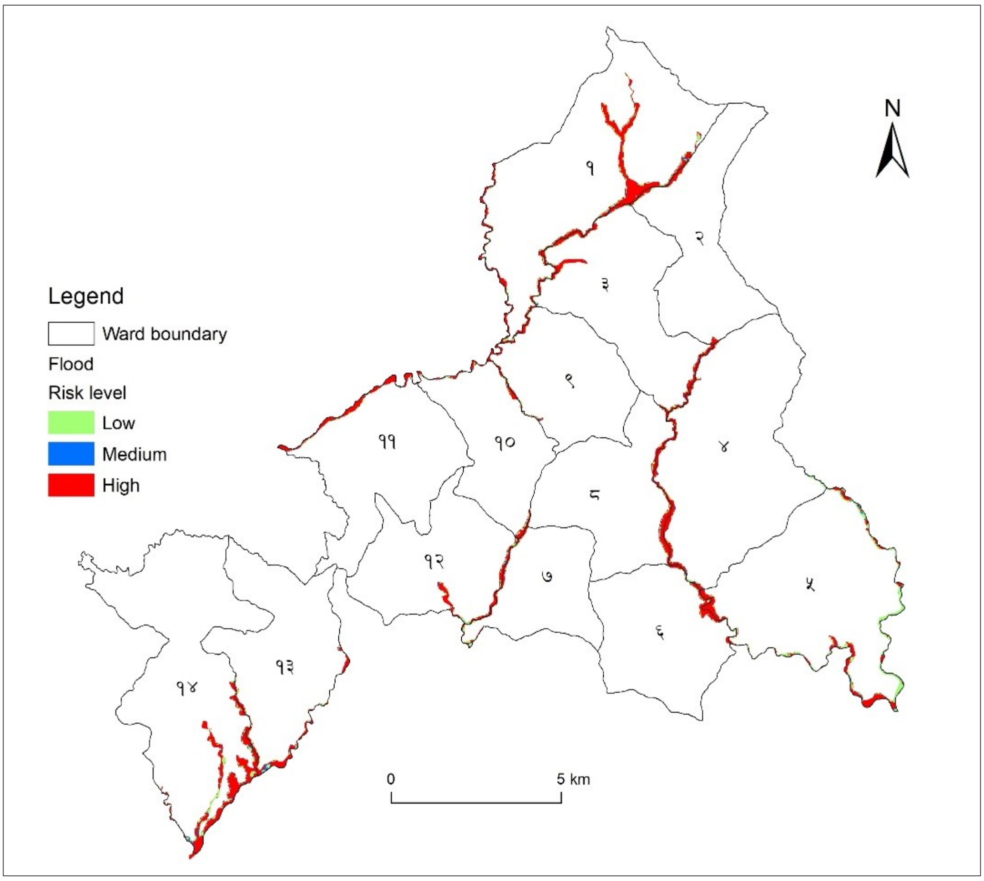

चित्र नं. ३९. सूर्योदय नगरपालिकामा संभावित बाढिको खतरा नक्सा

६.२ पहिरो संवेदनशीलता

पहिरो संवेदनशीलताले कुनै निश्चित क्षेत्र वा स्थानमा पहिरोको घटनाको अनुभव गर्ने सम्भावना वा सम्भाव्यतालाई जनाउँछ । यो विभिन्न कारक तत्वहरू जस्तै जमिनको ढलान, भूवैज्ञानिक र माटोको अवस्था, भूमि प्रयोग, वर्षाको तीव्रता, र मानव गतिविधिहरूले निर्धारण गर्दछ। पहिरोको संवेदनशीलताको मूल्याङ्कन पहिरो जोखिम व्यवस्थापनमा एक आवश्यक कदम हो, किनकि यसले पहिरोको उच्च जोखिममा रहेका क्षेत्रहरू पहिचान गर्न र मानिसहरू, पूर्वाधार र वातावरणमा पहिरोको प्रभावलाई कम गर्न प्रभावकारी उपायहरूको विकास गर्न मद्दत गर्दछ । यस नगरपालिका पहाडी भागमा अवस्थित भएको हुनाले यहाँ पहिरोको धेरै नै संभावना रहेको मान्न सकिन्छ। जहाँ उच्च स्तरको ५.३२ प्रतिशत रहेको छ जुन वडा नं. १४ र १ मा रहेको छ। बाँकि मध्यम र न्युन स्तरका पहिरो जोखिम क्षेत्रहरु लगभग सबै वडाहरुमा रहेको छ (तालिका नं. ४० र चित्र नं. ४०)।

तालिका नं. ४०. सूर्योदय नगरपालिकामा पहिरोको संम्भावित खतरा

क्र. सं.	जोखिम स्तर	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
१	न्युन (Low)	२७.७१	३६.५४
२	मध्यम (Medium)	४४.१०	५८.१५
३	उच्च (High)	४.०३	५.३२
जम्मा		७५.८५	१००.००

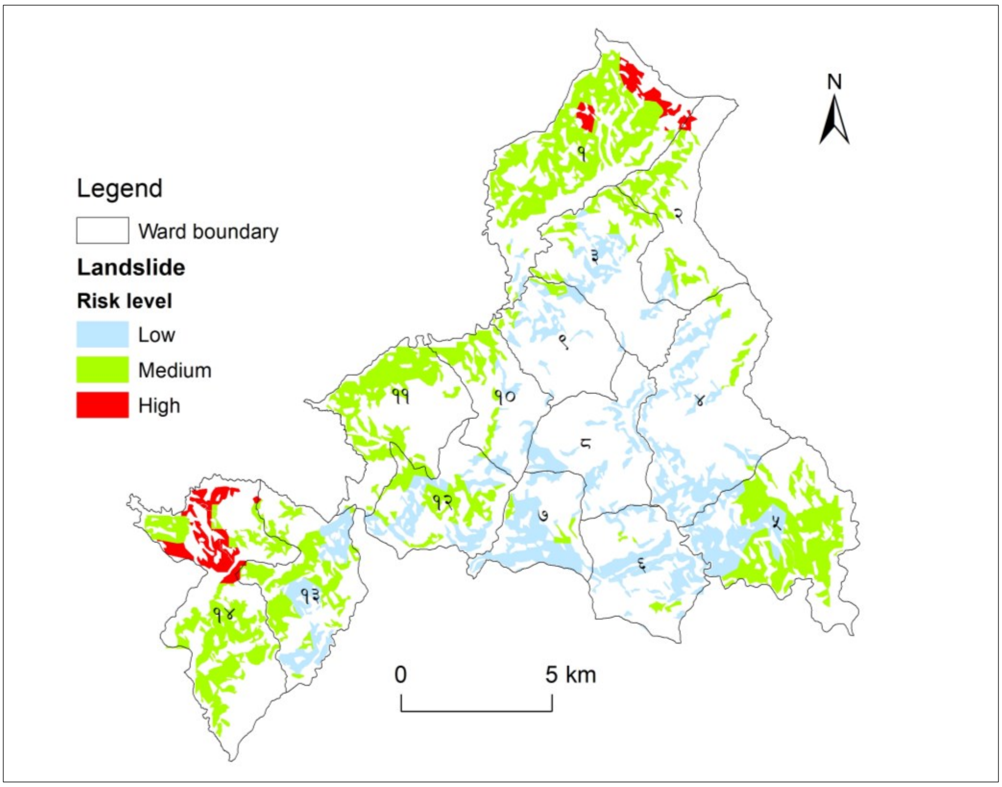

चित्र नं. ४०. सूर्योदय नगरपालिकामा संभावित पहिरो संवेदनशीलता नक्सा

६.३ भूकम्प संवेदनशीलता

नेपाल दुई टेक्टोनिक प्लेटहरू, इन्डियन प्लेट र यूरेशियन प्लेटको सिमानामा अवस्थित भएकाले हुनाले भूकम्पीय क्षेत्रमा अवस्थित छ। यसले नेपाललाई भूकम्पका लागि अति संवेदनशील बनाउँछ। साथै देशले इतिहासमा धेरै भूकम्पहरू अनुभव पनि गरेको छ। पीक ग्राउण्ड एक्सेलेरेसन (PGA) को मानकले भूकम्पको खतराको संकेत गर्दछ, अर्थात, कुनै ठाँउमा भूकम्पको समयमा जमिन काँप्ने वा हलचललाई मापन गर्दछ। यसको मापन Gal मा गरिन्छ (1 g = 1cm/s2 र 1g = 981 Gal)। यस नगरपालिकाको पीक ग्राउण्ड एक्सेलेरेसन (PGA) १००-२०० gal को बीचमा रहेको छ, जसको अर्थ यो नगरपालिका भूकम्पको जोखिम न्युन देखि मध्यम जोखिम सम्म रहेको मान्न सकिन्छ।

तर सम्पूर्ण नेपाल नै भूकम्पको उच्च जोखिमको क्षेत्र भएको हुनाले घर तथा विकासका पुर्वाधारहरु निर्माण गर्दा भूकम्पको जोखिम कम गर्ने प्रविधिहरु अपनाउनु पर्दछ, साथै नगरपालिकाले पनि भूकम्पको जोखिम कम गर्न उचित नियम बनाई सो को कार्यान्यन गर्नु नितान्त जरुरी रहेको छ। यस क्षेत्रमा भूकम्पको जोखिमलाई ध्यानमा राख्दै, स्थानीय अधिकारीहरू र बासिन्दाहरूले भूकम्पको असर कम गर्न पूर्वतयारी लागि आवश्यक कदम चाल्नु महत्त्वपूर्ण हुन्छ। यसमा आपतकालीन अवस्थाको लागि योजनाहरू विकास गर्ने, भवन संहिताहरू र पूर्वाधारहरूलाई सुदृढ पार्ने र भूकम्प सुरक्षा र पूर्वतयारी बारे स्थानियबासीहरुलाई शिक्षित गर्न जनचेतना अभियानहरू प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ। नेपाल सरकार र अन्य सरोकारवालाहरूले देशमा भूकम्पको प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न भूकम्प प्रतिरोधी भवन संहिता र संरचनाहरू, पूर्व चेतावनी प्रणाली र आपतकालीन प्रतिक्रिया योजनाहरू सहित विभिन्न उपायहरू लागू गरेका छन्।

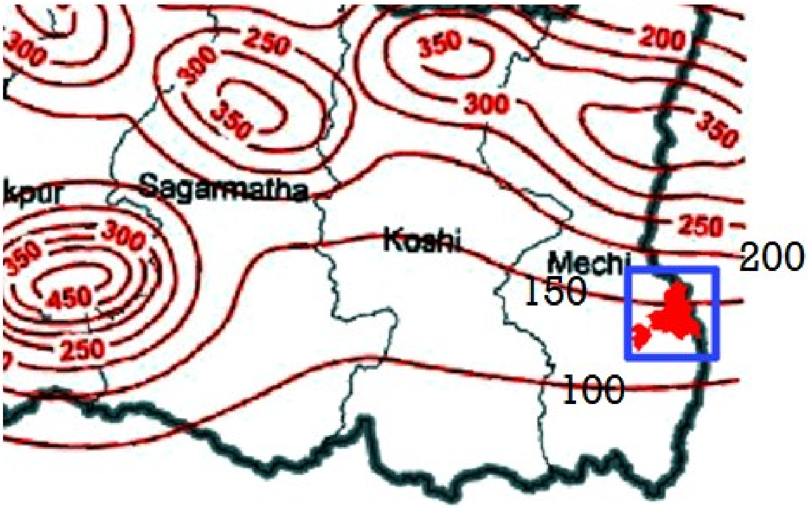

चित्र नं. ४१. सूर्योदय नगरपालिकाको भूकम्प क्षेत्रीय नक्सा

६.४ जंगल आगलागी

जंगल आगलागी वा वन डढेलो नेपालमा एक प्राकृतिक प्रकोप हो, विशेष गरी सुख्खा मौसममा, जुन नोभेम्बर देखि मे सम्म चल्छ। यी आगलागीहरूले महत्त्वपूर्ण पारिस्थितिक, सामाजिक र आर्थिक प्रभावहरू हुन सक्छन्, जसमा वन्यजन्तुको बासस्थानको क्षति, सम्पत्ति र पूर्वाधारमा क्षति, र मानव जीवनको क्षति समावेश छ। हालैका वर्षहरूमा, नेपालले विशेष गरी मध्य पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रहरूमा धेरै ठूला मात्रामा जंगलमा आगलागी अनुभव गरेको छ। उदाहरणका लागि, २०२० मार्चमा काठमाडौं उपत्यकामा रहेको शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जमा ठूलो जंगलमा आगो लागेको थियो । आगलागीले कैयौं हेक्टर जङ्गललाई नष्ट गर्यो र यसलाई नियन्त्रणमा लिन अग्निनियन्त्रक र स्थानीय अधिकारीहरूलाई धेरै दिन लाग्यो ।

नेपालमा वन डढेलोको असरलाई न्यूनीकरण गर्न सरकार र अन्य सरोकारवालाहरूले आगो रोकथाम र व्यवस्थापन रणनीति, जनचेतना अभियान, समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन पहललगायत विभिन्न उपायहरू लागू गरेका छन्। यद्यपि, वन डढेलोका मूल कारणहरूलाई सम्बोधन गर्न र भविष्यका प्रकोपहरूको जोखिम कम गर्न दिगो वन व्यवस्थापन अभ्यासहरू सुनिश्चित गर्न थप प्रयासहरू आवश्यक छ। यस नगरपालिकामा सिमित क्षेत्रफलमा मात्र जंगल भएको हुनाले जंगल आसपासमा बन आगलागि हुन सक्ने अनुमान गरिए पनि ति क्षेत्रहरु थोरै रहेका छन् जस अनुसार न्युन ४.७८ र मध्यम ६.९६ (वडा नं. १३, १४ र ५ मा) वर्ग कि.मि. रहेको छ (तालिका नं. ४१ र चित्र नं. ४२)।

तालिका नं. ४१. सूर्योदय नगरपालिकामा जंगल आगलागिको संम्भावित खतरा

क्र. सं.	जोखिम स्तर	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
१	न्युन (Low)	४.७८	४०.६९
२	मध्यम (Medium)	६.९६	५९.३१
जम्मा		११.७४	१००.००

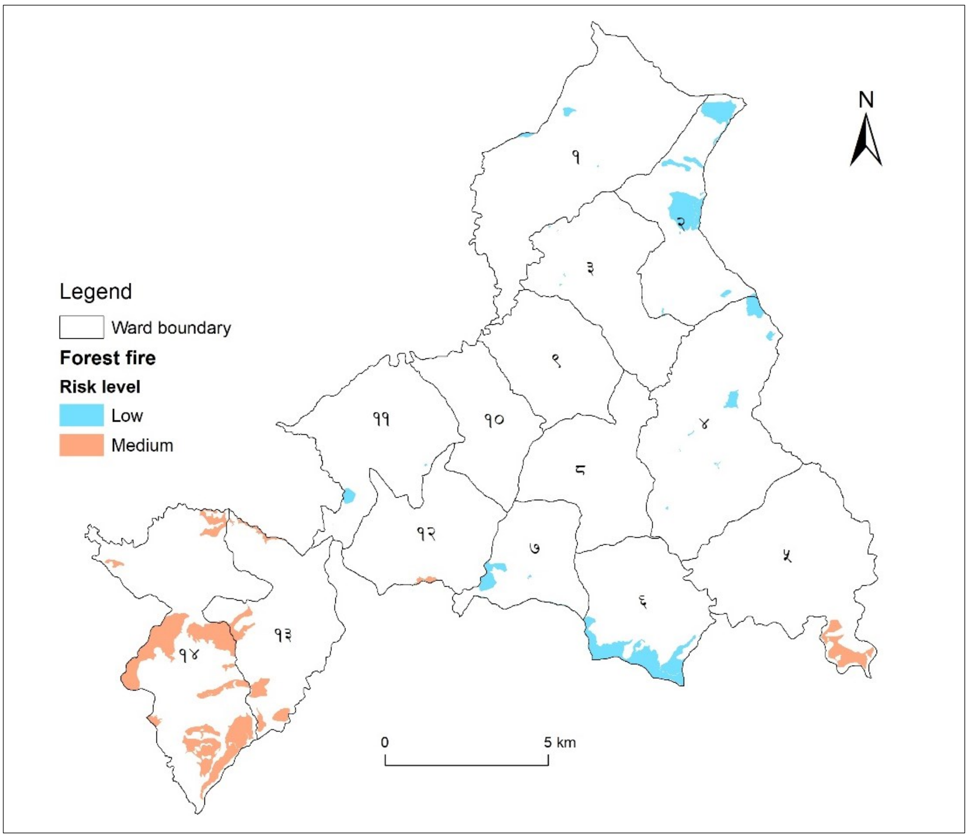

चित्र नं. ४२. सूर्योदय नगरपालिकाको संभावित जंगल आगलागी क्षेत्र

अध्याय ७: कृषि र गैर कृषि क्षेत्रको वर्गिकरण

यस अध्यायमा भू-उपयोग ऐन २०७६ र भू-उपयोग नियमावलि २०७९ तथा सूर्योदय नगरपालिकाकाले तयार गरेको भू-उपयोग कार्यविधि २०७९ ले तोकिएको मापदण्ड अनुसार सूर्योदय नगरपालिकाको भू-उपयोग वर्गिकरण गरिएको छ । भू-उपयोग वर्गिकरण अन्तरगत कृषि तथा गैर कृषि भनि वर्गिकरण गरिएको छ । गैर कृषि अन्तरगत आवास, वन, खानी तथा खनिज क्षेत्र, सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक क्षेत्र, सार्वजनिक उपयोगका क्षेत्र, व्यावसायिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, खोला, नदी, ताल, सिमसार क्षेत्रमा वर्गिकरण गरिएको छ । यस अध्ययनमा भूउपयोग ऐन २०७६ र भू-उपयोग नियमावली २०७९ को निर्देशन अनुसार भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गरिएको छ । तालिका नं. ४२ मा देखाइएको अनुसार निम्न क्षेत्रहरुको वर्गीकरण गरिएको छ ।

तालिका नं. ४२. भू-उपयोग क्षेत्र तथा वर्गिकरण

भू–उपयोग क्षेत्रको प्रकार	**क्षेत्रहरु**	**विवरण**
कृषि क्षेत्र	कृषि क्षेत्र	अन्न बाली उत्पादन क्षेत्र, नगद बाली क्षेत्र, बागवानी क्षेत्र, पशुपालन क्षेत्र, माछा पालन क्षेत्र, कृषि वन क्षेत्र लगायतका सवै क्षेत्रहरु कृषि
गैर कृषि क्षेत्र	आवासीय क्षेत्र	वर्तमान् आवासीय तथा सम्भावित आवासीय क्षेत्र
	व्यापारिक क्षेत्र	सेवा क्षेत्र तथा व्यापारिक क्षेत्र
	औद्योगिक क्षेत्र	वर्तमान् र सम्भावित औद्योगिक क्षेत्र
	वन क्षेत्र	वर्तमान् र सम्भावित वन क्षेत्र
	सार्वजनिक उपयोग क्षेत्र	सडक, रेलवे, बसपार्क, बिमानस्थल, फाहोर व्यावस्थापन स्थल, खुला ठाउँ, पिकनिक स्थल, खेल मैदान, स्टेडियम, सार्वजनिक स्वास्थ्य, शिक्षा, पुस्तकालय, पुलिस स्टेशन, दमकल स्थल, टेलिफोन, बिजुली, चरिचरण, सरकारी संस्थागत क्षेत्र, खुला क्षेत्र आदि ।
	खानी र खनिज क्षेत्र	वर्तमान खानी र खनिज क्षेत्र र सम्भावित खानी र खनिज क्षेत्र
	सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र	वर्तमान तथा सम्भावित सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र
	नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र	वर्तमान तथा सम्भावित नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र
	अन्य क्षेत्र	आवस्यक्ता अनुसार

यस नगरपालिकाको सम्पूर्ण कित्ता नक्साहरु कृषि र गैर कृषि भनि बर्गिकरण गरिएको छ। गैर कृषि वर्ग अन्तरगत आवास क्षेत्र प्रस्ताव गर्दा सडकको दायाँ वायाँ तथा वर्तमान वस्तिदेखि कम्तिमा २५ मिटरदेखि वढिमा १०० मिटरसम्मको अर्धव्यास क्षेत्रलाई आवास क्षेत्र भनि वर्गिकरण गरिएको छ । यहाँको मुख्य सडकहरु फिक्कल

बजारदेखि श्रीअन्तु, पशुपतिनगर र मेची राजमार्गको दायाँ वायाँ १००/१०० मि. क्षेत्र आवास भनि छुट्टाइएको छ । यस नगरपालिकामा जम्मा ५९१७४ मध्ये लगभग २८१७४ कित्ता कृषि (४७.६१%), ३१००० गैर कृषि (५२.३९) कित्ता संख्या रहेको छ । गैर कृषि अन्तरगत आवासीय क्षेत्रमा २६७७८ कित्ता, सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र ७८९ कित्ता, वन क्षेत्रमा १५१ कित्ता, औद्योगिक क्षेत्रमा ३३५ कित्ता, व्यावसायिक क्षेत्रमा १९८२ कित्ता, नदी, ताल र सिमसार क्षेत्रमा ५०७ कित्ता रहेको छ । सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र र खानी र खनिज क्षेत्र मा क्रमस ८० र ३७८ कित्ता संख्या रहेको छ (तालिका नं. ४३) । वडा अनुसार सबैभन्दा वढि कित्ता वडा नं. ११ र ४ मा क्रमस ५७०७ कित्ता र ५६३७ कित्ता रहेको छ । वडा अनुसारको कित्ता नक्साको विवरण तालिका नं. ४४ मा र विस्तृत विवरण अनुसूची ३ मा राखिएको छ ।

तालिका नं. ४३. नगरपालिकाको कृषि र गैर कृषि कित्ताको वर्गिकरण

क. सं.	**भू-उपयोग वर्गिकरण**			
	भू-उपयोग वर्ग	**कृषि कित्ता संख्या**	**गैर कृषि कित्ता संख्या**	**कुल जम्मा**
१	कृषि क्षेत्र	२८१७४	-	२८१७४
२	व्यावसायिक क्षेत्र	-	१९८२	१९८२
३	सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र	-	८०	८०
४	वन क्षेत्र	-	१५१	१५१
५	औद्योगिक क्षेत्र	-	३३५	३३५
६	खानी र खनिज क्षेत्र	-	३७८	३७८
७	सार्वजनिक उपयोग क्षेत्र	-	७८९	७८९
८	आवासीय क्षेत्र	-	२६७७८	२६७७८
९	नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र	-	५०७	५०७
कुल जम्मा (कृषि तथा गैर कृषि)		**२८१७४**	**३१०००**	**५९१७४**

तालिका नं. ४४. वडा अनुसार कृषि र गैर कृषिको कित्ता वर्गिकरण

वडा नं.	**कृषि कित्ता संख्या**	**गैर कृषि कित्ता संख्या**	**जम्मा**
१	३१०३	१७७५	४८७८
२	११४१	१९८५	३१२६
३	२४३९	१२८८	३७२७
४	३०४९	२५८८	५६३७
५	२१७३	१५८५	३७५८
६	२१५७	२०६६	४२२३
७	१६७२	१०३२	२७०४

वडा नं.	कृषि कित्ता संख्या	गैर कृषि कित्ता संख्या	जम्मा
८	२३८३	२०८५	४४६८
९	२००२	२५०६	४५०८
१०	१७४७	३०३४	४७८१
११	३०८१	२६२६	५७०७
१२	३०५०	१९३८	४९८८
१३	२१३९	९८९	३२७६
१४	२०३१	१३६२	३३९३
जम्मा	३२१६७	२६८५९	५९१७४

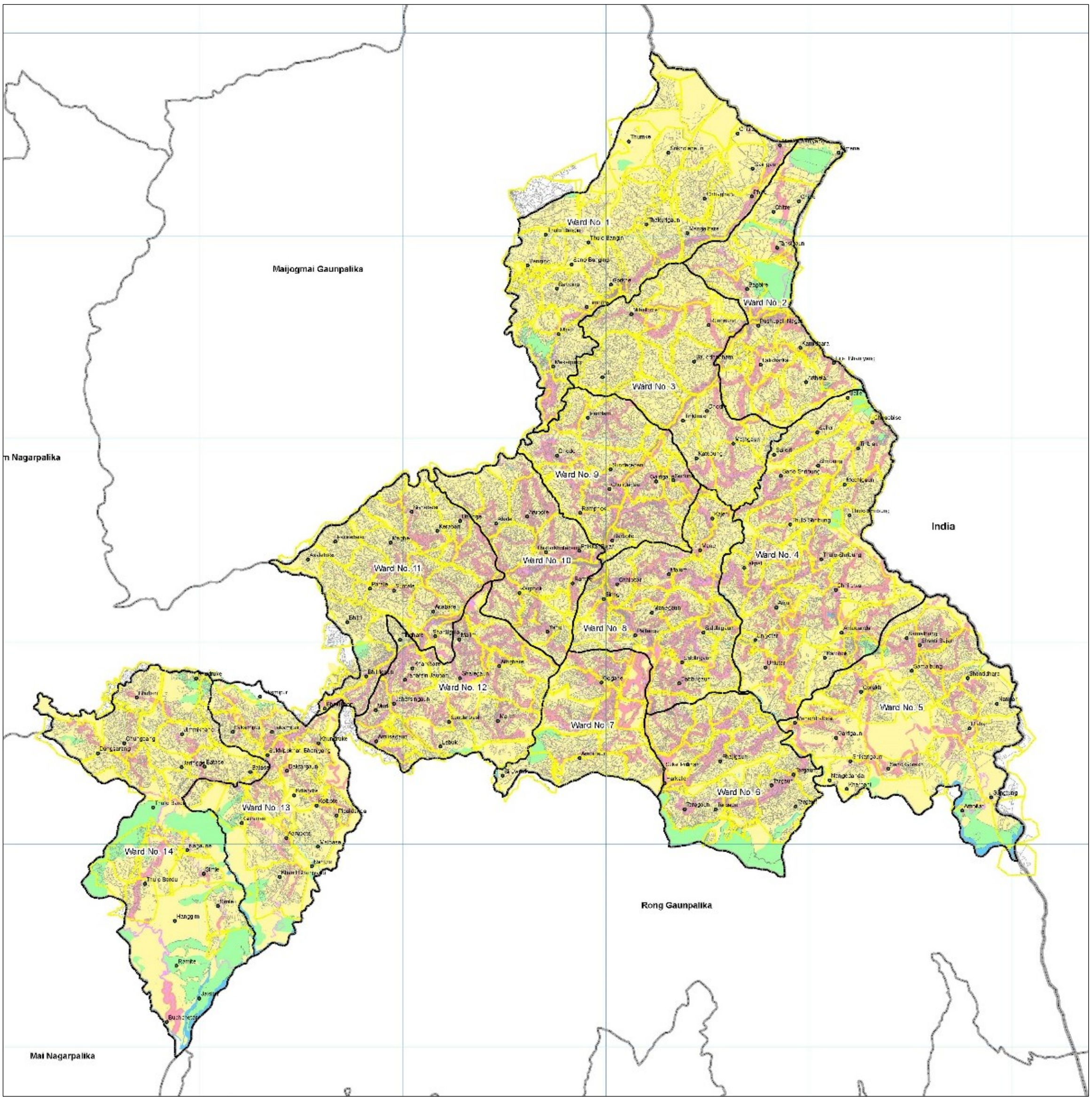

चित्र नं. ४३. प्रस्तावित भू-उपयोगमा कित्ता नापि नक्साको ओभरल्याप

अध्याय ८: SWOT विश्लेषण

कुनै पनि विषयको शक्ति Strengths, कमजोरी Weakness, अवसर Oppertunities, र चुनौतिको Threats विश्लेशण गर्ने विधि SWOT विश्लेषण हो । सूर्योदय नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना निर्माणको लागि विश्लेषण प्रविधिको रूपमा प्रयोग गरीएको छ। आन्तरिक र बाह्य कारकहरुको विश्लेषणको लागि विभिन्न चरणहरु अपनाईएको थियो । पहिलो चरणमा हामीले नगरपालिकाको भू-उपयोग योजनाको शक्ति र कमजोरी सूचीबद्ध गरियो र दोस्रो चरणमा हामीले यसको अवसर र चुनौतिहरु अनुभवी स्थानीय व्यक्तीहरुसंग परामर्श गरेर सूचीबद्ध गरियो । सूर्योदय नगरपालिकाको भू-उपयोग योजनाको प्रत्येक विषयगत घटकहरुको शक्ति, कमजोरी, अवसर र चुनौतिको विश्लेषण नगरपालिकामा र विशेषज्ञद्धारा परामर्श कार्यशालाको माध्यमबाट संयुक्त रुपमा तयार गरीएको थियो । SWOT विश्लेषणको उद्देश्य शक्तिको अधिकतम प्रयोग र अवसरहरुको उपयोग गर्दा कमजोरिहरुलाई कम गर्न र खतराहरुबाट बच्नको लागि गरिन्छ ।

तालिका नं. ४५. सूर्योदय नगरपालिकाको SWOT विश्लेषण

शक्ति Strengths	**कमजोरी** Weakness	**चुनौती** Threats	**अवसर** Oppertunities
• नगरपालिका पहाडी क्षेत्रमा फैलिएको छ । • केहि क्षेत्रमा कृषि उद्यमशीलता र आधुनिकिकरण । • विविध पारिस्थितिकीय प्रणाली भएको क्षेत्र । • मेची राजमार्ग यहि नगरपालिका हुदै गएको । • पर्याप्त जल संसाधन (खोला, नदीहरु) । • पर्यटकिय, सांस्कृतिक, धार्मिक, प्राकृतिक गन्तव्यहरु भएको । • यो नगरपालिकाको दक्षिणी र पश्चिमी भेगमा उष्ण मनसुनी, मध्य भेगमा न्यानो समशीतोष्ण र उत्तर पूर्वि भेगमा ठण्डा समशीतोष्ण किसिमका हावापानी भएकोले मौसमी तथा बेमौसमी खेति गर्न सकिने ।	• पहाडी क्षेत्रमा भएको कारण बाढि, पैरौको उच्च जोखिम हुन सक्ने । • भू-उपयोगको वैज्ञानिक र दिगो व्यवस्थापनको अभाव । • नगरपालिकाको केहि भागमा अझै कृषि उद्यमशीलतामा कमीको कारण कृषि भूमिको सीमित उपयोग । • आवासको विकास जोखिम क्षेत्रहरुको निकटमा जस्तै खोला, नदी किनार र भिरालो क्षेत्रमा हुनु । • अझै पूर्वाधार विकासको कमि । • सीमान्तकृत भूमिमा खेती ।	• कार्यान्वयनमा राजनीतिक प्रतिबद्धताको अभाव । • शहरि क्षेत्रमा बसाई सराई • रोजगारिका लागि युवाहरु विदेशिनु । • विपद् जोखिममा बृद्धि । • अनिश्चित जलवायु परिवर्तनको असर । • जैविक विविधतामा हानि • रसायनिक मलको प्रयोगको कारण माटोको उर्वरतामा क्रमश ह्रास । • स्थानीय बाली प्रजातिहरुको लोप । • पर्याप्त लगानीको अभाव । • जंगली जनावरहरुको असर बालीनालीमा ।	• स्थिर राजनीतिक स्थिति । • स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ र भू-उपयोग ऐन २०७६ र भू-उपयोग नियमावलीको व्यावस्था । • स्थानीय सरकारलाई आवश्यकता अनुसार विकास योजना र नीति तर्जुमा, कार्यान्वयन र मूल्यांकन गर्न अनिवार्य गरिएको छ । • विकासमा भू -उपयोग योजनाको कार्यान्वयन । • वनको वैज्ञानिक व्यवस्थापन ।

• विविध उब्जाऊ राम्रो खेतीयोग्य जमिनको उपलब्धता । • चारआली, विर्तामोड, सदरमुकाम इलाम र भारतको मिरिक बजार क्षेत्रको निकटता । • समग्रमा सडकको राम्रो नेटवर्क भएको । • पर्यटन सम्बन्धित पूर्वाधार ।	• वर्षा याममा बाढी, पैरोको जोखिम । • केहि सडकहरुमा वर्षा मौसममा सेवा प्रवाहमा कठिनाई । • केहि ठाउँमा पुलहरुको अभाव । • सार्वजनिक जग्गा र वन अतिक्रमण । • कृषि उद्यमशीलतामा प्रेरणा/आकर्षणको कमी • पूर्वाधारमा पर्याप्त लगानीको अभाव । • चेतनाको अभाव ।		• संघीय, प्रान्तीय र स्थानीय सरकारको प्राथमिकता कार्यक्रमको लागि आकर्षण (भू-उपयोग क्षेत्र) । • यो नगरपालिका चिया, जडिबुटी खेतीको लागि उच्च सम्भावना । • यो नगरपालिका नगदेवाली (चिया, अम्लिसो, अदुवा आदी) को उत्पादनमा प्रवल सम्भावना । • पर्यटकीय क्षेत्रमा अझ विकास गर्न सकिएमा पर्यटनबाट रोजगारी तथा राम्रो आम्दानीको सम्भावना भएको ।

अध्याय ९: भू–उपयोग योजना

९.१ अवधारणा र दृष्टिकोण

हालको दशकहरुमा यस नगरपालिकामा जनसंख्या बृद्धि, आर्थिक, सामाजिक विकास र बसाईसराईको प्रवाहबाट विभिन्न स्थानको भू-उपयोग क्षेत्रहरुमा परिवर्तन भएको छ । पर्याप्त भौतिक पूर्वाधारको अभाव, छरिएको टुक्रे जमिन र निर्वाहमुखि खेतीको अभ्यासका परिणामस्वरूप भूमिको उत्पादकत्व घट्नुको साथै खाद्य संकटको समस्या बढिरहेको छ। हिमाली तथा पहाडी भागबाट तराई तथा समथर जमिन भएका क्षेत्रहरुमा मानिसहरुको बसाईसराइ र अव्यावस्थीत शहरीकरणले उर्वर कृषि जमिनको अतिक्रमणका साथै माटोको उर्वरा शक्तिमा ह्रास आईरहेको छ ।

सूर्योदय नगरपालिका क्षेत्र भित्र र वरपर भइरहेको जनसंख्या र सामाजिक आर्थिक विकासको वर्तमान परिदृश्य र तीव्र शहरीकरणले गैर कृषि उपयोगको लागि कृषि जमिन अनाधिकृत रुपमा उपयोग हुँदै गएको पाइन्छ । अनाधिकृत जमिनको उपयोग, वन अतिक्रमण, प्राकृतिक प्रकोपमा वृद्धि, सार्वजनिक जमिनको संरक्षण सूर्योदय नगरपालिकाको भू–उपयोगको मुख्य मुद्दाहरु हुन् । भूमिहिनता, गरिबी, र बेरोजगारीको कारण खण्डिकृत खेती र अव्यस्थित वसोवासका लागि वन, सार्वजनिक जग्गा र खेती योग्य जमिनको अतिक्रमण बढिरहेको देखिन्छ । माथि उल्लेखित कारणहरुले गर्दा नगरपालिकाको आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय सन्तुलन र दिगो विकासमा असर पर्दै गएको छ । यस सन्दर्भमा सूर्योदय नगरपालिकाले सन्तुलित र दिगो विकासका लागि भू–उपयोग योजना तयार गर्न पहल गरेको छ, जसको उद्देश्य आर्थिक तथा समाजिक विकास, वातावरणीय सन्तुलन, दिगो विकास, खाद्य सुरक्षा, माटो र जलाधार व्यवस्थापन र मानव बस्ती बीच सन्तुलन प्राप्त गर्नु हो । यस योजनाको उद्देश्य नगरपालिका स्तरमा वैज्ञानिक र व्यापक भूमि संसाधन सूची तयार गर्ने, भूमि प्रणाली र सम्बन्धित माटो र भूमि क्षमतामा आधारित भू–उपयोग ऐन २०७६ र भूउपयोग नियमावली २०७९ अनुसार भू-उपयोगको बर्गिकरण र यी क्षेत्रहरुको उचित उपयोग गर्नु हो ।

भू-उपयोग योजना र भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण कार्य एक बहुआयामिक कार्य हो । भू–उपयोग योजना तयार गर्न आवश्यक तथ्यांकहरु विभिन्न स्रोतहरु जस्तैः नक्सा, स्थलगत अवलोकन र गुगल तस्विर आदीबाट प्राप्त गरीएको थियो । यसै गरी सूर्योदय नगरपालिकाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरु, पदाधिकारीहरु, सरकारी कर्मचारीहरुसंग गरिएको छलफल र वडा तथा नगरपालिका स्तरमा गरिएको समुहगत छलफलका साथै स्थानीयसंग गरिएको पर्रामसबाट वर्तमान भू-उपयोगको अवस्था, निकट भबिष्यमा संचालन गरिने योजनाहरु र योजना बद्ध विकासमा परेका योजनाहरुको तथ्याङ्क संकलन गरेको थियो । यसै गरि विभिन्न तहमा प्रकाशित कृतिहरु, नगरपालिकाको पार्श्व चित्र र सामाजिक आर्थिक र सामाजिक जनसांख्यिक, अन्य सान्दर्भिक कागजात, तथा विविध तथ्यांकहरु नगरपालिकाबाट प्राप्त गरीएको थियो । यो भू-उपयोग योजनाले योजनाकारहरुलाई वर्तमान र भविष्यको अवस्था परिदृश्यहरु विचार गरि वैकल्पिक भू-उपयोग योजना ढाचाँ प्रदान गर्दछ ।

९.२ सोच, मिसन, लक्ष्य र उद्धेश्यहरु

सोच

यस नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना तयार गर्दा यस नगरपालिकाको भूमि संसाधन, सामाजिक, आर्थिक र विकास पूर्वाधारको स्थितिको वैज्ञानिक र व्यावहारीक मुल्यांकन गरी भू-उपयोग क्षेत्र नक्सांकन गरीएको छ। यी नक्साहरुले नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना तयार गर्नको लागि वैज्ञानिक र व्यावहारीक आधार प्रदान गर्दछन् । भू-उपयोग योजनाको सफल कार्यान्वयनको लागि हुन सक्ने समस्या र चुनौतीको साथै शक्ति, कमजोरी, अवसर र चुनौती समेत विश्लेषण गरिएको छ। यो भू-उपयोग योजना सहभागितामूलक दृष्टिकोण अवलम्बन गरि तयार गरिएको छ । सहभागितामूलक छलफलको आधारमा भू-उपयोग योजना तयार गर्दा निम्न दृष्टिकोण निर्माण गरेको छः

"सूर्योदय नगरपालिकाको भू-संसाधनको शतप्रतिशत सदुपयोग गर्ने"

"सूर्योदय नगरपालिकाको दिगो विकासको लागि भू-संसाधनको अधिकतम लाभको आधारमा उपयोग गर्ने"

मिसन

"आगामी १५ वर्षमा शतप्रतिशत भू-संसाधनको उपयोग गरी आर्थिक, पर्यावरणीय र प्राकृतिक सम्बृद्धि हासिल गर्ने"

लक्ष्य

भू-संसाधनको उच्चतम उपयोगद्वारा आगामी १५ बर्ष भित्र आर्थिक, सामाजिक र पर्यावरणीय दिगो विकास गर्नु ।

उद्देश्य

यस नगरपालिकामा कहिल्यै दिगो तरीकाले समृद्ध र उचित भू-उपयोग योजना बिना समृद्ध हुन सक्दैन । एकै समयमा, यसको संरक्षण संगै उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतहरुको अधिकतम उपयोग महत्वपूर्ण छ। विशिष्ट उद्देश्यहरु निम्न बमोजिम छन् :

१) भविष्यमा भू-संसाधन विकासको लागि रणनीतिक मार्गदर्शन प्रदान गर्ने,

२) मुख्य कृषि र वन तथा नदी, ताल र सिमसार क्षेत्र अतिक्रमण बाट जोगाउने,

३) आवासीय क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र र व्यावसायिक क्षेत्रको लागि उपयुक्त स्थान प्रस्ताव गर्ने,

४) नगरपालिकामा रहेका जोखिम क्षेत्रहरुको पहिचान र जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्ने,

५) सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र र जलाधार संरक्षण गर्ने,

६) नगरपालिकामा रहेको जैवीक विविधताको संरक्षण गर्ने,

७) वतावरणमैत्री शहरी क्षेत्रको वृद्धी गर्ने,

८) भू-उपयोग क्षेत्रलाई जलवायु अनुकुल बनाउने,

९) शहरीकरणको आवश्यकताहरुलाई सम्बोधन गर्न भौतिक पूर्वाधार विकास योजना गर्ने,

१०) प्राकृतिक संसाधनहरुको दिगो व्यवस्थापन र आर्थिक अवसरहरु बृद्धि गर्ने ।

९.३ रणनीतिहरु

कुनै पनि स्थानको दीर्घकालीन सोच सामान्यतया समय सीमाद्वारा बाध्य भएपनि आदर्शवादी प्रकृतिको हुनु पर्छ र यो सधैं रणनीतिहरु, योजनाहरु र विकासको लक्ष्य प्राप्त गर्ने दिशामा कार्यक्रम मार्गदर्शन गर्नुपर्छ । यो रणनीतिको उद्देश्य भू-उपयोग योजना कार्यान्वयन गरि नगरपालिकाको दिर्घकालिन आर्थिक, सामाजिक र पर्यावरणीय दिगो विकास कसरि गर्ने भन्ने बारेमा रहेको छ । यस नगरपालिकाद्वारा निर्धारित उद्देश्यहरु प्राप्त गर्न निम्न रणनीति अपनाउन सकिन्छः

- नगरपालिका, कार्यपालिका सदस्यहरु, विषय विशेषज्ञ र स्थानिय जनताहरुको प्रत्यक्ष संलग्नता संगै दीर्घकालीन विकास अवधारणा र सोचमा आधारित १५ बर्षको अवधिको लागि भू-उपयोग योजना तयार गर्ने ।
- आर्थिक, सामाजिक र पर्यावरणीय दिगो विकासको उचित र सुरक्षित उपयोग (कृषि, औद्योगिक, र निर्माण) को अभ्यास सुनिश्चिता गर्ने ।
- प्राकृतिक स्रोतहरुलाई मानिसको आर्थिक, सामाजिक र पुर्वाधार विकासका पक्षहरुलाई वातावरणीय दिगो विकास गार्न सकारात्मक रूपले एकीकृत योजना निर्माण गर्ने ।
- कृषि, वन, र खुला सार्वजनिक क्षेत्रहरुलाई संरक्षण गर्ने ।
- वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन गर्दै वन पैदावरमा आधारित उद्योग स्थापना गरि रोजगारि सृजना हुने कार्यक्रम लागू गर्ने ।
- जोखिममा रहेका बस्तिहरुलाई एकिकृत बस्ति विकास गरि स्थानान्तरण गर्ने ।
- सीमित स्रोतहरुको अधिकतम उपयोग गरि सुरक्षीत र एकिकृत आवास, व्यापारिक र औद्योगिक विकास गर्ने कार्यक्रम लागू गर्ने ।
- सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गामा कुनै प्रकारको अवैध अतिक्रमणलाई नियन्त्रण गर्ने ।
- नगरपालिकामा जनताको जीवन स्तर बृद्धि गर्न प्राकृतिक स्रोतहरुको दिगो व्यबस्थापनको लागि एकिकृत जलाधार व्यबस्थापनको कार्यान्वयन गर्ने ।
- भवन निर्माण संहिता बनाई र कार्यान्वयन गर्ने ।

९.४ कार्यक्रम (तार्किक दृष्टिकोण ढाँचाः Logistical Framework)

भू-उपयोग योजनाको लक्ष्य हासिल गर्न उपलब्ध स्रोत र साधनहरुको अधिकतम उपयोग गर्ने रणनीतिका लागि तार्किक दृष्टिकोण ढाँचा (Logistical Framework) विकास गरीएको छ । तार्किक दृष्टिकोण ढाँचाको देहाय बमोजिम रहेको छः

लजिस्टिक फ्रेमवर्कहरूमा सामान्यतया मानिसहरू, प्रविधि र स्रोतहरूको संयोजन समावेश हुन्छ र अपेक्षा गरिएको उपलब्धिहरु समयमै, बजेट भित्र र राम्रो अवस्थामा डेलिभर हुन्छन् । तिनीहरूले ढुवानीहरू ट्र्याक गर्न, सूची स्तरहरू प्रबन्ध गर्न, र यातायातका लागि मार्गहरू अनुकूलन गर्न विशेष सफ्टवेयरको प्रयोग समावेश गर्न सक्छन् । लजिस्टिक फ्रेमवर्कहरू धेरै व्यवसायहरूको सफलताको लागि महत्त्वपूर्ण छन् ।

तालिका नं. ४६. तार्किक दृष्टिकोण ढाँचा (Logistical Framework)

लक्ष्य	निष्पक्ष प्रमाणित सूचक (Objectively Verifiable Indicator)	स्रोत र साधनको प्रमाणिकरण (Source and Means of Verification)	अनुमान र जोखिम
• विपद संवेदनशील भू-उपयोग योजना तयार (RSLP) गर्ने । • वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना र भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्ने • सबै वडामा भू-उपयोग क्षेत्रको जानकारी गराउने • भू-उपयोग नक्सा स्वीकृत र कार्यान्वयन गर्ने • पहिरो क्षेत्रमा हरित क्षेत्रको विकास गर्ने । • जलाधार संरक्षण र व्यवस्थापनका गतिविधिहरु लागू गर्ने । • पानीका मुलहरुको संरक्षण गर्ने । • बाढी र पहिरो नियन्त्रण गरि जोखिम न्यूनीकरण गर्ने । • विपद् प्रभावित क्षेत्रहरुबाट	• भू-उपयोग योजना लागू गर्ने । • भू-उपयोग (कृषि, निर्मित क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, वाणिज्यिक क्षेत्र, वन, सार्वजनिक जग्गा, र अन्य नेपाल सरकारबाट निर्दिष्ट गरीएको) नक्सा वडामा सार्वजनिक गर्ने । • नगरपालिकामा भू-उपयोग परिषदबाट भू-उपयोग क्षेत्र र योजनाको स्वकृत गर्ने • नगरपालिका र यसका वडाहरुमा भू-उपयोग योजनाको सहज पहुँचको व्यावस्था गर्ने • भू-उपयोग क्षेत्र अनुसार भूमी संसाधनको उपयोग गर्ने । • नदी किनारमा हरियाली बढाउने । • जलाधार संरक्षण र व्यावस्थापन सुदृढ हुने • पानीको उपलब्धता बढेका हुनेछ । • माटोको उर्वरता क्षमता वृद्धी हुने । • सबै प्रकारका जोखिम नियन्त्रण गर्ने ।	• भू-उपयोग नक्सा र योजना र नीतिहरु नगरपालिका कार्यालय तथा वडा कार्यालयमा उपलब्ध हुनेछ । • स्थानीयहरुको जीविकोपार्जनमा परिवर्तन । • जोखिम व्यावस्थापन योजना निर्माण गर्ने । • विपदका घटनाहरु तथ्यांक अध्यावधिक गर्न आधारभूत र आवधिक सर्वेक्षण गर्ने । • विकासका सकारात्मक परिवर्तनहरु हुने जस्तै रोजगारको अवसर बढ्ने, व्यापार व्यावसाय, पर्यटन गतिविधिहरु फस्टाउने आदि । • नगरपालिकाको आधारभूत सर्वेक्षण र आवधिक प्रतिवेदन • नगरपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन । • नगरपालिकाको जनसांख्यिकीय सर्वेक्षण ।	• नगरपालिका भू-उपयोग योजना लागू गर्न सक्षम छ । • समुदायको सहभागिता र स्वीकृति रहने छ । • प्रमुख सरोकारवाला, निजी क्षेत्र सहित र अन्य सम्बधित निकायहरुको सहभागितामा भू-उपयोग योजना लागू हुने । • राजनीतिक स्थिरता • बजेटको सही उपयोग • आवश्यक मानविय र अन्य पूर्वाधार स्रोतहरुको उपलब्धता । • प्रविधिको उपलब्धता • नगरपालिकाले दीर्घकालीन भू-उपयोग योजनाको लागू गर्दा सरोकारवालाहरुको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चिता गर्नेछ । • भू-उपयोग क्षेत्र रूपान्तरणमा नियन्त्रण गर्ने । • स्थानिय सरकारले कृषि व्यवसायको आधुनिकिकरण गर्न कृषक र उद्यमीहरुलाई सहयोग गर्न आवश्यक

लक्ष्य	निष्पक्ष प्रमाणित सूचक (Objectively Verifiable Indicator)	स्रोत र साधनको प्रमाणिकरण (Source and Means of Verification)	अनुमान र जोखिम
बस्तीहरु स्थानन्तरण गर्ने । • वैज्ञानिक ढंगले फोहोर व्यावस्थापन गर्ने । • राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार सडक निर्माण । • मुख्य सडकमा हरित क्षेत्रको विकास गर्ने । • पर्यटन विकासका गतिविधिहरु बढाउने । • वन क्षेत्र विस्तार गर्ने । • आय वृद्धी गर्न नगदे बालि, फलफुल र कृषिमा जोड दिने । • जैविक विविधताको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने ।	• सबै मौसममा सडकको सुविधा बढ्ने । • पर्यटन पूर्वाधार विकास हुनुका साथै पर्यटक र पर्यटन व्यवसायको संख्यामा वृद्धि हुने । • नगरपालिकाको प्रतिव्यक्ति आयमा वृद्धी हुनेछ । • नगरपालिकाको बेरोजगारी दरमा उल्लेख्य कमी आएको हुनेछ । • वन र जैविक विविधता गुणस्तरमा वृद्धि हुनेछ । • नगदे बालि, फलफुल र कृषिको क्षेत्र वृद्धि हुनेछ । • सडक किनारमा हरियाली बढ्ने छ ।		पूर्वाधारको विकास गर्नेछ । • स्थानिय सरकारले कृषि उपजहरुको लागि पर्याप्त बजार, संकलन केन्द्र र चिस्यान केन्द्रको व्यावस्था मिलाउने छ । • वन कार्यालयसंग समन्वय गरि सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहद्धारा वनको वैज्ञानिक व्यावस्थापन र प्रयोग गरिनेछ ।

तालिका नं. ४७. गतिविधि, कार्यावयन अवधि र बजेट स्रोत

गतिविधिहरु	कार्यान्वयन अवधि			बजेट स्रोत			
	छोटो अवधि (५ बर्ष)	मध्यकालीन (१० बर्ष)	दिर्घकालीन (१५ वर्ष)	स्थानिय	प्रदेश	राष्ट्रिय	निजी र गैरसरकारी संस्थाहरु, आदि
नगरपालिकाको भू-उपयोग नक्साको आवधिक अध्यावधिक		✓		न.पा.			

गतिविधिहरु	कार्यान्वयन अवधि			बजेट स्रोत			
	छोटो अवधि (५ बर्ष)	मध्यकालीन (१० बर्ष)	दिर्घकालीन (१५ बर्ष)	स्थानिय	प्रदेश	राष्ट्रिय	निजी र गैरसरकारी संस्थाहरु, आदि
माटो सर्वेक्षण र भूमि क्षमता/ उपयुक्तता नक्सा	✓	✓	✓	न.पा.		Department of Survey (DoS)	
जोखिम युक्त बस्ती पहिचान	✓	✓	✓	न.पा.		PCTMCD, DWIDP	
एकीकृत बस्ती र पूर्वाधार विकास	✓	✓	✓	न.पा.	MoLMAC /DUDBC	MoUD /DUDBC	
भू-उपयोग योजनाको कार्यान्वयन	✓	✓	✓	न.पा.			
Building byelaws निर्माणको तयारी	✓	✓	✓	न.पा.			
बाँझो जमिनमा जडीबुटी र बागवानी खेतीको बढावा दिने । कृषिवन र बागवानी प्रर्वधन र उत्पादकत्व वृद्धि ।	✓	✓	✓	न.पा.	MoLMAC	MoALD	CGUGs/सार्वजनिक निजी साझेदारी
कृषिको व्यावसायीकरण लाई बढावा	✓	✓	✓	न.पा.	MoLMAC		निजी क्षेत्रहरु
किसान समूहको गठन र क्षमता विकास	✓	✓	✓	न.पा.			समुदाय
भू-उपयोग वर्गिकरणबाट चक्लाबन्दि र उचित उपयोगलाई बढावा दिने	✓	✓	✓	न.पा.	MoLMAC	MoALD	सार्वजनिक निजी सहकारी साझेदारी
सार्वजनिक जग्गाको उचित उपयोग: ➢ हरियाली र वनभोज क्षेत्रहरु ➢ प्रदर्शन स्थल ➢ बजार क्षेत्र	✓	✓	✓	न.पा.	MoLMAC	MoALD	स्थानीय समुदायहरु

गतिविधिहरु	कार्यान्वयन अवधि			बजेट स्रोत			
	छोटो अवधि (५ बर्ष)	मध्यकालीन (१० बर्ष)	दिर्घकालीन (१५ बर्ष)	स्थानिय	प्रदेश	राष्ट्रिय	निजी र गैरसरकारी संस्थाहरु, आदि
➢ साप्ताहिक बजार (हाट बजार) ➢ औद्योगिक क्षेत्र ➢ सार्वजनिक खुला ठाउँ ➢ प्रकोप उद्धार गर्ने ठाउँ ➢ पर्यटक गन्तव्य ➢ नर्सरी ➢ स्मारक स्थल ➢ मन्दिर, मस्जिद, चर्च र गुम्बा ➢ चिहान ➢ पार्किङ् ➢ खेल मैदान							
वन र हरियाली क्षेत्रको संरक्षणको लागि एकीकृत वन र जलाधार व्यवस्थापन ।	✓	✓	✓	न.पा.	MoLMAC	DoF/ DoSCWM	
पहिरो र बाढी न्यूनीकरण	✓	✓	✓	न.पा.		PCTMCD /DWIDP	NGOs/INGOs
माटो संरक्षण योजना	✓	✓	✓	न.पा.		DoSCWM	
वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन	✓	✓	✓	न.पा.		DoF	
सार्वजनिक उपयोगिता विकास	✓	✓	✓	न.पा.			

अध्याय १०: निष्कर्ष र सिफारिशहरु

१०.१ निष्कर्ष

सूर्योदय नगरपालिकाको भू-उपयोग बर्गिकरण तथा योजना, भू-उपयोग ऐन २०७६, भू-उपयोग नियमावली २०७९ र सूर्योदय नगरपालिकाको भू-उपयोग कार्यविधिको आधारमा तयार गरिएको छ । नगरपालिकाको दीर्घकालीन लक्ष्य प्राप्त गर्नको लागि विभिन्न भू-उपयोग क्षेत्रहरुमा वर्गीकरण गरीएको छ। भू-उपयोग योजनाले बाढी, पहिरो जस्ता प्रकृतिक प्रकोपहरुको व्यवस्थापन गर्दै आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय दिगो विकासका उपायहरु अवलम्बन गरि परम्परागत जीविकोर्पाजन र त्यस माथिको निर्भरतालाई कम गर्न मद्दत गर्दछ। भू-उपयोग योजना तयार गर्दा दुर संवेदक यन्त्र (Remote Sensing) र भौगोलिक सूचना प्रणाली (Geographic Information System-GIS) जस्ता प्रविधि उपयोग गरि जोखिम क्षेत्रहरुलाई पहिचान गरिएको छ ।

यो भू-उपयोग योजना तयार गर्दा यस नगरपालिकाको भूमि संसाधन, सामाजिक, आर्थिक र विकास पूर्वाधारको स्थितिको वैज्ञानिक र व्यावहारीक मुल्यांकन गरी भू-उपयोग क्षेत्र नक्सांकन गरीएको छ । यी नक्साहरुले नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना तयार गर्नको लागि वैज्ञानिक र व्यावहारीक आधार प्रदान गर्दछन् । भू-उपयोग योजनाको सफल कार्यान्वयनको लागि हुन सक्ने समस्या र चुनौतीको साथै शक्ति, कमजोरी, अवसर र (SWOT) विश्लेषण समेत गरिएको छ । यो भू-उपयोग योजना सहभागितामूलक दृष्टिकोण अवलम्बन गरि तयार गरिएको छ । भू-उपयोग क्षेत्र प्रस्ताव गर्दा उपयुक्त आवासीय, वाणिज्य, औद्योगिक, सांस्कृतिक, र पुरातात्विक क्षेत्रहरुको पहिचान विपद् जोखिम मूल्याकन, सडक सञ्जाल र वर्तमानमा रहेका बजार केन्द्रहरु र भविष्यमा सम्भावित बृद्धिको संकेत गर्ने व्यापारिक क्षेत्रहरुको आधारमा गरिएको छ ।

यो भू-उपयोग योजना तयार गर्दा बहु मापदण्ड पद्धतिको विश्लेषण गरी भू-उपयोग क्षेत्र प्रस्ताव गरीएको छ। यस नगरपालिका पहाडी भागमा अवस्थित भएको हुनाले यहाँ सम्म परेका जमिनहरु निक्कै नै कम रहेको छ। यस नगरपालिकामा ५ डिग्री भन्दा कम ढलानमा जमिन करिव १.८८ प्रतिशत क्षेत्र रहेको छ। साथै ५ देखि १० डिग्री ढलानमा जम्मा ६.७६ प्रतिशत, १० देखि १५ डिग्री ढलानमा १५.३० प्रतिशत, १५ देखि २५ डिग्री ढलानमा ४३.३७ प्रतिशत जमिन रहेको छ भने २५ देखि ३५ डिग्री ढलानमा करिव २६.५२ प्रतिशत जमिन र ३५ डिग्री भन्दा बढि ढलान भएको जमिन ६.१८ प्रतिशत रहेको छ। सामान्यतया, ३० डिग्री भन्दा कम ढलान भएको जमिन मानव विकास, बस्ती, खेतीपाती र अन्य गतिविधिहरुको लागि उपयुक्त मानिन्छ । यस नगरपालिकाले पनि ३० डिग्री भन्दा बढि ढलान भएको जमिनलाई मानव बसोवासका लागि अनुपयुक्त मानेको छ। त्यसैले सूर्योदय नगरपालिका वाढि र पैरो, भूस्खलन जस्ता प्राकृतिक प्रकोपको लागि संभावित क्षेत्र मान्न सकिन्छ। साथै पीक ग्राउन्ड एक्सेलेरेशन (पीजीए) को मान १०० देखि २०० ग्याल को बीचमा भएको हुनाले न्युनदेखि मध्यम स्तरको भूकम्पको खतरालाई पनि संकेत गर्दछ।

यस अध्ययनद्वारा विकसित भू-उपयोग तथ्यांक र नक्सा भूमिको खण्डिकरण, अनियन्त्रित शहरीकरण, र सार्वजनिक भूमिको अतिक्रमण नियन्त्रणको लागि भू-उपयोग क्षेत्र प्रस्ताव गर्न सकिन्छ । यो राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र स्थानीय स्तरमा योजनाकारहरु, सरोकारवालाहरु र निर्णयकर्ताहरु बिच अन्तरक्रिया र वार्ताको माध्यमबाट प्राप्त गर्न

सकिन्छ। तसर्थ, यी तथ्यांकहरु भू-उपयोग क्षेत्रको उपयोग योजना, विश्लेषण र भूमिको दिगो, न्यायसंगत र आर्थिक र नगरपालिकाको दिगो भू-उपयोगको लागि प्रयोग गर्न सकिन्छ।

वर्तमान अवस्थामा यस नगरपालिको धेरै भाग कृषि क्षेत्रले १९२.९३ वर्ग कि.मि. (८५.९९ प्रतिशत) ओगटेको छ भने वनले मात्र ७.६२ प्रतिशत क्षेत्र ढाकेको छ। यस नगरलिकामा प्रस्तावित कृषि भूमि १६०.२७ वर्ग कि.मि. (७१.४३%) रहेको छ भने प्रस्तावित वन क्षेत्रले ७.६७% क्षेत्रफल ओगट्नेछ। भू-उपयोग ऐन २०७६ र भू-उपयोग नियमावलि २०७९ को अनुसार विद्यमान वन क्षेत्रलाई अन्य कुनै भू-उपयोगको लागि प्रस्ताव गरिएको छैन। यस नगरपालिकामा प्रस्तावित कृषि भूमि वर्तमान कृषि भूमिको तुलनामा ३२.६६ वर्ग कि.मि.ले घटेको छ जुन आवासीय, व्यवसायिक, औद्योगिक र सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्रहरुमा परिवर्तन भएको छ। प्रस्तावित आवासीय क्षेत्रले कुल क्षेत्रफलको लगभग ३०.२४ वर्ग कि.मि. (१३.४८ प्रतिशत) भाग ओगटेको छ। यो वर्तमान जनसंख्या बृद्धि दर र भविष्यको आवश्यकताको लागि पर्याप्त क्षेत्र भएको अनुमान गर्न सकिन्छ। यस नगरपालिकामा जम्मा ५९१७४ मध्ये लगभग २८१७४ कित्ता कृषि (४७.६१%), ३१००० गैर कृषि (५२.३९) कित्ता संख्या रहेको छ। गैर कृषि अन्तरगत आवासीय क्षेत्रमा २६७७८ कित्ता, सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र ७८९ कित्ता, वन क्षेत्रमा १५१ कित्ता, औद्योगिक क्षेत्रमा ३३५ कित्ता, व्यावसायिक क्षेत्रमा १९८२ कित्ता, नदी, ताल र सिमसार क्षेत्रमा ५०७ कित्ता रहेको छ। सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र र खानी र खनिज क्षेत्र मा क्रमस ८० र ३७८ कित्ता संख्या रहेको छ। वडा अनुसार सबैभन्दा वढि कित्ता वडा नं. ११ र ४ मा क्रमस ५७०७ कित्ता र ५६३७ कित्ता रहेको छ। वडा अनुसारको कित्ता नक्साको विस्तृत विवरण अनुसूची ३ मा राखिएको छ।

१०.२ सिफारिश

नगरपालिकाले भू-उपयोग योजना लागू गर्नको लागि यस अध्ययनले निम्न सिफारिश गर्न सकिन्छ।

- कृषियोग्य जग्गामा उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन स-साना कित्तामा छरिएर रहेका जग्गाहरूलाई चक्लाबन्दी कार्यक्रमको लागि सिफारिश गरिन्छ साथै व्यवस्थित र जोखिमरहित बस्तीको लागि ल्याड पुलिङ गर्नको लागि पनि सिफारिश गरिन्छ।
- नगरपालीकाको आर्थिक विकासका लागि पर्यापर्यटन Eco-Tourism, Homestays विकास तथा प्रर्वदन लागि योजनाबद्ध विकास गर्न आवश्यक देखिन्छ। पर्यटकहरूलाई पर्यावरण-मैत्री लजहरू, होटलहरू, र स्थानिय सामग्रीहरूद्वारा निर्मित होमस्टेहरूमा बस्न प्रोत्साहन दिन सकिन्छ। स्थानीय समुदायहरूलाई स्थानीय उत्पादन र सेवाहरू किन्न प्रोत्साहित गरि अर्थव्यवस्थालाई टेवा पुर्‍याउन सकिन्छ।
- अन्तु क्षेत्रलाई पर्यापर्ययटन Eco- Tourism, होमस्टे संचालन गर्न सकिन्छ। स्थानिय स्तरको स्थानिय खानपान, पराम्परित घरको निर्माण गरि पर्यटन व्यावसाय संलान गर्न सकिन्छ र पर्यटन व्यावसायलाई बढाइ युवाहरुलाई रोजगार श्रृजना गर्न सकिन्छ। यसका साथै श्री अन्तुबाट फिक्कलसम्म व्यावसायिक रुपमा प्याराग्लाइडिङ सन्चालन गरि आन्तरिक तथा वाह्य पर्यटकलाई भित्राई आन्तरिक आयमा बृद्धि गर्न सकिन्छ।

- खाद्यान्य वाली उत्पादन बेमौसमी तरकारी खेती, फलफुल खेती जडीबुटीको उचित व्यवस्था गरि स्थानियबासीको आयस्रोत, स्वरोजगार अभिवृद्धि तथा उपलब्ध साधन स्रोतको दिगो प्रयोगको लागि सुदृढ गर्न आवश्यक छ ।
- इलाम जिल्ला नेपालको नै चिया उत्पादनको प्रमुख क्षेत्र भएको हुनाले फिक्कल आसपासमा चिया सिटि स्थापना गरेर नेपालमा पाइने विविध प्रकारका चियाका साथै विश्वमा पाईने चिया संकलन गरेर चियाको प्रर्वदन तथा पर्यटनको क्षेत्रमा नयाँ शैलि अपनाएर पर्यटनबाट राम्रो आम्दानी गर्न सकिन्छ ।
- नगरपालीकाको थोरै भू-भाग मात्र वन भएकोले नगरपालीकाले वनको क्षेत्रफल बढाउन बृक्षा रोपन कार्यक्रम गर्न सकिन्छ । जस्ले वातावरण मैत्री वनपैदावर तथा कृषि जन्य उद्यम व्यवसाय विकासलाई सघाउने विकास निति जवलम्वन गर्न सकिन्छ ।
- लेप्चा जाति नेपालको लोपान्मुख समुदायको रुपमा चिनिन्छ । सूर्योदय नगरपालिकाको पूर्वि भागमा अवस्थित यी जातिको आफ्नै भाषा संस्कृति, चाडपर्व, रितिरिवाज, पहिरन रहेको छ । यी समुदायको संरक्षण तथा संवर्द्धनको लागि यी क्षेत्रमा संग्राहलय साथै परम्परित घरको संरचना, खानाको परिकार, पहिरन, बाजागाजा सहितको संकलन गरि होमस्टे संचालन गर्न सके आन्तरिक पर्यटन बृद्धि गर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ४८. माटोको पोषक तत्व र बालि उपयुक्तता

माटोको पोषक तत्व	**पोषक तत्वको स्तर**	**उपयुक्त बालि**				**आवश्यक कदम**
		खाद्य बालि	**नगदे बाली**	**बागवानी**	**अन्य**	
अर्ग्यानिक पदार्थ	उच्च	धान, गहुँ र मकै	चिया, अम्लिसो, अदुवा, अलैंची	बन्दा काउली		
	मध्यम	धान, गहुँ, कोदो र मकै	अदुवा	आलु		
	न्युन			आलु	गेडागुडी जन्य	कम्पोष्ट तथा हरियो मलको प्रयोग
मटोको बनावट	उत्तम	धान	चिया	काउली बन्दा गोभि		
	मध्यम	धान, गहुँ र मकै	चिया, अम्लिासो	आलु, टमाटर, काँको, आदी		
	कमजोर	गहुँ र मकै		मुला, गाँजर र जराजन्य वालि	दाल, मटर	खेतबारी मल कम्पोष्ट तथा हरियो मलको प्रयोग
माटोको अम्लीय पन	उच्च	गहूँ	अलैंची	फुल गोभि, बन्दा गोभि, काँको, भिण्डी		जिप्सम तथा प्राङ्गारीक मल
	मध्यम	धान, गहुँ र मकै		मुला, गाँजर, टमाटर, प्याज, ब्रोकाउली, अन्य		

माटोको पोषक तत्व	पोषक तत्वको स्तर	उपयुक्त बालि				आवश्यक कदम
		खाद्य बालि	नगदे बाली	बागवानी	अन्य	
				तरकारी र फलफुल		
	न्युन	धान		आलु, काँको र खुर्सानी		माटोमा चुनाको प्रयोग
नाईट्रोजन	उच्च	धान, गहुँ र मकै		आलु, काँको, फर्सी र खुर्सानी		नाईट्रोजनको कमि हटाउन प्राङ्गारीक मल र रसायनीक मलको सिफरीस बमोजिमको मात्रा प्रयोग गर्ने
	मध्यम	सम्पुर्ण खाद्यान्न बालि		प्याज, गाँजर र साग पात	रायो र तोरी	
	न्युन			मटर	दाल, केराउ	
फस्फोरस	उच्च	धान, गहुँ र मकै		टमाटर, प्याज, फर्सी		फस्फोरसको कमि हटाउन प्राङ्गारीक मल र रसायनीक मलको सिफरीस बमोजिमको मात्रा प्रयोग गर्ने
	मध्यम	सम्पुर्ण खाद्यान्न बालि		फुल गोभि, बन्दा गोभि र ब्रोकाउली		
	न्युन			काँको, फर्सी		
पोटासियम	उच्च	धान		अदुवा, आलु		पोटासियमको कमि हटाउन प्राङ्गारीक मल र रसायनीक मलको सिफरीस बमोजिमको मात्रा प्रयोग गर्ने
	मध्यम	गहुँ र मकै		टमाटर, फुल गोभि		
	न्युन	जौ		पालुङ्गो		

तालिका नं. ४९. माटोको क्षमता र बालिको उपयुत्तता

मटोको क्षमताको वर्ग	उपयुत्त बालि				आवश्यक कदम
	खाद्य बालि	नगदे बाली	बागवानी	अन्य	
I	धान, गहुँ र मकै	सबै	सबै तरकारी र फलफुल	सबै वालि	खेती गर्दा वालि रोटेसन गर्नु पर्ने
II	धान, मकै, गहुँ	चिया, अदुवा	आलु, तरकारी		खेती गर्दा वालि रोटेसन गर्नु पर्ने
III	मकै, कोदो	चिया, अदुवा	तरकारी	चरण क्षेत्र	भू-क्षय नियन्त्रण र सिँचाई ब्यबस्थापन गर्नुपर्ने
IV	मकै, कोदो	चिया	तरकारी	जंगल	भू-क्षय नियन्त्रण गर्नुपर्ने
V			कृषि वन		बृक्षा रोपन
VI			कृषि वन		बृक्षा रोपन

तालिका नं. ५०. उचाई र बालिको उपयुत्तता

उचाई	**उपयुत्त बालि**				**आवश्यक कदम**
	खाद्य बालि	**नगदे बाली**	**बागवानी**	**अन्य**	
१००० मिटर भन्दा तल	धान, गहुँ र मकै	चिया, आलु, खोर्सानी, अदुवा	आँप, केरा, लिचि, किवी		
१००० मिटर देखि २००० सम्म	धान, गहुँ र मकै, कोदो	चिया, आलु, खोर्सानी, अदुवा	केरा, किवी	जडिबुटि	
२००० मिटर देखि ३००० सम्म	मकै, गहुँ, जौ	आलु, चिया	कृषि वन	जडिबुटि	

सन्दर्भ सामाग्री

- Lambin, E .F .र Geist, H .J . (Eds), २००६. भूमि उपयोग र भूमि आवरण परिवर्तनः स्थानीय प्रक्रियाहरु र वैश्विक प्रभावहरु । ग्लोबल परिवर्तन - IGBP श्रृंखला ।
- लेस्चेन, जेपी, वेर्बर्ग, पी एच, LUCC रिपोर्ट श्रृंखला नं. ७ अन्तर्राष्ट्रिय पशुधन अनुसन्धान संस्थान, नैरोबी, केन्या र LUCC फोकस ३ कार्यालय, Wageningen विश्वविद्यालय, नेदरल्याण्ड्स ।
- MoLRM २०१५, भूमि उपयोग नीति, भूमि सुधार र व्यवस्थापन मन्त्रालय (MoLRM) सिंहदरबार, काठमाडौं, नेपाल ।
- Skole, D ., १९९६. भूमि उपयोग भूमि कभर परिवर्तनः एक विश्लेषण । ग्लोबल परिवर्तन समाचार पत्र.नं. २५. अन्तर्राष्ट्रिय जियोस्फीयर-बायोस्फीयर कार्यक्रम, स्टकहोम, पेज नं. ४-७ ।
- टर्नर, II, B .L ., Skole, D ., Sanderson, S ., Fisher, G ., Fresco, L . र Leemans, R ., १९९५. भूमि उपयोग भूमि कभर परिवर्तन विज्ञान/अनुसन्धान योजना । IGBP ग्लोबल परिवर्तन रिपोर्ट नं ३५ र HDP रिपोर्ट नम्बर ७. अन्तर्राष्ट्रिय जियोस्फीयर-बायोस्फीयर कार्यक्रम र ग्लोबल पर्यावरण परिवर्तन कार्यक्रम, स्टकहोम र जेनेभा को मानव आयाम ।
- भू-उपयोग गतिशीलता अन्वेषण गर्ने मोडल । भौगोलिक सूचना विज्ञान को अन्तर्राष्ट्रिय जर्नल । १९(२), ९९-१०२ ।
- सूर्योदय नगरपालिकाको विस्तृत वस्तुगत विवरण (पार्श्वचित्र) २०७५, सूर्योदय नगरपालिका, फिक्कल, इलाम ।
- सूर्योदय नगरपालिका पार्श्वचित्र निर्माण सर्वेक्षण २०७४/७५, सूर्योदय नगरपालिका, फिक्कल, इलाम ।
- LRMP डाटा १९९६ ।
- कित्ता नापी नक्सा, माटोको नक्सा, भू-क्षमता नक्साहरु, नापी विभाग, काठमाण्डौं ।
- राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रारम्भिक नतिजा, केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग, थापाथली, काठमाण्डौं ।
- राष्ट्रिय जनगणना २०७८, केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग, थापाथली, काठमाण्डौं ।

अनुसूची

अनुसूची १. सूर्योदय नगरपालिका वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

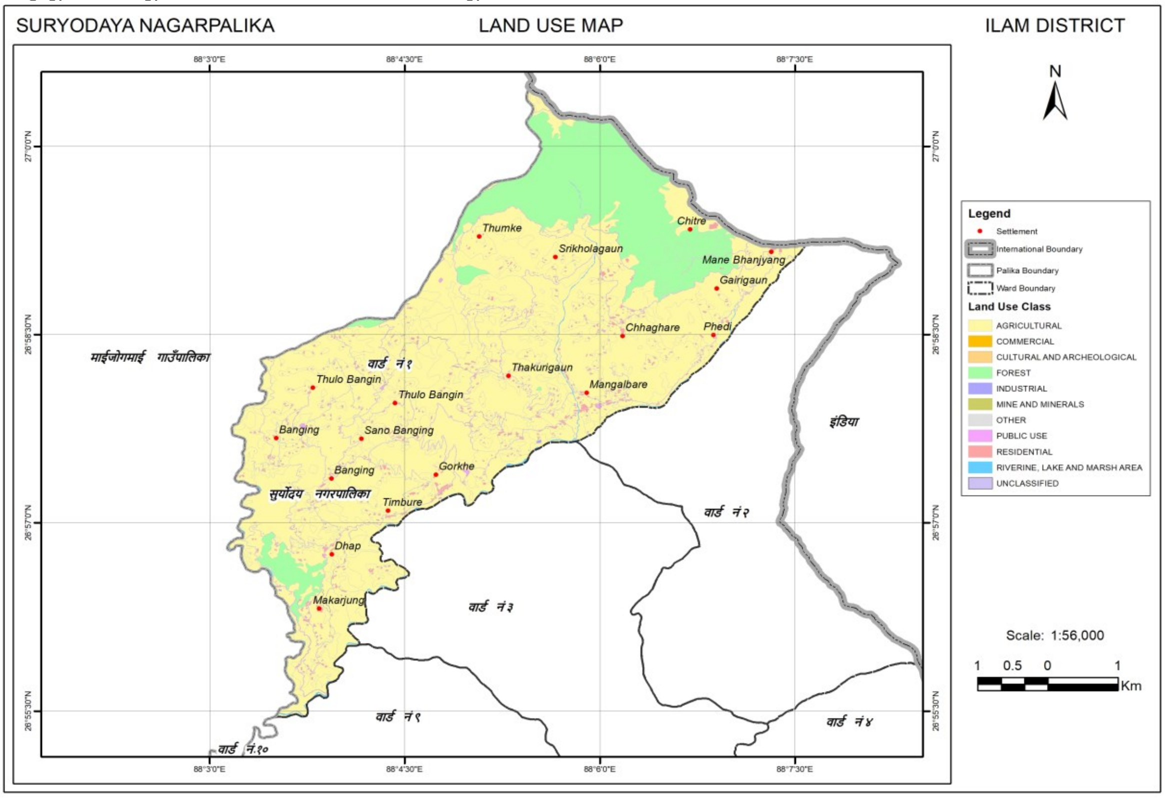

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. १ को वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

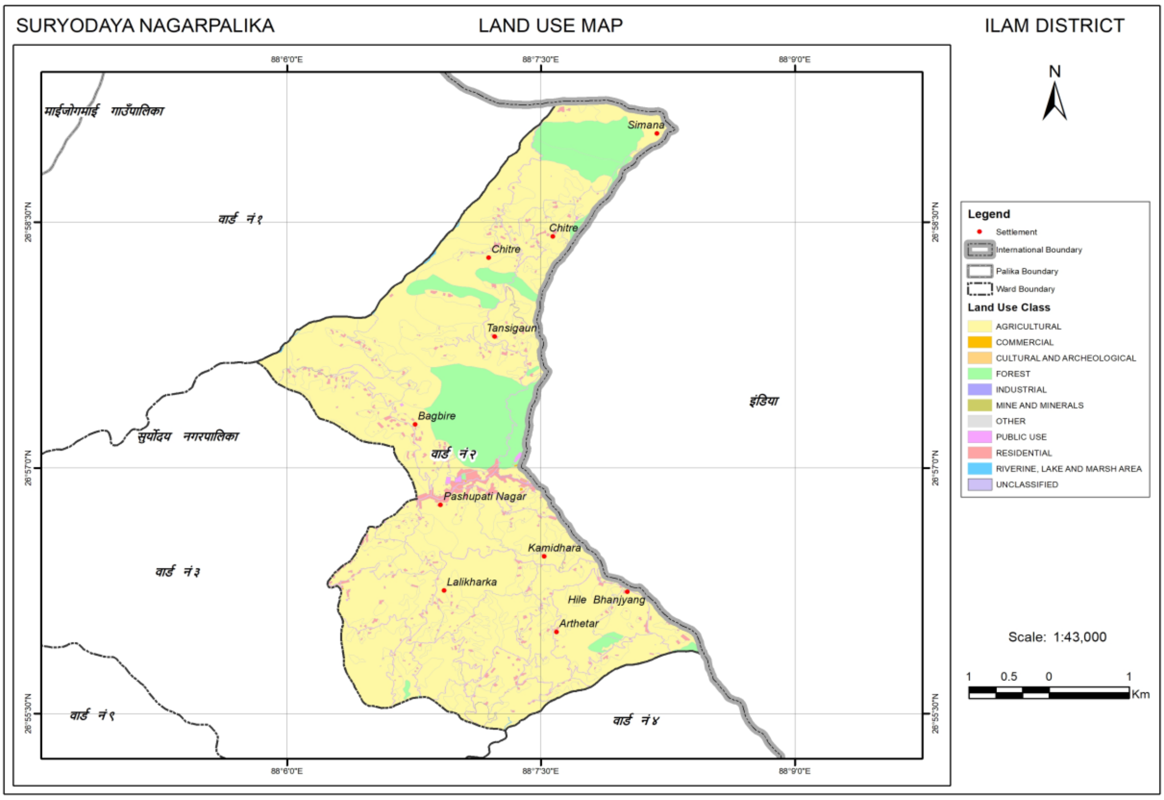

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. २ को वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

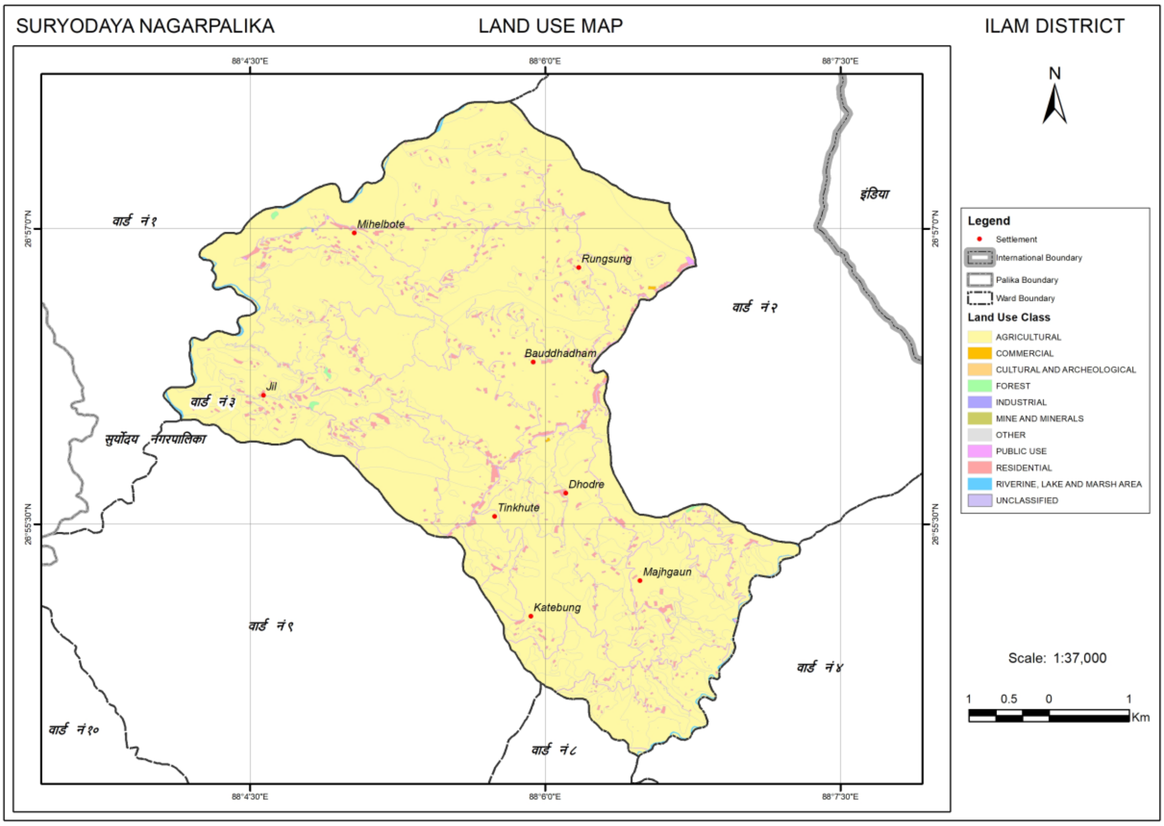

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ३ को वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

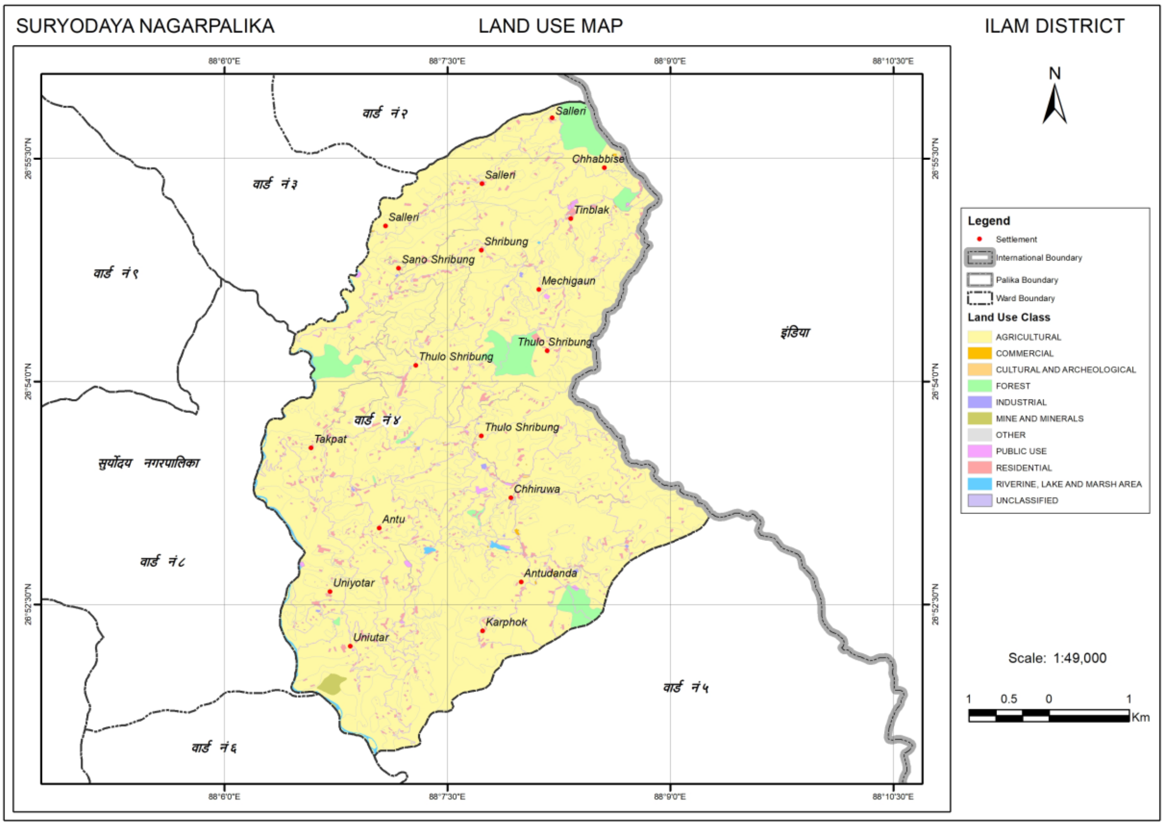

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ४ को वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

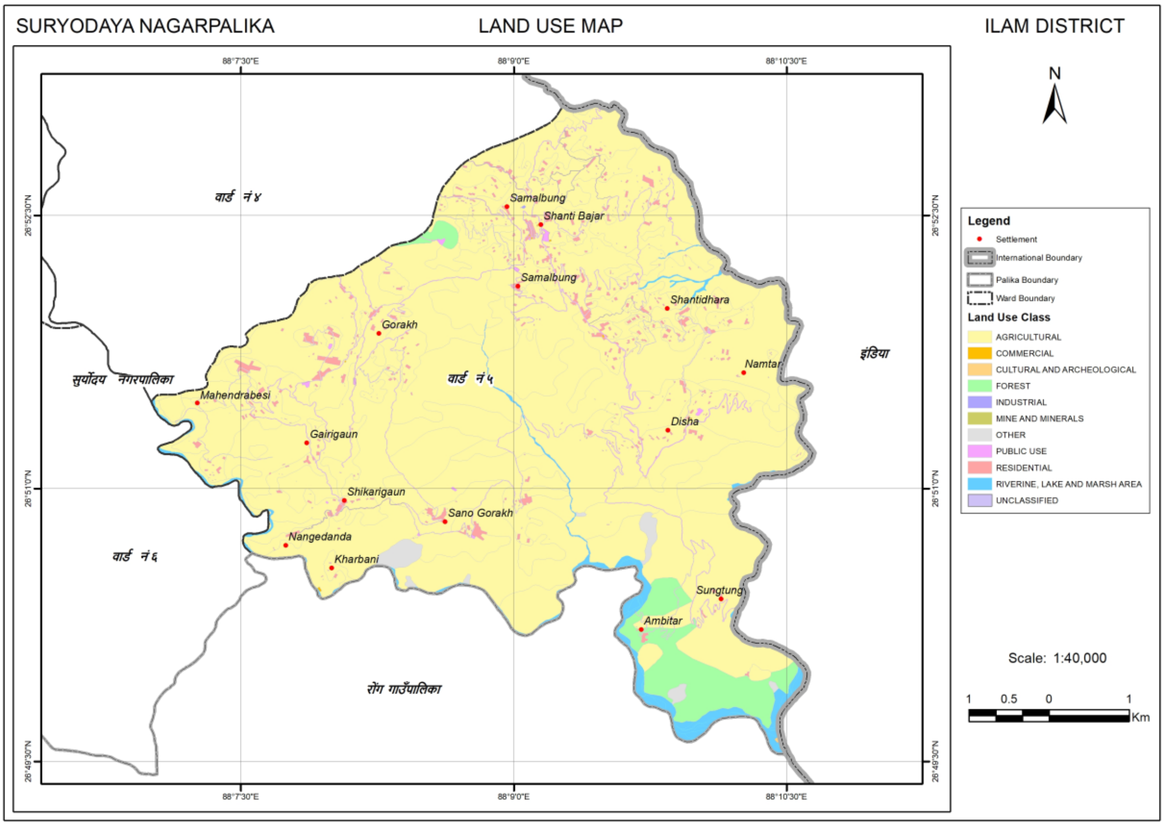

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ५ को वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

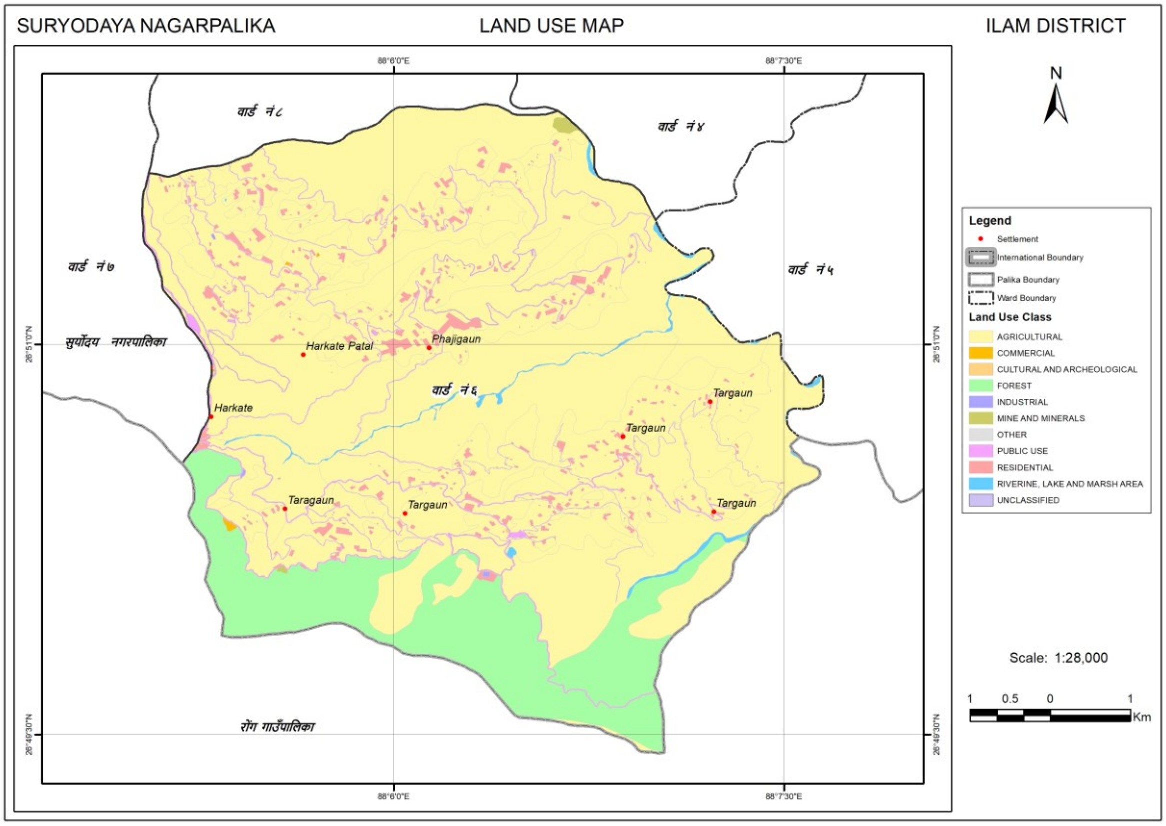

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ६ को वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

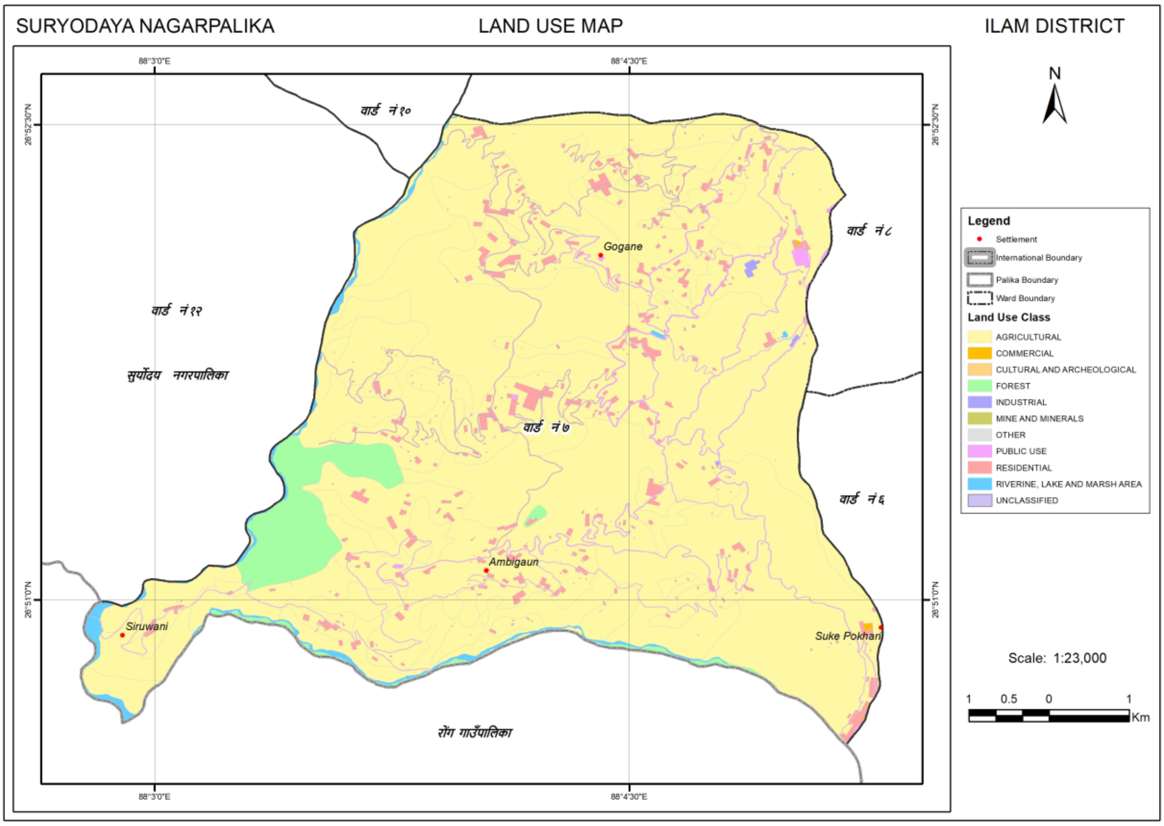

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ७ को वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

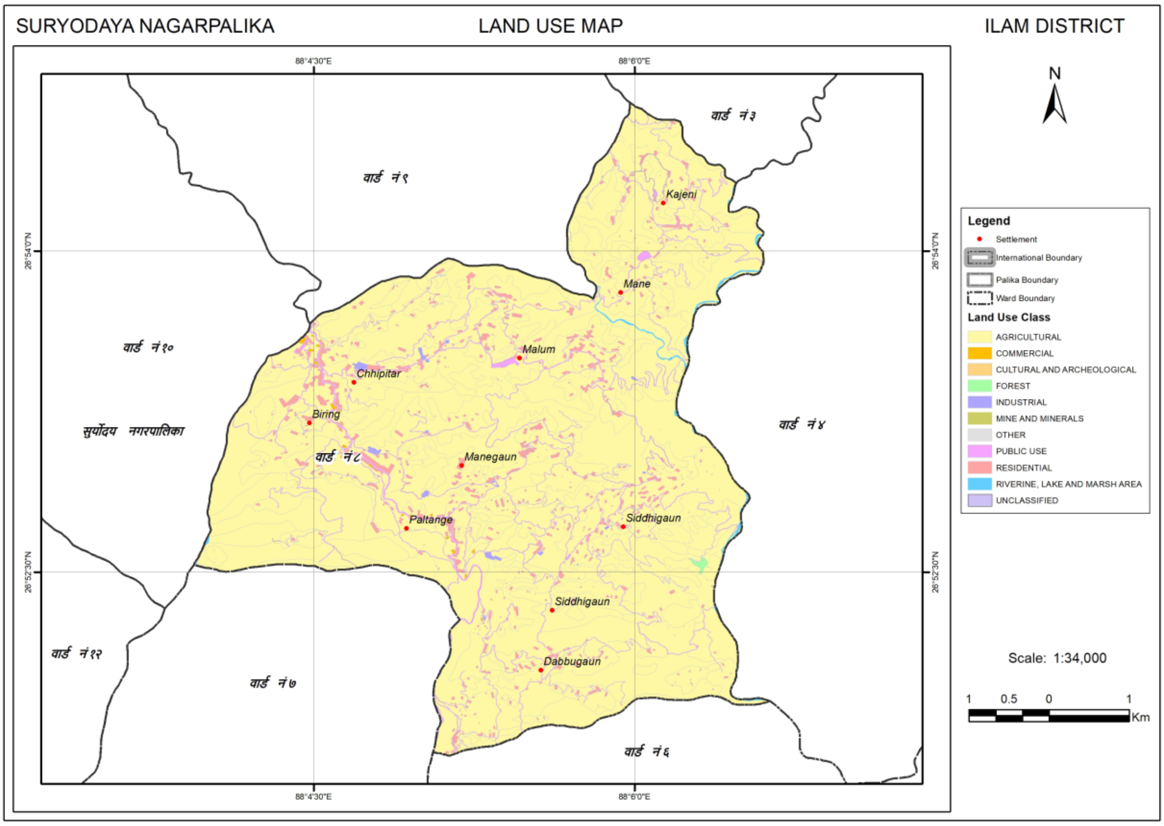

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ८ को वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

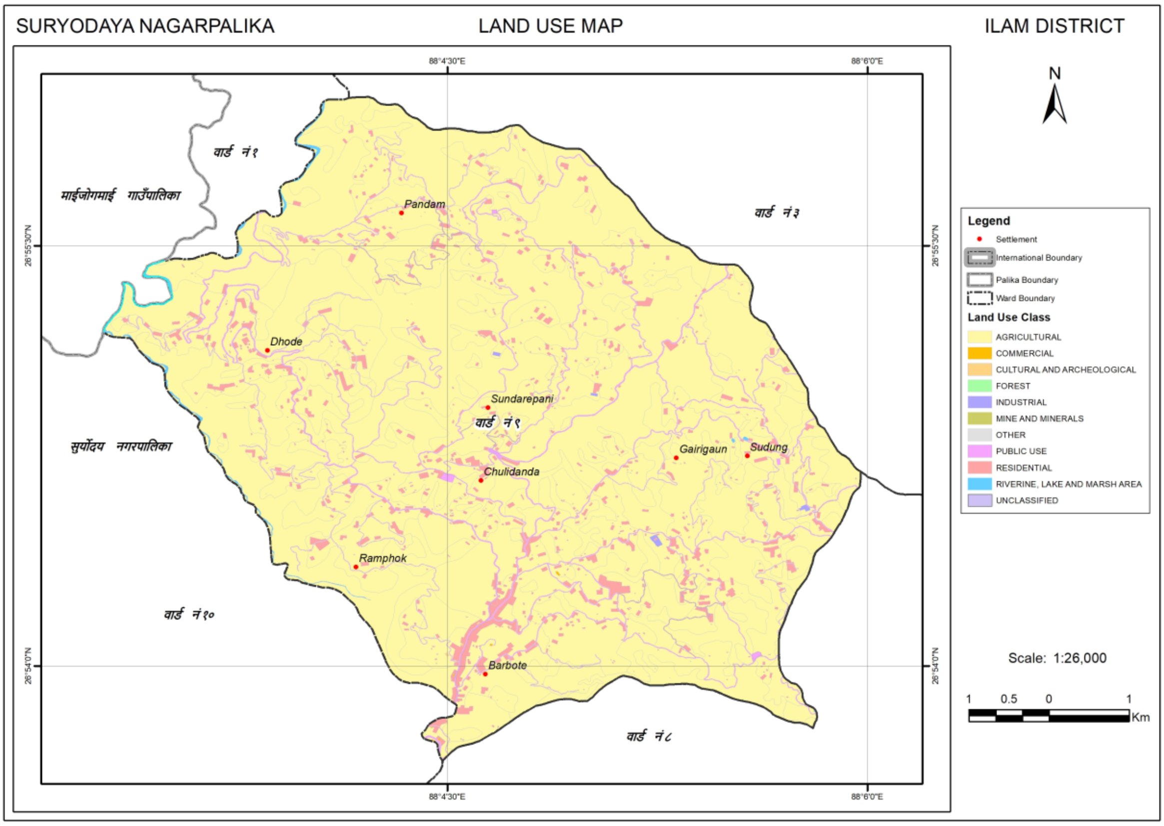

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ९ को वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

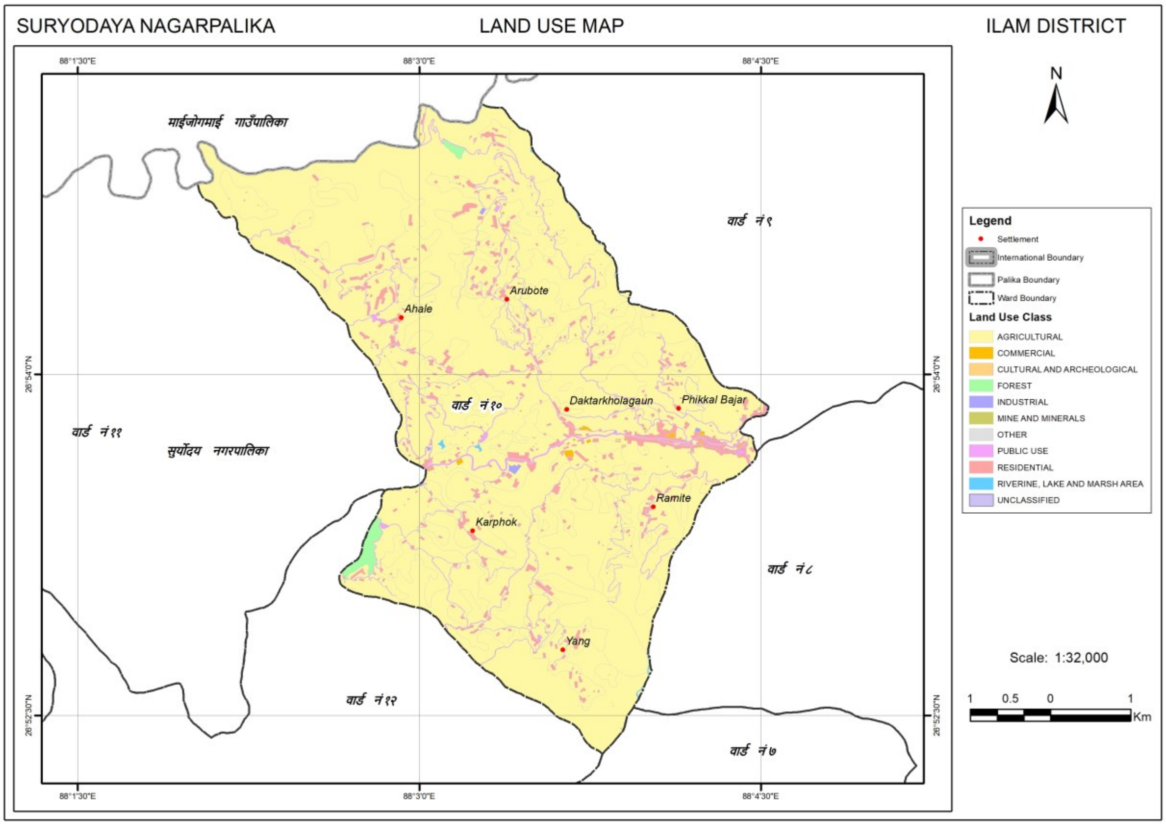

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. १० को वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

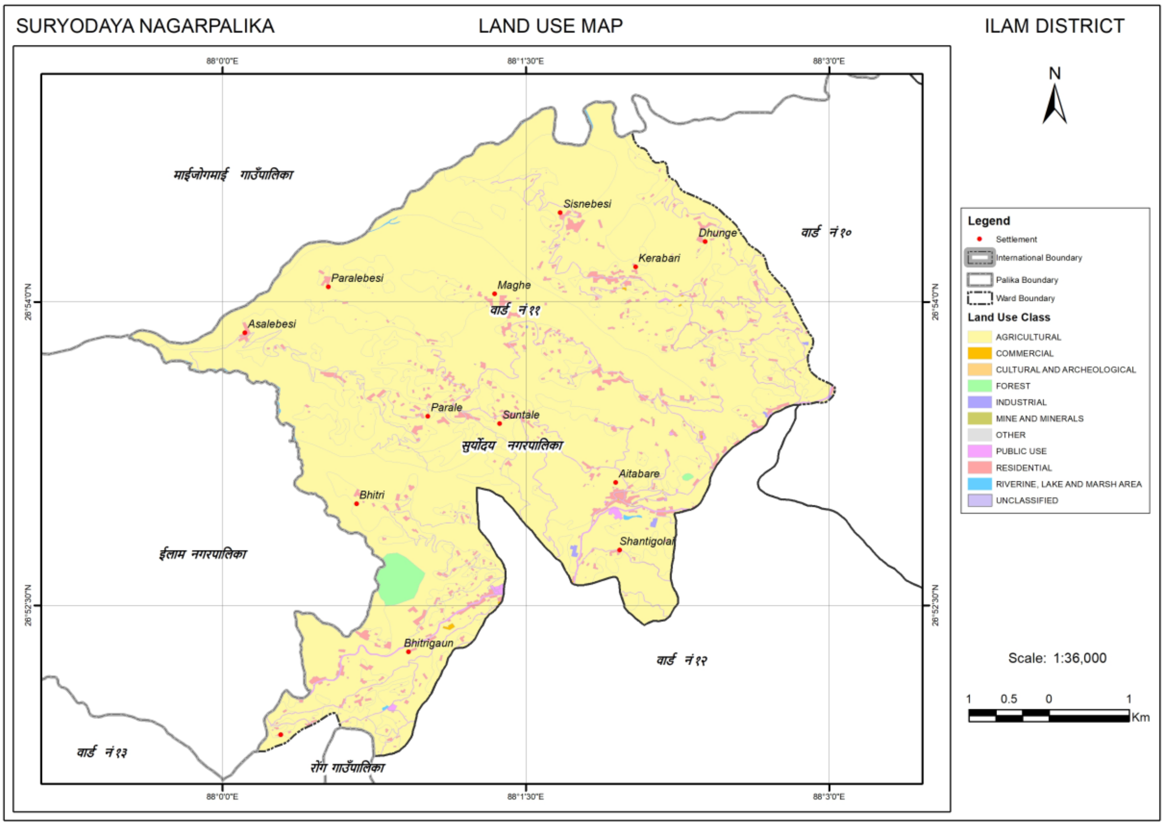

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ११ को वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

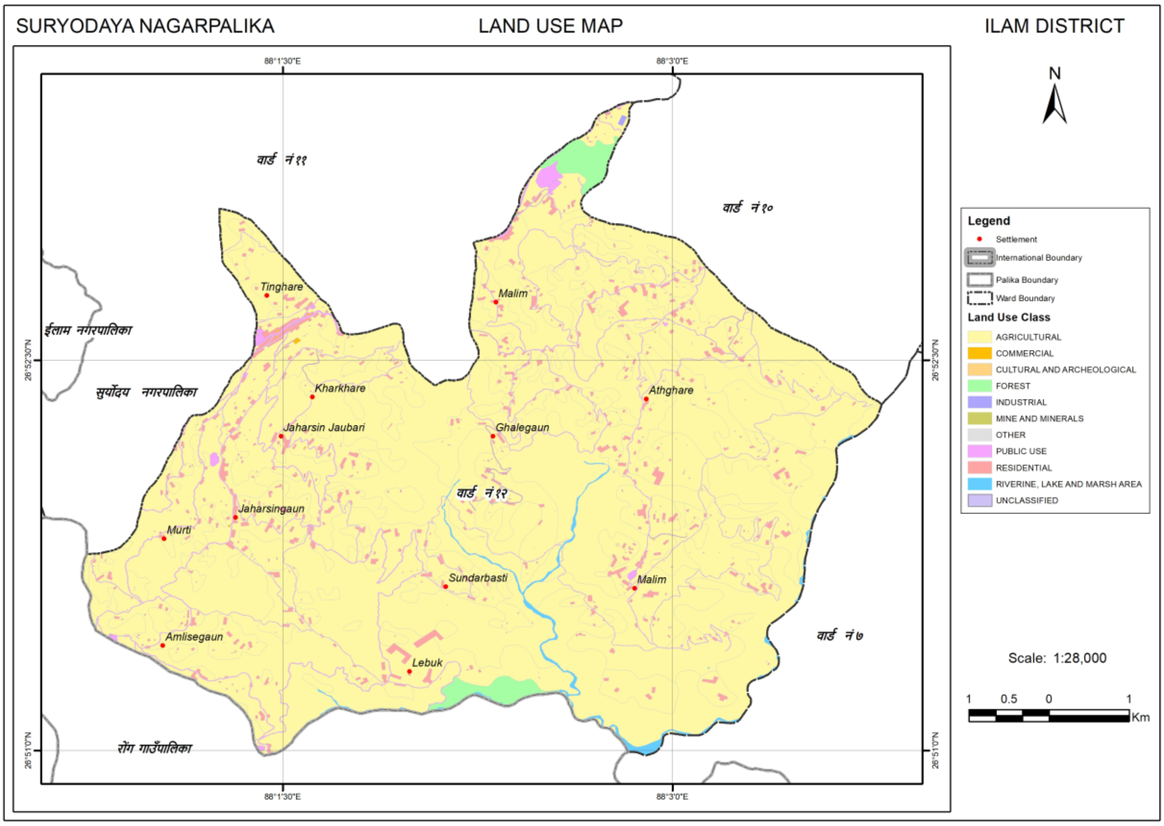

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. १२ को वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

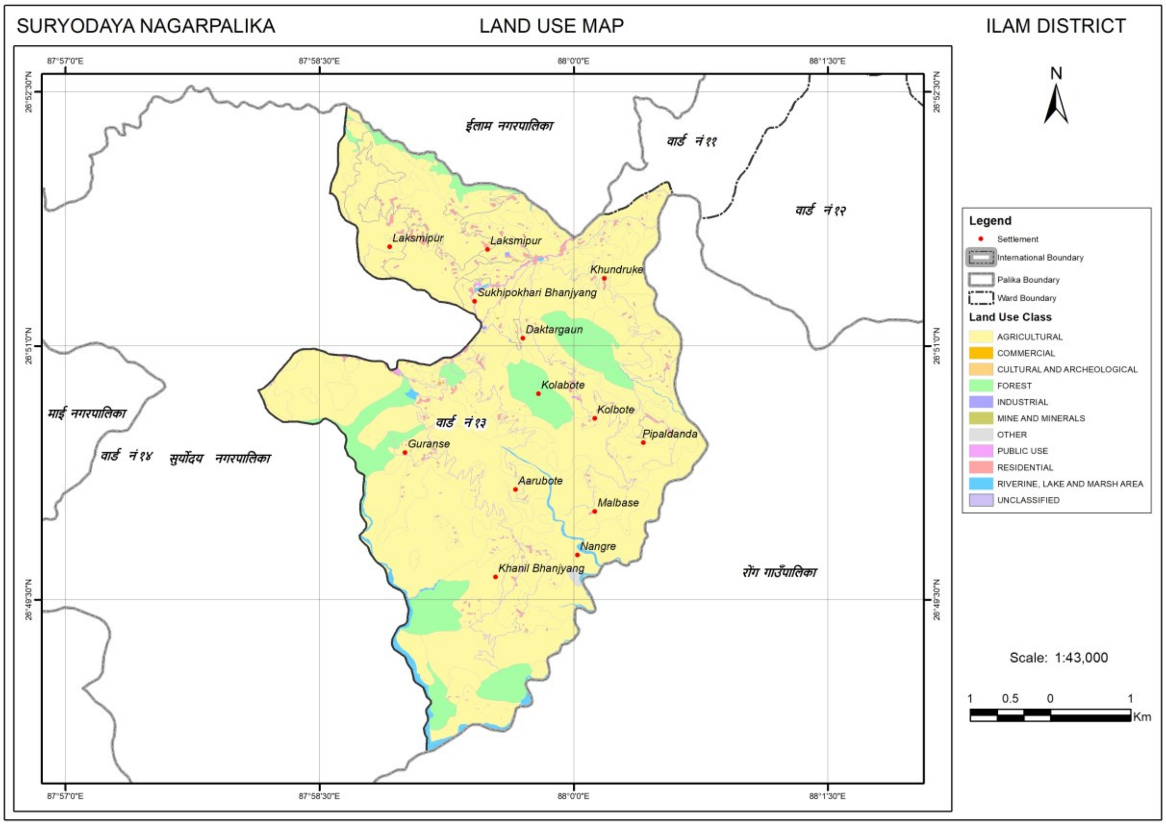

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. १३ को वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

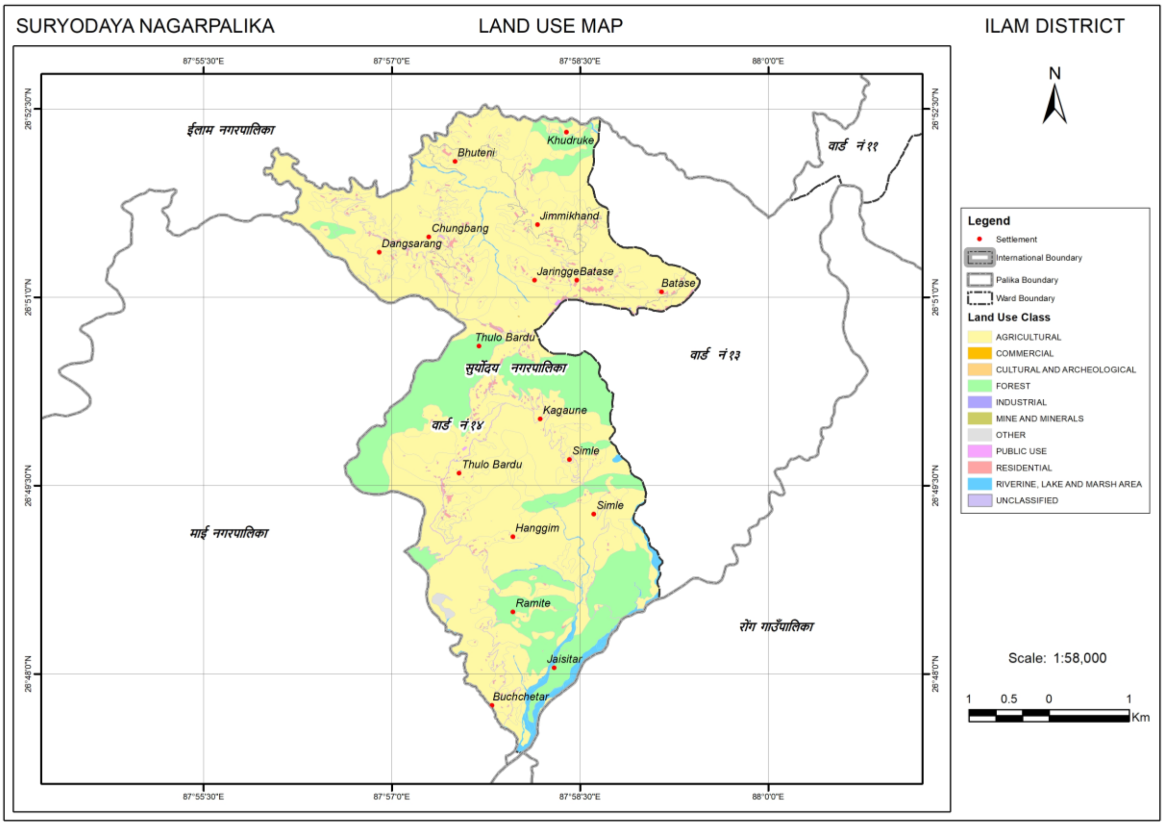

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. १४ को वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

अनुसूची २. सूर्योदय नगरपालिकाको प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

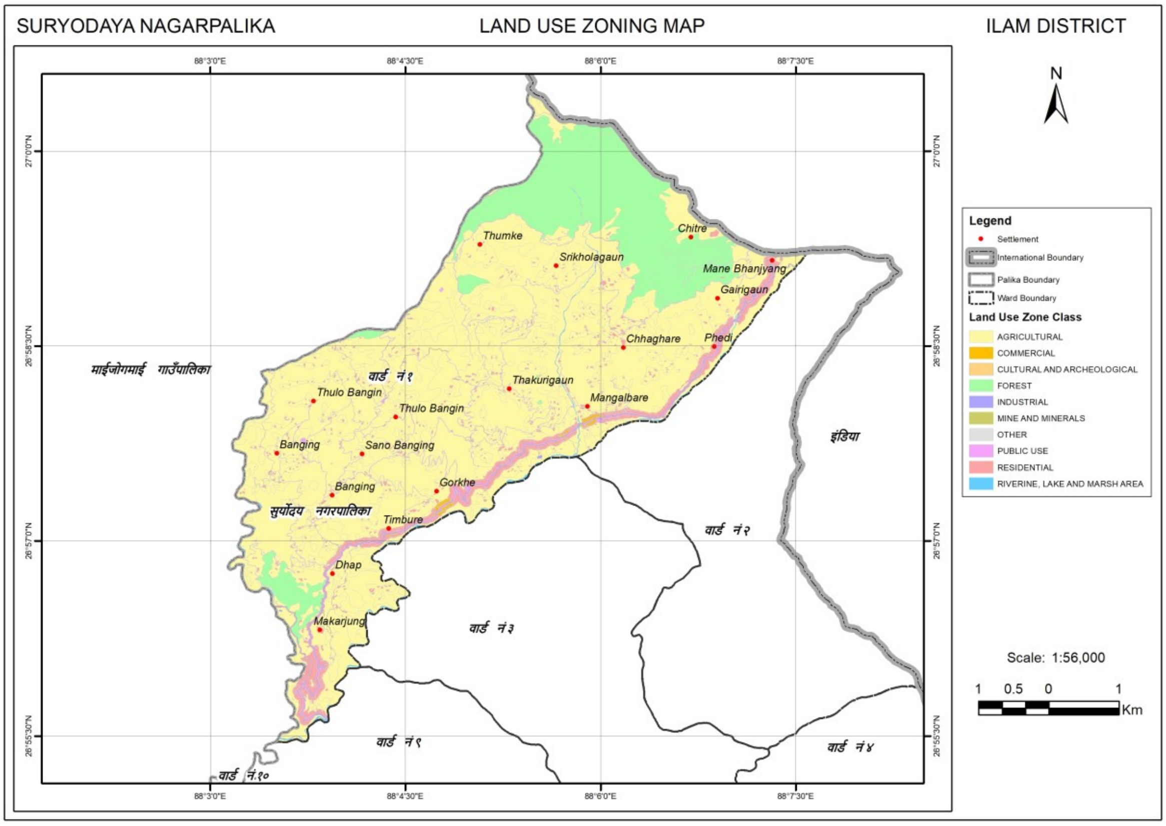

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. १ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

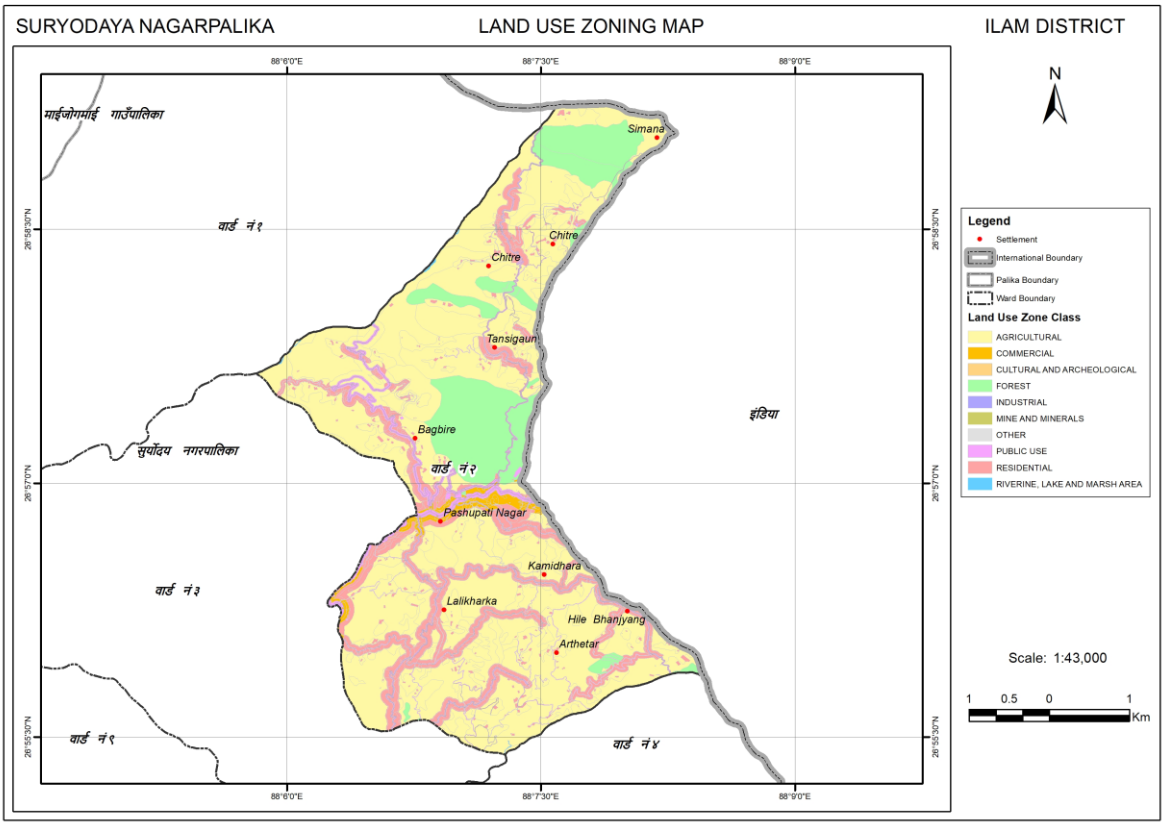

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. २ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

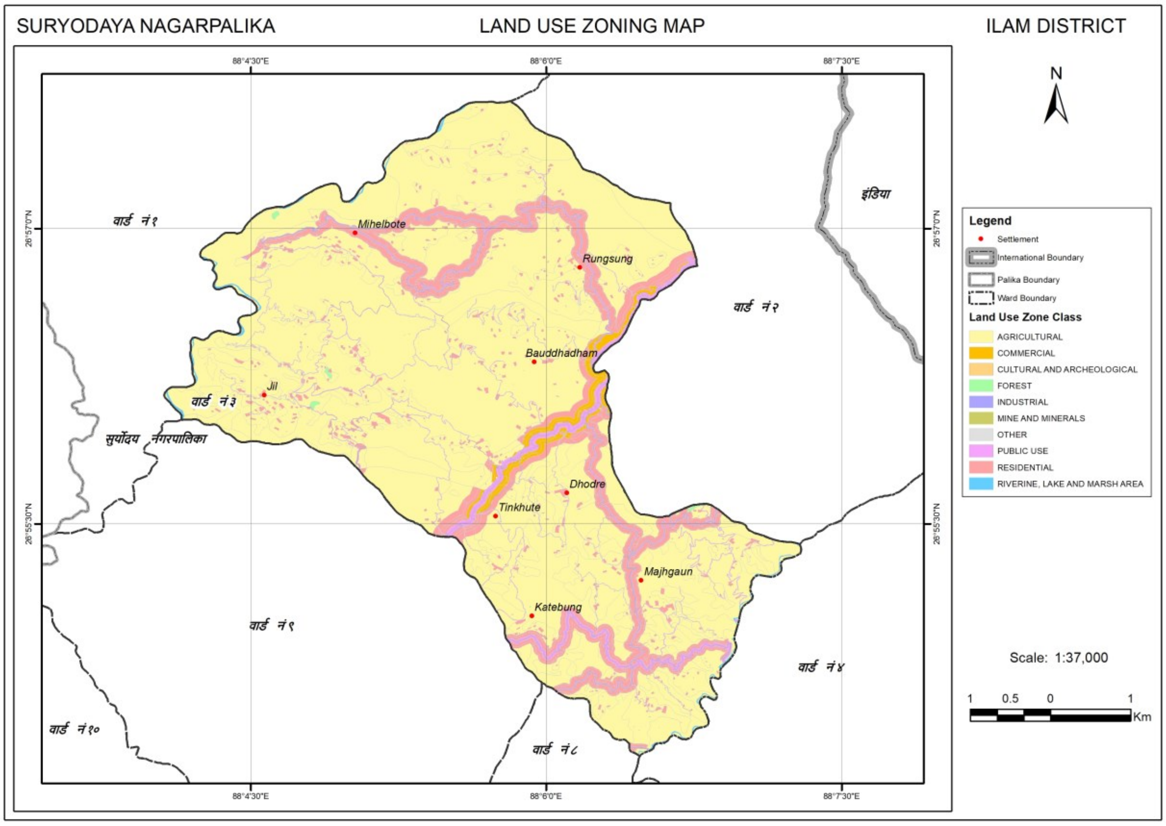

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ३ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

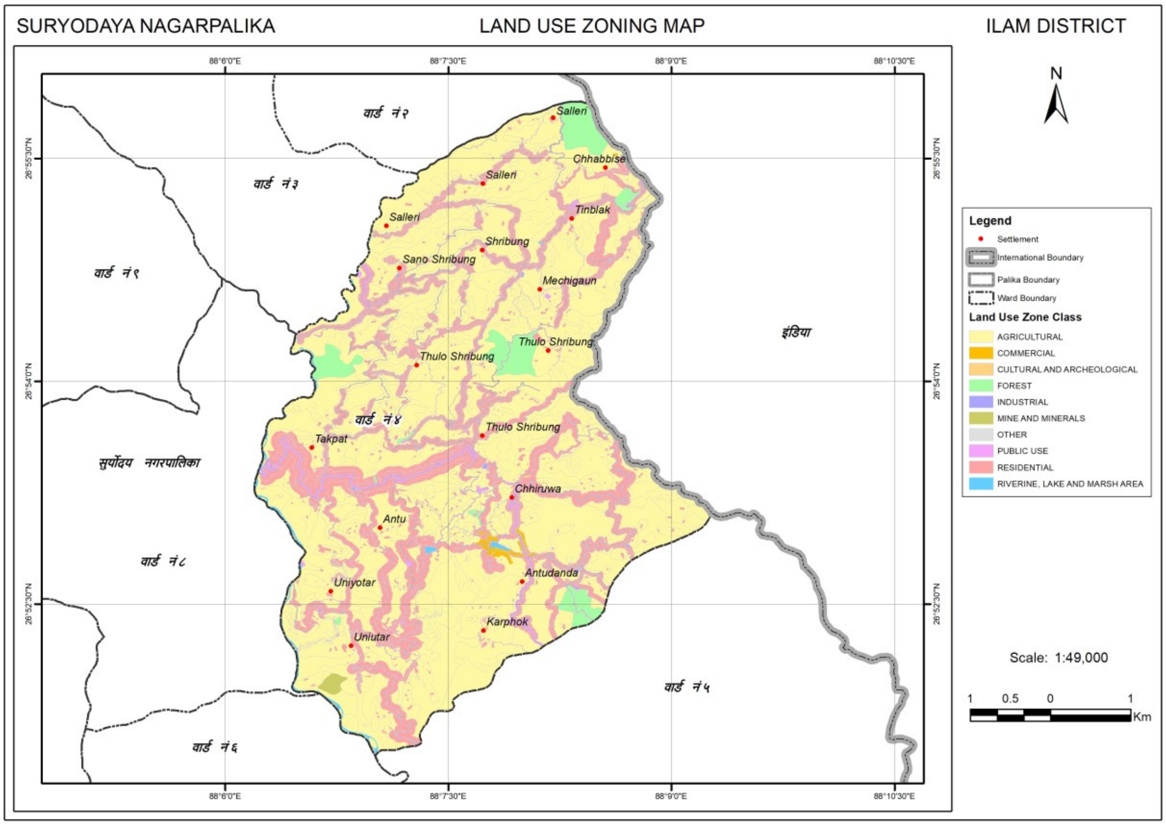

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ४ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

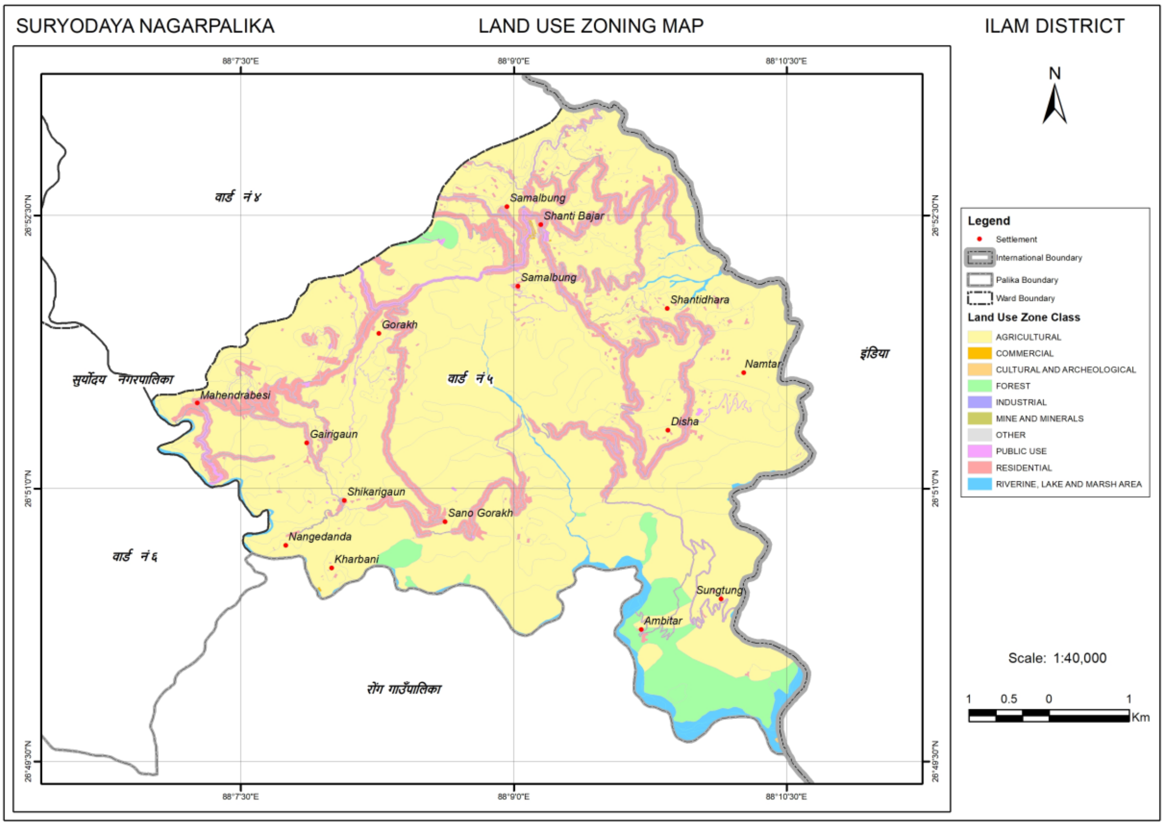

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ५ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

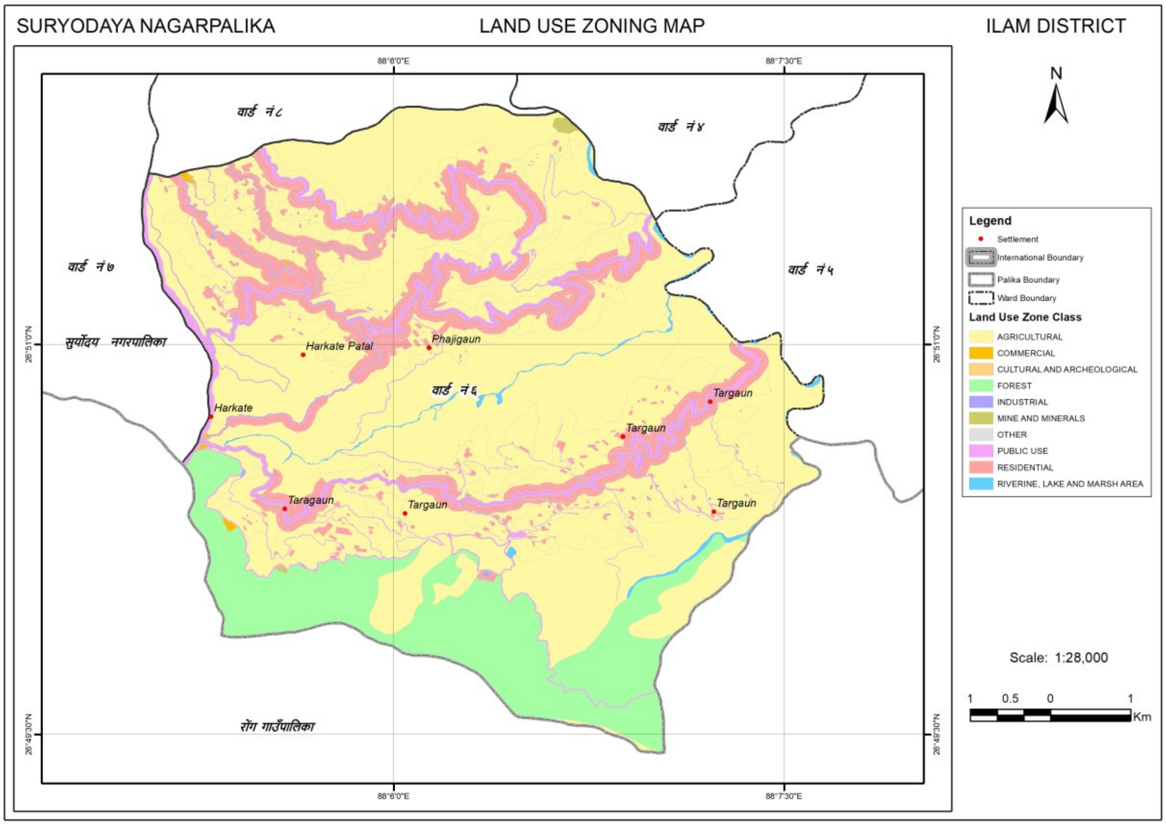

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ६ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

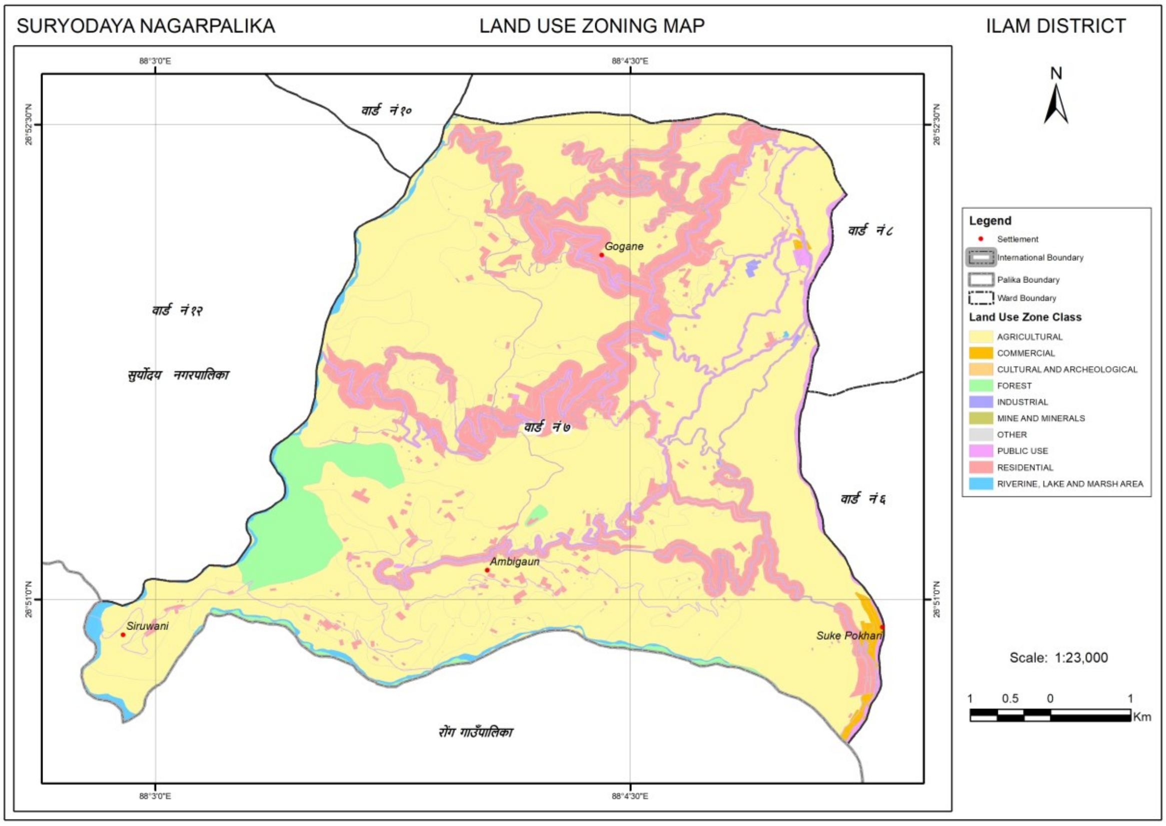

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ७ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

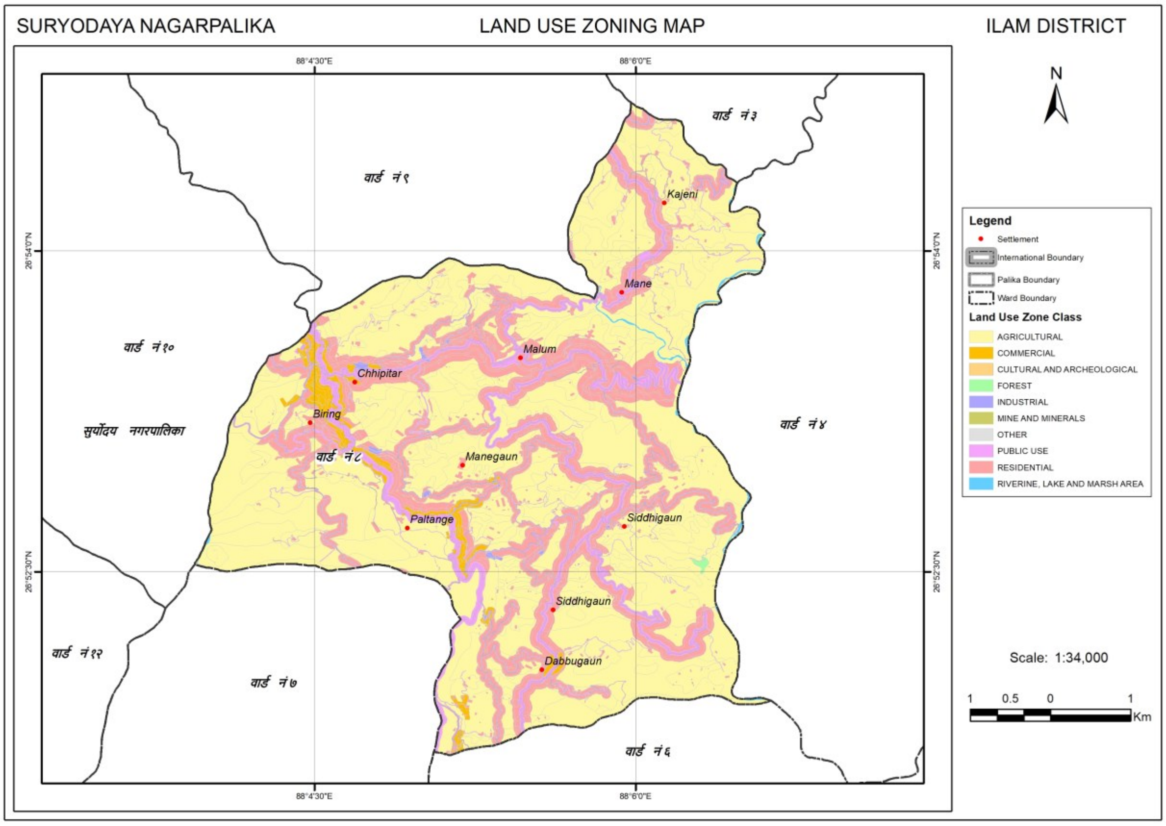

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ८ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

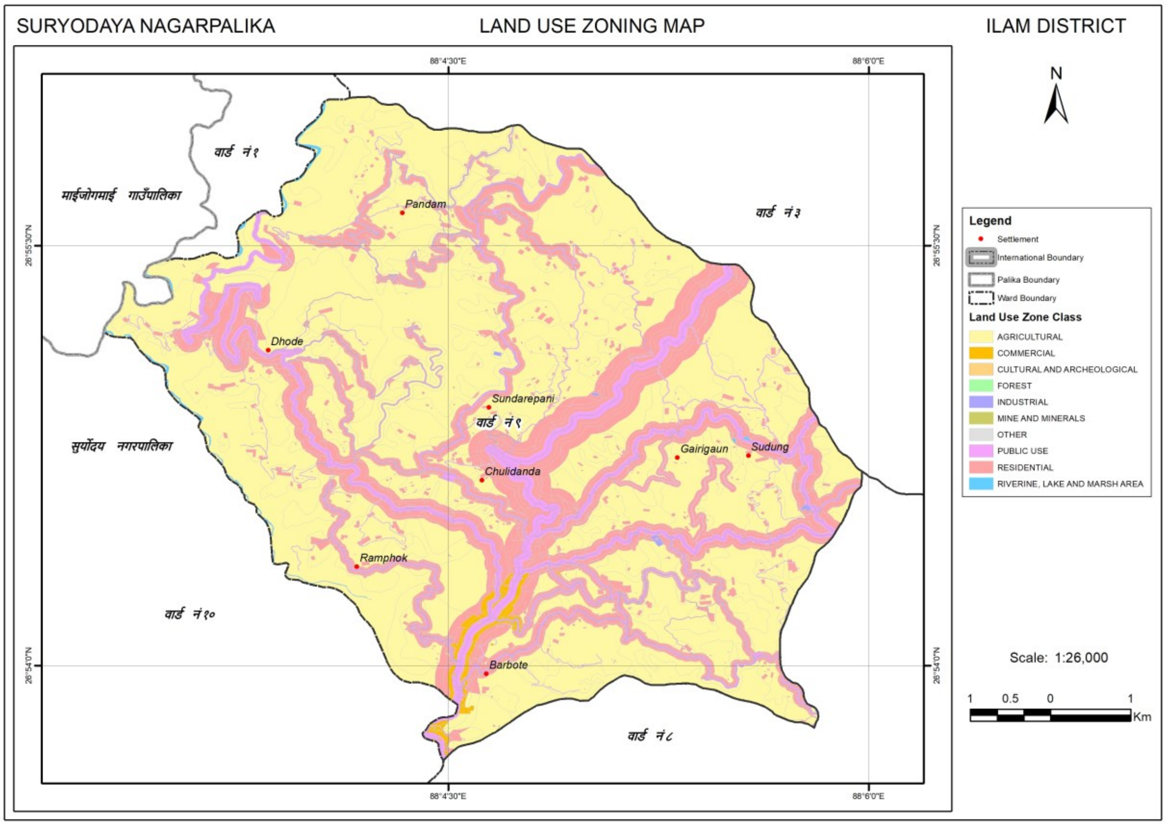

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ९ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

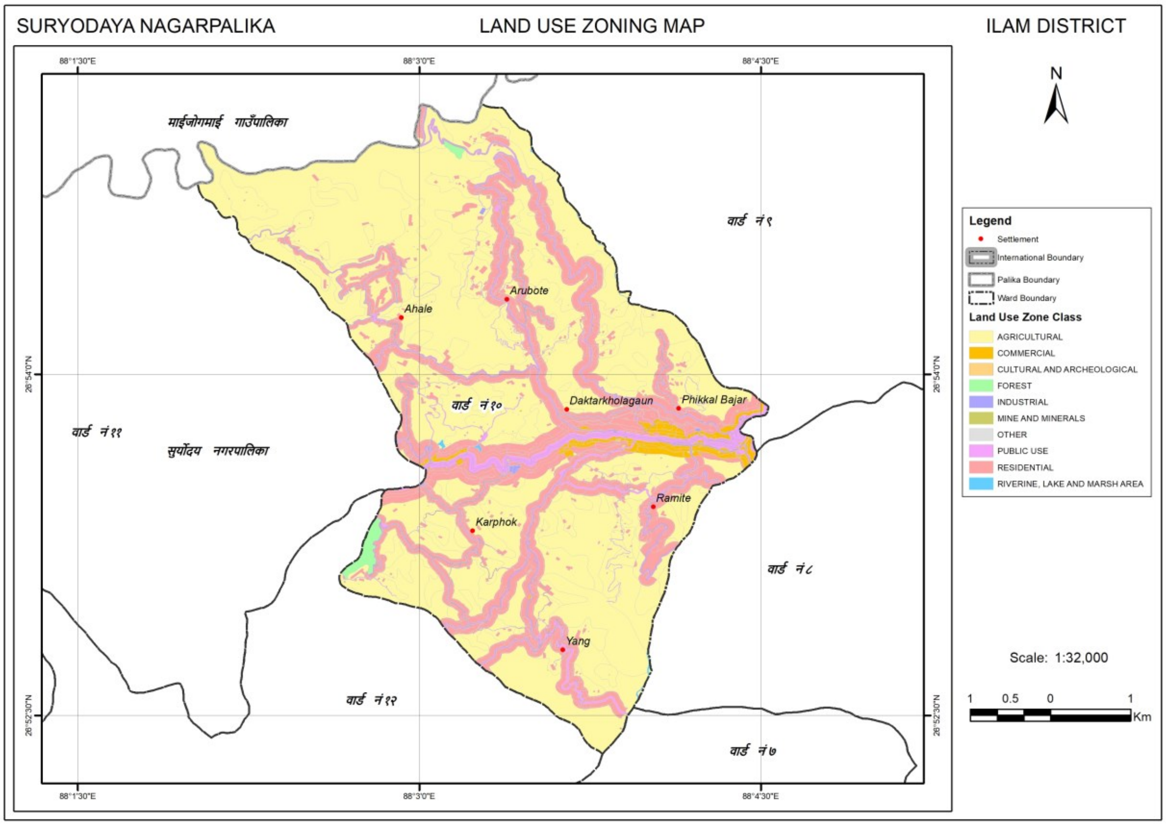

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. १० को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

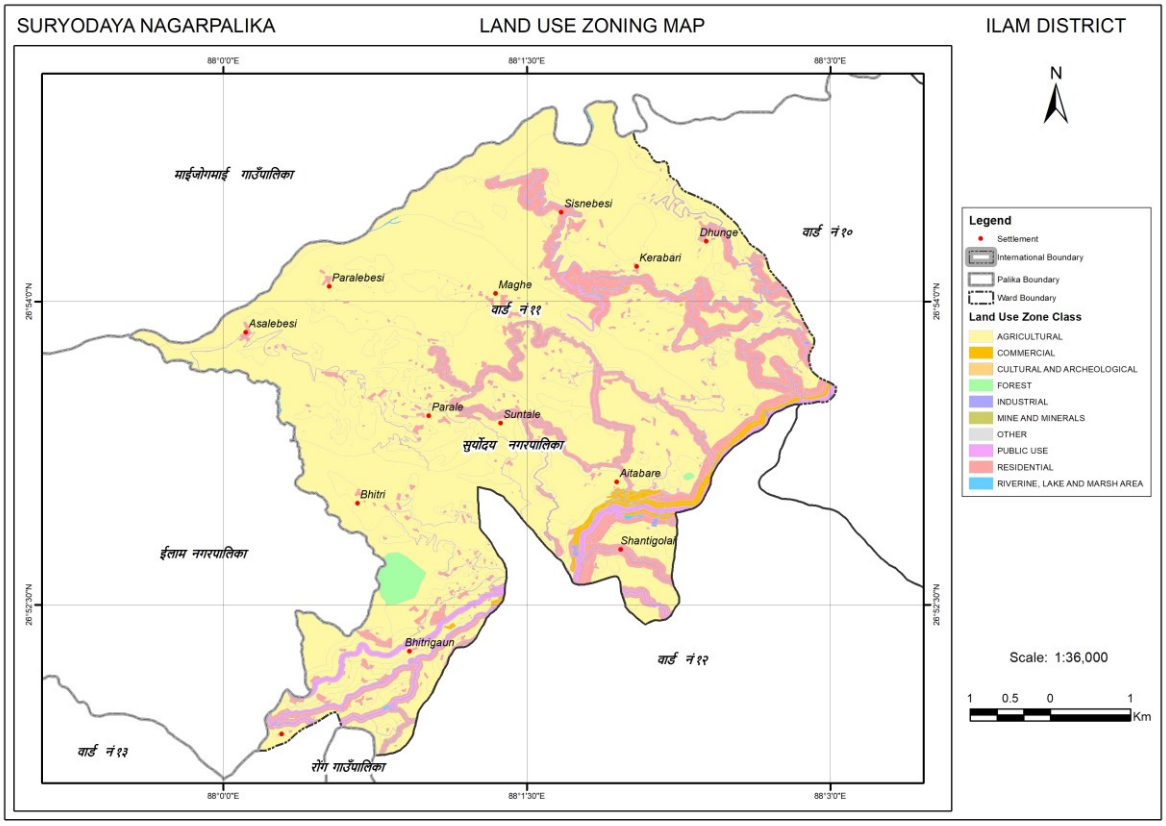

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. ११ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

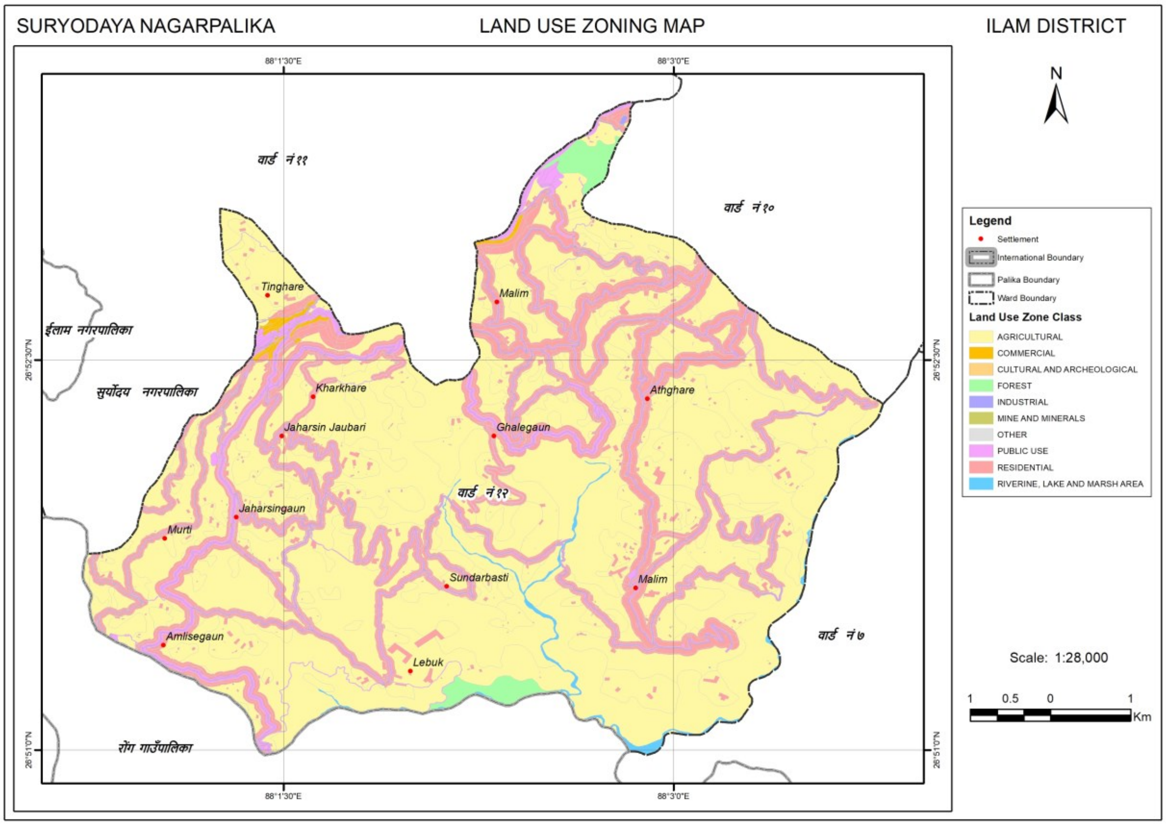

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. १२ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

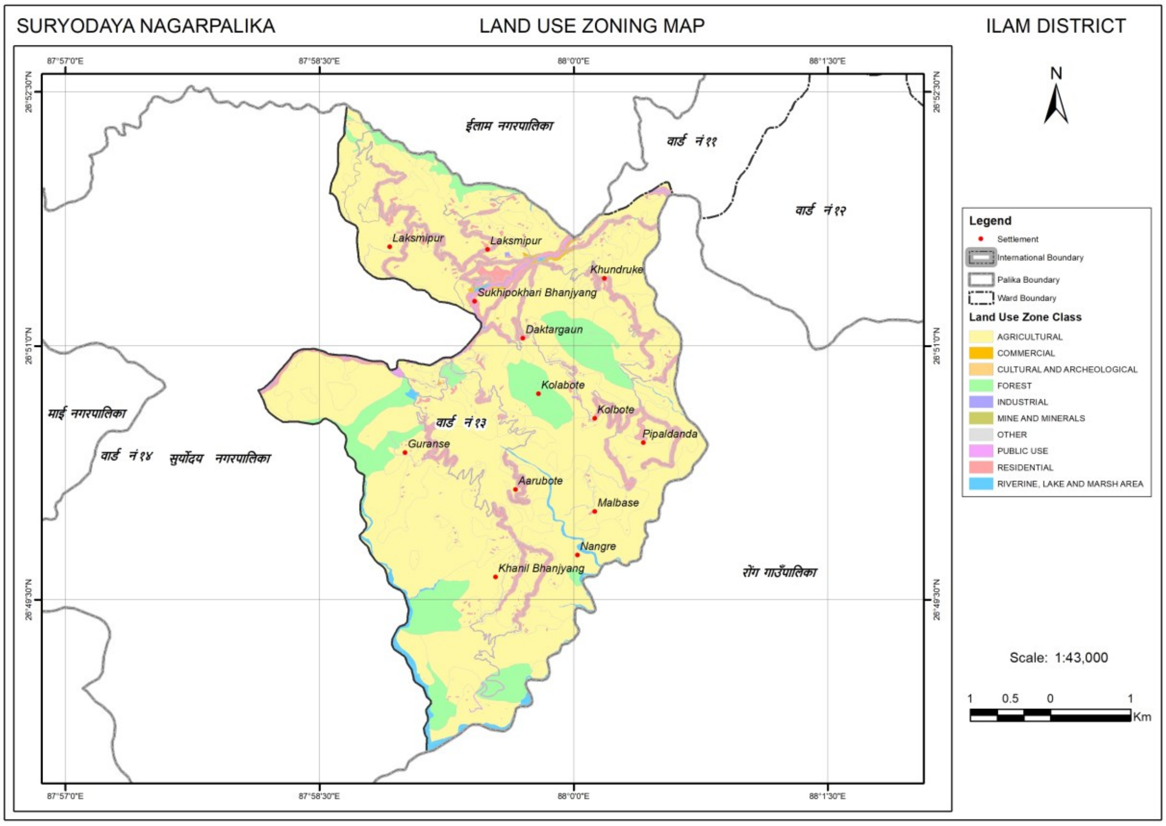

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. १३ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

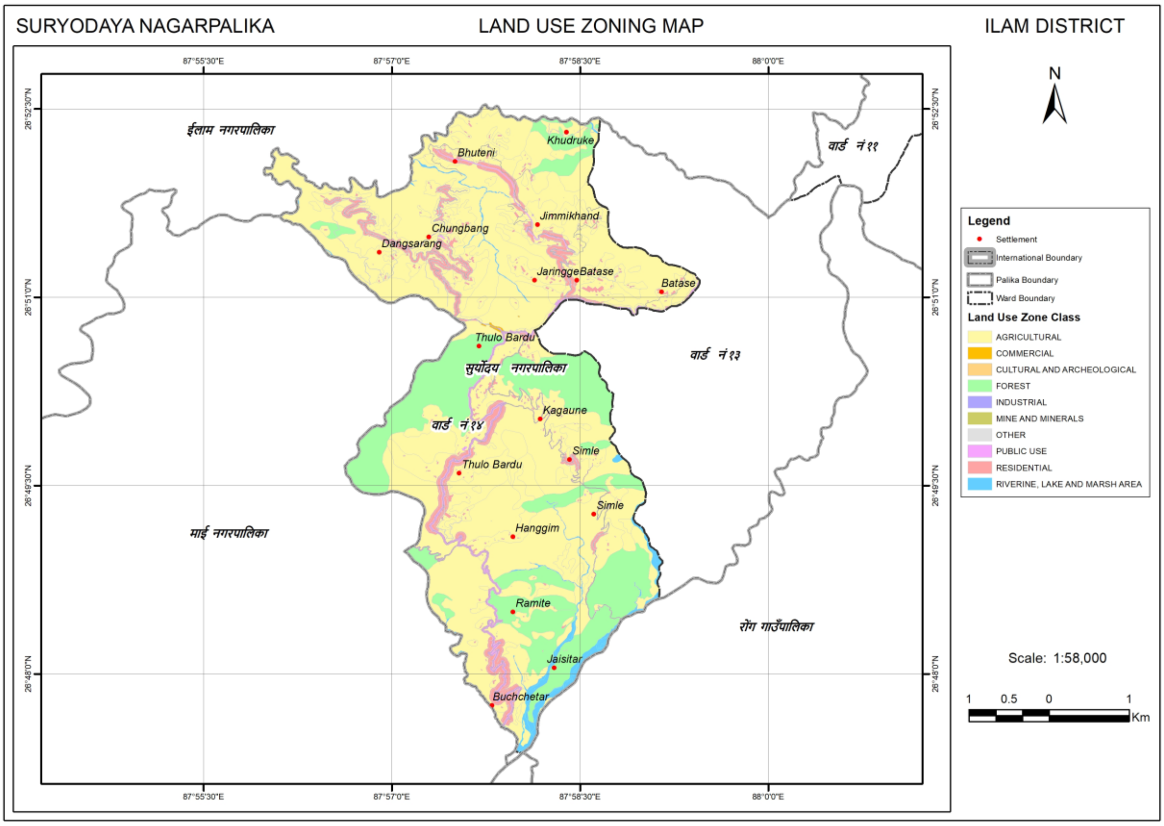

सूर्योदय नगरपालिका वडा नं. १४ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

अनुसूची ३. सूर्योदय नगरपालिकाको वडा अनुसार कृषि र गैर कृषि कित्ता विवरण (वडा अनुसारको कृषि र गैर कृषि कित्ता विवरण प्रिन्ट गरि छुट्टै बुक बनाईको छ)